

Ett hem att växa i

Familjehemmets bok

Grundutbildning för jour- och familjehem

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-427-3

Artikel nr 2017-8-1

Grafisk form Jupiter Reklam AB

Illustration Helena Halvarsson

Foto omslag och sid. 3, 4, 21, 31, 34, 36, 46, 61, 69, 72, 85, 99, 104, 105, 107, iStockphoto
sid. 6 Bildarkivet, Heléne Grynfarb,
sid. 8 Maskot/Folio, sid. 9 och 38 Amanda Sved, Scandinarv bildbyrå,
sid. 18 Susanne Kronholm, Johnér Bildbyrå,
sid. 35 Jens Lucking Photography,
sid. 50, 73 och 114 Maskot bildbyrå,
sid. 88 och 93 Image Source,
sid. 100 Image Source, Cultura Creative

Tryck Edita Bobergs, Falun, augusti 2017

Förord

Barn och unga i familjehem har rätt till en trygg och säker vård. Familjehemmets uppgift är att ge nödvändig omvårdnad, vägledning och kärlek så att barnet känner sig hemma och får bästa möjliga förutsättningar att så småningom kunna leva ett bra liv som vuxen. Familjehem har ett viktigt och angeläget samhällsuppdrag med många utmaningar. Barnets delaktighet och samverkan med socialtjänst, föräldrar och andra berörda är viktiga delar i uppdraget.

Familjehem behöver stöd och utbildning. Sedan den 1 januari 2013 är kommunen skyldig att erbjuda familjehem den utbildning de behöver. Socialstyrelsen tog 2013 fram utbildningsmaterialet *Ett hem att växa i* som är en grundutbildning för olika typer av familjehem. Mot bakgrund av att Sverige under de senaste åren tagit emot många ensamkommande barn behövs ett utbildningsmaterial som även omfattar dessa barn. På uppdrag av regeringen har Socialstyrelsen utvecklat *Ett hem att växa i* så att det även är anpassat till grundutbildning för familjehem som tar emot ensamkommande barn. Ensamkommande barn har liknande behov som andra barn och omfattas av samma lagstiftning som andra barn i Sverige, men utifrån de ensamkommande barnens erfarenheter och situation behövs också särskilda kunskaper. *Ett hem att växa i* har kompletterats och utvecklats utifrån detta behov och har idag ett mer interkulturellt perspektiv. Det har också reviderats utifrån ny lagstiftning och forskning inom området.

Materialet har kvar sin ursprungliga struktur och består av två delar – en lärobok som utgör kunskapsunderlaget och är riktad till familjehemmen och en studiehandledning till familjehemsutbildare, med förslag på kursplan och upplägg av utbildningen. Det ska kunna användas på ett flexibelt sätt utifrån lokala behov och förändringar över tid.

Ett hem att växa i bygger på barnkonventionen, aktuell lagstiftning, forskning och erfarenheter från socialtjänst och familjehem om vad familjehem behöver för att klara sitt uppdrag. Barns erfarenheter har tagit till vara i materialet. Teoretiska kunskaper och fakta varvas med berättelser, exempel från verkliga livet och frågor för reflektion samt konkreta råd och tips. Utbildningen ger även familjehem möjligheter till diskussioner och erfarenhetutbyte.

Ett hem att växa i har tagits fram och blivit ett väl förankrat och använt utbildningsmaterial i landets kommuner tack vare ett nära samarbete med lokala familjehemsutbildare, regionala utvecklingsledare och SKL. Svenska forskare har bidragit med material, och familjehemsorganisationer och andra nationella aktörer har bidragit med värdefulla erfarenheter och kunskaper.

Ansvarig för revideringen av *Ett hem att växa i* har varit utredaren Solveig Freby. Från Socialstyrelsen har ett antal utredare varit engagerade i arbetet, särskilt utredaren Anna Svennblad som ansvarat för studiehandledningen, juristen Shriti Radia och utredarna Julia Zyto, Charlotte Uggla och Pia Kyhle-Westermarck.

För Socialstyrelsen

Erik Höglund

Avdelningschef

Avdelningen för kunskapsstyrning av socialtjänsten

Innehåll

Förord 1

Inledning 5

Välkommen till en grundutbildning för jourhem och familjehem!	5
Samma grundutbildning för alla	5
Vad bygger utbildningsmaterialet på?	5
Utmaningar för familjehemsvården i stort.....	6
Termer och definitioner.....	8
Övriga läsanvisningar.....	9
Referenser inledning	10

Kapitel 1. Familjehemsvården och barnen 11

Vad är familjehemsvård?	13
Familjehemsvården i siffror	14
Vad vet vi om barnen.....	15
Ett interkulturellt perspektiv.....	17
Risk- och skyddsfaktorer	17
Barns och ungas erfarenheter av familjehemsvård.....	18
Familjehems förväntningar och utmaningar	20
Referenser kapitel 1	22

Kapitel 2. Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus 23

Viktigt att samarbeta – för barnets bästa	25
Regler och principer som styr familjehemsvården.....	25
Barnkonventionen och barnets rättigheter	27
Det tredelade föräldraskapet.....	28
Vårdnadshavarens ansvar	29
Vårdnadshavarens inflytande över vården	29
Ansvaret för ensamkommande barn.....	30
Socialtjänstens ansvar och uppgifter	31
Familjehemmets villkor och rättigheter	39
Referenser kapitel 2	42

Kapitel 3. Att stödja barns behov av närhet, anknytning och omsorg 43

Kunskap om anknytning behövs	45
Barns förutsättningar och uppväxtmiljö.....	45
Barndom och familjeliv i världen	45
Anknytning – en trygg bas växer fram	45
Anknytningsmönster kan förändras	48
Mentalisering och empati	48
Särskilt om jourhem och andra kortvariga placeringar	49
Tonåringar och anknytning	50
Ensamkommande barn och anknytning	50
Interkulturell kommunikation	52
Samspillet påverkar anknytningen – en summering.....	52
Referenser kapitel 3	55

Kapitel 4. Att hantera kriser, separationer och svåra upplevelser 57

Beredskap för att möta barnet.....	59
Reaktioner efter svåra händelser.....	60
Barnet behöver ett traumamedvetet bemötande..	61
Fler sätt att hjälpa barnet	63
En del barn behöver psykiatrisk hjälp.....	65
Referenser kapitel 4	66

Kapitel 5. Livslånga relationer och ursprungsfamiljens betydelse 67

Barns flyttningar och uppbrott.....	69
Ursprungsfamiljens betydelse för barnet	71
Barnets umgänge med sina föräldrar och andra viktiga personer.....	73
Samarbete mellan familjehemmet och barnets föräldrar	75
Referenser kapitel 5	78

Kapitel 6. Barns hälsa och skolgång 79

Vad säger reglerna?	81
Vad menas med hälsa?	81
Barns rätt god hälsa	81
Särskilt om tonåringars utsatthet och kulturella olikheter	84
Vem ansvarar för barnets hälsa?	87
Barns rätt till utbildning	89
Vem ansvarar för barnets skolgång?	93
Referenser kapitel 6	94

Kapitel 7. Samspel och gränssättning 97

Förälder eller familjehemsförälder – likheter och skillnader	99
Viktigt att förebygga oönskade avbrott i placeringen	100
Social inlärningsteori – en utgångspunkt för att förebygga och förändra	100
Förhållningsätt och strategier	102
Olika åldrar	106
Samarbeta och ta emot stöd	107
Referenser kapitel 7	108

Kapitel 8. Vardagen i familjehemmet 109

När barnet flyttar in	111
När ensamkommande barn flyttar in	114
Barnet anpassar sig till en ny vardag	115
Unga på väg ut i vuxenlivet	116
Om ensamkommande barns utflytt	119
Den egna familjen påverkas	120
Familjehemmets egna barn	121
Referenser kapitel 8	124

Familjehemsguiden A–Ö 125

Jag vill tacka min familj

Tacka för att ni, i samma stund som ni gav mig nyckeln till mitt nya hem, öppnade era hjärtan för mig. Ni gav mig trygghet, kärlek och omtanke – ord som tidigare saknat innebörd, men som jag nu började förstå. Tack vare er fick jag möjlighet att vara barn, möjlighet att se hur en fungerande familj kan vara. Ni var mänskliga och visade inte upp någon perfekt fasad, utan en verklighet. En verklighet där jag fick möjlighet att lära och växa. En verklighet där jag kunde känna mig trygg och sedd. Där jag sågs för den jag var och inte för det jag kom ifrån. Där jag kunde utvecklas. En verklighet som inte längre gick ut på att överleva utan på att leva. För var det något ni lärde mig så var det att leva. Att våga. Från att ha varit trasig rakt igenom började mitt liv och mitt mående byggas upp igen. Min tillvaro blev meningsfull tack vare er hjälp. Jag började tro på mina egna förmågor och lärde mig att använda dem. Tack för att ni gav mig ett hem. Inte ett hem som i mat på bordet eller tak över huvudet. Utan ett hem som bestod av kärlek och delaktighet. En familj som fortfarande står kvar och har dörrarna öppna trots att jag idag står på egna ben. Utan er hjälp vet jag inte var jag hade stått idag. Det jag dock vet är att jag tack vare er idag lever det liv som jag drömt om sedan jag var barn. För ni fick mig att tro på mina drömmar och för det är jag evigt tacksam!

Från en ungdom på Maskrosbarn

Inledning

Välkommen till en grundutbildning för jourhem och familjehem!

Barn och unga i familjehem har rätt till en trygg och säker vård. Familjehemmets uppgift är att ge nödvändig omvårdnad, vägledning och kärlek så att barnet känner sig hemma och får bästa möjliga förutsättningar att så småningom kunna leva ett bra liv som vuxen.

Uppdraget att vara familjehem ger både glädje och tillfredsställelse men innebär också att man ställs inför situationer och krav av skiftande slag. Som blivande familjehem kan man behöva hjälp med att förbereda sig för de utmaningar som kommer och få kunskaper som är relevanta för uppdraget.

Förhoppningen är att den här utbildningen ska inspirera, ge stöd och tydliggöra den viktiga uppgift som familjehemmet har, nämligen att för en kortare eller längre period ha det dagliga ansvaret för och omsorgen om ett barn som inte kan bo hos sina föräldrar.

Socialtjänsten har huvudansvaret för barnet. Samarbete ska ske med barnets föräldrar och barnet ska vara delaktigt i det som rör hans eller hennes liv.

Utbildningen är både teoretisk och praktisk och syftar till att ge ökad insikt och förmåga att hantera olika utmaningar. Du kommer att möta andra i samma situation och få möjlighet att utbyta tankar och funderingar. Du kommer också att få en möjlighet att leva dig in i vad uppdraget innebär, så att du ska kunna ta ställning till vad som passar just dig och din familj.

Innehåll och upplägg

Utbildningsmaterialet är indelat i åtta kapitel. Teoretiska kunskaper varvas med exempel från verkliga livet och diskussionsfrågor, och med konkreta råd och tips om hur man kan tänka och handla.

Som komplement till den här boken finns en studiehandledning med anvisningar och stödmaterial till utbildningsledarna. Du kommer att få närmare information från din utbildningsledare om hur programmet för just din utbildning ser ut.

Samma grundutbildning för alla

Det här är en grundutbildning. Det betyder att flera typer av familjehem går utbildningen – både de som återkommande tar emot barn för tillfälliga placeringar,

s.k. jourhem, och de som tar emot barn för "stadigvarande vård och fostran", som lagen uttrycker det.

Utbildningen riktar sig både till dem som tar emot barn som de redan känner och till dem som tar emot ett barn de inte har någon tidigare relation till. Barnen kan vara små eller tonåringar, de kan vara födda i Sverige och ha sina föräldrar här och de kan ha kommit till Sverige för att söka asyl och ha sina föräldrar på andra håll i världen (s.k. ensamkommande barn).

Denna grundutbildning ska, tillsammans med de erfarenheter som görs i samband med familjehemsutredningen, lägga en grund för att man ska kunna åta sig uppdraget att vara ett familjehem. Tanken är att man ska genomgå utbildningen innan man tagit emot barnet eller i nära anslutning till att barnet har kommit. Utbildningsbehovet kan variera, beroende på vilket barn man tar emot och vilken typ av uppdrag man har.

Grundutbildningen är bara början. Enligt både forskning, erfarna familjehem och socialtjänst är handledning och fortsatt utbildning nödvändigt under hela placeringen. Det är därför viktigt att delta i de aktiviteter som erbjuds även efter grundutbildningen. Socialtjänsten är skyldig att erbjuda familjehemmen den utbildning och det stöd som behövs under placeringstiden.

Vad bygger utbildningsmaterialet på?

Utbildningsmaterialet har tre grundstenar:

- den lagstiftning som reglerar familjehemsvården
- bästa tillgängliga kunskap från forskning om vad man behöver veta och göra för att kunna möta barns behov och samarbeta med andra berörda
- erfarenheter från praktiken.

Till praktiken räknas familjehemmen och deras organisationer, professionella inom kommunernas socialtjänst och privata organisationer som har erfarenhet av att utbilda familjehem. Dessutom har Socialstyrelsen i materialet tagit tillvara erfarenheter från familjehemsplacerade barn och unga samt i viss mån erfarenheter från barnens föräldrar.

De teoretiska utgångspunkterna

Den teoretiska utgångspunkten för utbildningsmaterialet är bland annat:

Saga berättar om sin flyttning till familjehem:

Hos mina föräldrar kunde man göra massvis med dumma saker liksom, vara ute på nätterna och sen var man helt fast. Sedan så flyttade jag till ett familjehem och då började nya tider, liksom för att bli hel och för att hitta sitt rätta jag och bli den som man egentligen vill vara.

Återgett i Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden, 2011

- *utvecklingsekologisk teori*, enligt vilken barns och ungas utveckling sker i ett sammanhang och i samspel med omgivningen
- *teorier om risk- och skyddsfaktorer*, dvs. de faktorer runt ett barn som antingen ökar eller minskar risken för positiv respektive negativ utveckling
- *anknytningsteori* som beskriver den process som leder till att ett psykologiskt band uppstår mellan barnet och dess vårdare; de s.k. anknytningsmönster som växer fram lägger grunden för hur samspelet mellan människor utvecklas
- *social inlärningspsykologi*, där en av utgångspunkterna är att man lär sig och utvecklar beteenden genom att dessa uppmärksammas och belönas.

Vi återkommer till dessa teorier i de olika avsnitten.

Utmaningar för familjehemsvården i stort

Innan vi går vidare till utbildningsmaterialets innehåll och upplägg vill vi sätta in familjehemmets uppdrag i ett större sammanhang och peka på några viktiga utmaningar som samhället har i sitt ansvarsfulla arbete med barn i familjehem. Många familjehem utför ett mycket gott arbete och ger barn möjligheter till en nystart i livet. Det har barn som varit placerade i familjehem berättat om i olika sammanhang [1, 6,]. Men undantag finns och familjehemsvården i sin helhet står inför stora utmaningar. En rad statliga utredningar liksom forskning och tillsyn har konstaterat att det har funnits och fortfarande finns påtagliga brister och förbättringsbehov [2, 3, 4, 5, 6]. Även detta har barn framfört i olika sammanhang [1, 6, 7]. Huvudansvaret för barnet ligger på socialtjänsten, men som familjehemsförälder är man en av de viktigaste kuggarna i maskineriet eftersom man står närmast barnet i vardagen. Nedan beskrivs fyra viktiga utmaningar för familjehemsvården som kan vara bra att känna till redan inledningsvis.

Alla barn har rätt till en trygg och säker vård.

I början av 2000-talet började vuxna människor höra av sig till medier, myndigheter och politiskt ansvariga för att berätta om hur de som barn utsatts för vanvård i familjehem och på institutioner. De berättade om övergrepp, utnyttjande och kränkningar. I samband med de statliga utredningar som följde intervjuades 866 personer som var placerade mellan 1920 och sent 1990-tal. Även om de flesta var födda på 40- och 50-talet fanns alltså exempel från modern tid. Regeringen har agerat på olika sätt för att kompensera dem som utsatts och även initierat ett arbete för att förhindra att historien upprepas [4, 5]. Det här utbildningsmaterialet är en del i detta arbete.

Barn behöver livslånga relationer och stabilitet i vården

Många barn och unga som inte kan bo med sina föräldrar av olika skäl tvingas flytta och byta boende gång på gång. Det mår inget barn bra av; barn behöver ha stabila relationer med betydelsefulla personer i sitt nätverk. När ett barn placeras är tanken att det ska bo kvar i sitt familjehem så länge behovet finns kvar, men tyvärr visar både internationell och svensk forskning att vården alltför ofta avslutas i förtid [9, 10, 11, 12, 13]. Risken är särskilt stor när det gäller tonåringar med beteendeproblem. Ibland handlar det om plötsliga oönskade avbrott, s.k. sammanbrott, och ibland är det planerade hemgångar eller omplaceringar som inte blir som man tänkt sig. Det kan medföra att barnen blir otrygga och förlorar känslan av tillhörighet och identitet, vilket kan få negativa konsekvenser för deras utveckling. Ett sammanbrott är oftast också en negativ upplevelse för familjehemmet [11, 12]. Även om de flesta placeringar faller väl ut, finns det alltså alla skäl för familjehemsföräldrarna att tillsammans med socialtjänsten och andra berörda vara lyhörda för hur barnet trivs och samarbeta med varandra för att förebygga en situation där placeringen avbryts i förtid.

Placerade barns hälsa och utbildning behöver uppmärksammas bättre

Såväl svensk som utländsk forskning visar att placerade barn och unga ofta underpresterar i skolan i förhållande till sin begåvningsnivå och trots flera

år av familjehemsvård. Det kan finnas flera skäl till detta, bland annat att de har kunskapsluckor på grund av problem och bristande stöd före placeringen som familjehemsvården inte kompenserat i tillräcklig utsträckning. Detta är allvarligt för barnens framtida utveckling eftersom godkända betyg och en bra utbildning är två av de faktorer som har störst betydelse för barns och ungas välmående och förutsättningar för ett bra vuxenliv [8, 14]. Forskning har också visat att familjehemsplacerade barns hälsa är eftersatt. Barnen får inte alltid den hälso- och sjukvård de behöver och har rätt till [14, 15]. Det gäller både den psykiska och den somatiska hälsan liksom tandhälsan. De placerade barnen har också större risk än andra att drabbas av ohälsa senare i livet [8]. Ovanstående gäller både ensamkommande barn, som oftast kommit till Sverige i tonåren, och barn som vuxit upp i Sverige [16]. Som familjehem kan man hjälpa barnen till bättre skolresultat och hälsa.

Läs mer om hur du som familjehemsförälder kan hjälpa barnet i kap. 6

Ensamkommande barn behöver också få känna tillhörighet

Sverige har under de senaste åren tagit emot många ensamkommande barn som flytt från krig och katastrofer i sina hemländer, med hopp om en ny framtid i här i Sverige. De saknar stöd och omsorg från en fysiskt närvarande förälder. Många upplever en stark psykisk press under den asylprocess de befinner sig i [16, 17].

Barn som utsätts för svåra påfrestningar löper en ökad risk för att drabbas av psykisk ohälsa och svårigheter i livet. Många ensamkommande barn har också en inre styrka och goda möjligheter att återhämta sig, men de behöver få vistas i en god miljö och få ett gott omhändertagande. Forskning visar att det är mycket viktigt att ensamkommande barn får möjlighet att ingå i gemenskapen i familjehemmet, och att de får möjlighet att utveckla goda relationer och en känsla av tillhörighet. Lyhördhet och intresse för kulturella olikheter och för barnens ursprung är viktiga aspekter i mötet med barnen. Möjligheten att lära sig svenska språket och få en utbildning är också

En ensamkommande pojke berättar om sina erfarenheter:

"För fem år sedan kom jag till Malmö som ensamkommande flyktingbarn från Afghanistan. Efter två veckor fick jag besked att jag skulle flytta till Ånge. Två ur personalen, Håkan och Åke, hade kommit för att hämta mig. Det var jättekonstiga namn för mig. Jag tänkte: Jaha, den ena heter 'Håkan' och den andra heter 'Okej'. Båda hade lössnus och jag undrade vad de hade i munnen. Vi flög till Sundsvall, och det var det hemskaste jag hade sett. Det var så mörkt och en halvmeter snö. På vägen till Ånge är det bara skog. Jag satt bak i bilen och de satt där framme och pratade svenska. Jag var livrädd, jag var bara 13 år. Jag trodde att de skulle ta mig till något hem och binda fast mig. För att bli behörig till gymnasiet fick jag läsa in sexan, sjuan, åttan och nian på två år. Det var kämpigt, men det gick. Jag ville läsa teknikprogrammet men det fanns inte där, så jag sökte och kom in i Stockholm. Socialtjänsten hittade en familj till mig, hos Lena och Jonas. Det var underbart. De är världens snällaste familj och jag har fått så många dörrar öppnade till mig, så mycket möjligheter. En dag tänkte jag: Varför inte söka medborgarskap? Men jag trodde inte att jag skulle få det. För ett år sedan kom det ett brev till mig. När jag öppnade det fick jag en chock. Det gick inte att andas, så jag fick sätta mig i soffan. Ibland när jag blir så där glad får jag svårt att andas. På fredag tar jag studenten. Allt har gått väldigt fort. Drivkraften kommer från att jag tidigare bodde i ett land där jag inte hade de här möjligheterna. Och sedan kom jag till ett land där jag har alla rättigheter."

#EttStockholmFörAlla – Stockholm stad

<http://stories.stockholm.se/>

betydelsefulla framgångsfaktorer. Stöd från ett engagerat familjehem betyder mycket för barnets utveckling [16, 18, 19, 20, 21].

Termer och definitioner

Några av de vanligaste begreppen i utbildningsmaterialet behöver förklaras:

Med *barn* avses alla människor under 18 år. Med *unga* avses personer som fyllt 18 år men inte 21 år. I materialet används också begreppet *ungdomar* som avser främst tonåringar och unga.

Med *ensamkommande barn* avses barn under 18 år som, vid ankomsten till Sverige, är skilda från sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som anses ha trätt i föräldrarnas ställe, eller som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare.

Familjehem används som ett samlingsbegrepp för alla typer av familjehem – både jourhem, släktinghem och nätverkshem – om inget annat anges.

Socialnämnd och *socialtjänst* är begrepp som används om den verksamhet som ansvarar för placeringen av barn i familjehem. Socialnämnden är den politiska nämnd som ytterst är ansvarig och beslutar i vissa frågor, medan socialtjänsten är den organisation och de tjänstemän som utför arbetet. I lagstiftningen används oftast begreppet socialnämnd. I det här utbildningsmaterialet används begreppen omväxlande och betyder i princip samma sak.

Övriga läsanvisningar

Utbildningsmaterialet innehåller de kunskaper som utgör basen för den här grundutbildningen. För att få en helhetsbild av familjehemmets uppdrag behöver du läsa hela boken, men det är också möjligt att läsa de olika kapitlen var för sig. I marginalen på sidorna finns hänvisningar så att du lätt kan hitta det som du vill läsa mer om.

I slutet av utbildningsmaterialet finns familjehemsguiden A–Ö med information i bokstavsordning. Där finns även förklaringar till vissa av de begrepp som används.

Allra sist finns information om hur utbildningsmaterialet har tagits fram och om vad det bygger på.

Referenser

I den löpande texten är referenser till kunskapskällorna inlagda som siffror inom en klammer. I slutet av varje kapitel finns en lista där referenserna är utskrivna. Laghänvisningar anges i fotnoter.

Referenser inledning

1. Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2011.
2. Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga. Betänkande av utredningen om tvångsvård för barn och unga (SOU 2014:3).
3. Lag om stöd och skydd för barn och unga. Betänkande av barnskyddsutredningen (SOU 2009:68).
4. Vanvård i social barnavård under 1900-talet (SOU 2009:99).
5. Barnen som samhället svek – åtgärder med anledning av övergrepp och allvarliga försummelser i samhällsvården (SOU 2011:61).
6. Socialtjänsten och barnen – länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006–2007. Länsstyrelserna; 2008.
7. Jag är bara en påse med pengar. En rapport från Maskrosbarn om ungdomars upplevelser av insatser från socialtjänsten. Maskrosbarn; 2016.
8. Vinnerljung B, Berlin M, Hjern A. Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling. I: Social rapport 2010. Socialstyrelsen; 2010. s. 227–266.
9. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermarck P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
10. Oplanerade avbrott i familjehemsplaceringar av yngre barn och långvarigt placerade barn. Socialstyrelsen; 2012.
11. Tilbury C, Osmond J. Permanency planning in foster care: A Reserach Review and Guidelines for Practitioners. Aust Soc Work 2006;59(3): 265–80.
12. Skoog V, Dahlin R, Rönnbäck E, Khoo E. Instabilitet för barn i samhällsvård. Socionomen nr 1/2012.
13. Skoog V. Barn som flyttas i offentlig regi. En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn. Avhandling. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet; 2013.
14. Placerade barns skolgång och hälsa – ett gemensamt ansvar. Socialstyrelsen och Skolverket; 2013.
15. Kling S. Fosterbarns hälsa – det medicinska omhändertagandet av samhällsvårdade barns hälsa i Malmö. Malmö: Nordiska Högskolan för Folkhälsovetenskap; 2012.
16. Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning. Socialstyrelsen; 2013.
17. Analys av situationen i socialtjänsten våren 2017. Fokus på ensamkommande flickor, yngre barn, nätverksplaceringar samt suicidrisk – delrapport 3. Socialstyrelsen; 2017.
18. Eide K, Hjern A. Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. Acta Paediatrica. 2013;102: 666–668.
19. Sirriyeh A. Hosterling strangers: hospitality and familypractices in fostering unaccompanied refugee young people. Child and Family Social Work; 2013;18, 5–14.
20. Aitar O, Brunnberg, E. Empowering Unaccompanied Children I Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. Revista de Asistentia Sociala, anul XV, nr. 2/2016, 35–56.
21. Wade J, Sirriyeh A, Kohli R, Simmonds J. Fostering unaccompanied Asylum-Seeking Young People. A Creating a family life across a world of difference. British Association for Adoption & Fostering (BAAF); 2012.

1

Familjehemsvården och barnen

Familjehemsvården och barnen

I det här kapitlet kan du läsa om

- vad familjehemsvård är
- barnen som bor i familjehem
- risk- och skyddsfaktorer
- barns och ungas erfarenheter av familjehemsvård
- familjehemmens förväntningar och utmaningar.

Vad är familjehemsvård?

Socialtjänsten har olika typer av insatser för barn och unga som behöver stöd eller skydd från samhällets sida. Vanligast är att ge familjen stöd på hemmaplan för att undvika separation mellan barn och föräldrar, men ibland är det nödvändigt med placering utanför det egna hemmet. Även de barn som flytt från krigsdrabbade områden och som är i Sverige utan sina föräldrar och söker asyl, s.k. ensamkommande barn, behöver hjälp med boende och stöd från socialtjänsten.

Familjehem är den vanligaste placeringsformen, men tonåringar kommer ibland till så kallade hem för vård eller boende (HVB) eller till ett stödboende. Ensamkommande barn placeras oftast i HVB, men det har blivit allt vanligare med placering i familjehem [1]. Barn kan bo i familjehem en kortare tid eller i många år.

Lagens definition av familjehem

I lagens mening är familjehem "ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt". Ett familjehem kan antingen vara ett hem i barnets eller den unges nätverk, ett så kallat *nätverkshem* eller *släktinghem*, eller ett hem där familjehemsföräldrarna inte har någon tidigare relation till barnet.

Det finns enskilda verksamheter som arbetar med att söka upp personer och familjer som kan tänka sig att bli familjehem. Verksamheterna erbjuder sedan familjerna till socialtjänsten som utreder om de är lämpliga. Detta brukar kallas *förstärkt eller konsulentstödd familjehemsvård*. Många av dessa verksamheter erbjuder också utbildning, stöd och handledning till familjehem. Socialtjänsten är dock ytterst ansvarig för att familjehem får råd, stöd och annan hjälp som de behöver samt har huvudansvaret för det placerade barnet. Fr.o.m. 15 april 2017 krävs tillstånd från Inspektionen för vård och omsorg (IVO) för att driva denna typ av verksamhet.

Släktinghem i första hand

Enligt Socialstyrelsens statistik för 2015 tog 15 procent av familjehemmen emot ett barn som de redan känner eller är släkt med [2]. Enligt lagstiftningen ska social-

tjänsten i första hand överväga om barnet kan tas emot av en anhörig eller annan närstående. Tanken är att det oftast är bäst för barn att få finnas kvar i sitt nätverk om det inte kan bo med föräldrarna, men en bedömning ska göras utifrån vad som är bäst för barnet.

Det finns forskning som tyder på att risken för omplacering minskar om barnet placeras hos en släkting [3].

I många fall är det en självklarhet att hjälpas åt inom släkten och nätverket när det uppstår problem. Själva familjehemsplaceringen kan underlättas av att det redan finns goda relationer, men det kan även finnas komplikationer. Släktinghem förväntas ibland i för stor utsträckning klara av saker och ting på egen hand, men erfarenheten visar att många har behov av särskild handledning och stöd. Det gäller särskilt släktinghem som tar emot ensamkommande barn eftersom de kanske själva nyligen flyttat till Sverige, inte har hunnit lära sig svenska språket så bra och kanske har bristfälliga kunskaper om svenska samhället [4].

Jourhem – vid behov av snabb placering

Ibland måste socialnämnden snabbt hitta en lösning för barn som behöver omedelbart skydd eller stöd. De kan då placeras i ett jourhem som är ett enskilt hem som vid upprepade tillfällen tar emot barn för tillfällig vård och fostran. Det kan exempelvis handla om små barn som har blivit omedelbart omhändertagna och måste placeras utanför det egna hemmet under tiden som nämnden utreder behovet av fortsatta insatser. Det kan också handla om äldre barn som hamnar i akuta situationer eller om barn som behöver placeras tillfälligt i samband med att vårdnadshavaren vårdas på sjukhus eller avtjänar ett kortare fängelsestraff. Det är också vanligt att ensamkommande barn bor i jourhem medan socialtjänsten söker en långsiktig lösning. För att ha beredskap för sådana situationer behöver kommunen ha tillgång till jourhem. En del kommuner har egna kontrakterade jourhem, medan andra anlitar privata konsulentstödda verksamheter eller jourhem i andra kommuner.

Det förekommer också att barn placeras akut och tillfälligt i ett enskilt hem, till exempel hos mor- och farföräldrar, hos andra släktingar och vänner eller hos en kontaktfamilj.

Familjehem och jourhem ska utredas av socialtjänsten

Socialtjänsten får inte besluta att placera ett barn för stadigvarande vård och fostran i ett familjehem eller ett jourhem utan att förhållandena där och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda av socialnämnden. Det gäller även om den tilltänkta familjen är släkt med barnet eller ingår i barnets nätverk, liksom vid placering av ensamkommande barn. Om hemmet ligger i en annan kommun måste socialtjänsten informera och samråda med den andra kommunen innan beslut fattas. Om det redan finns ett barn placerat i hemmet av en annan kommun är socialnämnden skyldig att även samråda med den kommunen.

Socialtjänsten kan inte fatta beslut om en placering enbart utifrån familjehemsutredningar och jourhemsutredningar som genomförs av enskilda verksamheter som driver förstärkt eller konsulentstödd familjehemsvård, utan måste själv utreda och ta ställning till om ett hem är lämpligt. Däremot kan socialtjänsten använda sig av en utredning som har genomförts av socialtjänsten i en annan kommun [5].

Meningen med familjehemsutredningen är att ta reda på om hemmet allmänt sett är lämpligt att ta emot ett barn eller en ung person. Utöver det ska familjen ha förutsättningar för att tillgodose behoven hos det specifika barn som man söker ett hem till. Det brukar kallas för att "matcha" barn och familj.

Igår fosterhem – idag familjehem

De lagar som gäller idag – socialtjänstlagen (Sol) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, (LVU), har sitt ursprung i 1980 års socialtjänstreform, som trädde i kraft 1982. Då byttes också de gamla begreppen fosterhem och fosterbarn ut mot familjehem och barn i familjehem [6].

Nuvarande lagstiftning betonar frivillighet och samverkan. Om barn behöver placeras utanför det egna hemmet ska socialtjänsten i första hand verka för återförening och för att barn och föräldrar har kvar kontakten under placeringen [7].

Tidigare var det vanligt att familjehem var "vanliga" familjer som mot en mindre ersättning tog emot andras barn. Barn och ungdomar med svårare problem placerades på institution. Idag finns det familjehem som på heltid ägnar sig åt att ta hand om barn och vars enda inkomstkälla är ersättningen för uppdraget [8].

Tilläggas kan att lagstiftaren är tydlig med att familjehemsvård inte kan bedrivas yrkesmässigt utan är ett personligt uppdrag.

Barn på flykt är ingen ny företeelse i Sverige

Det har, som tidigare nämnts, blivit allt vanligare att ensamkommande asylsökande barn placeras i jourhem och familjehem. Det är inte första gången Sverige erbjuder skydd och stöd till barn som är drabbade av krig och katastrofer. Under andra världskriget tog svenska familjer emot cirka 70 000 barn från Finland. Cirka 15 000 av dessa stannade kvar i Sverige efter kriget och en del blev adopterade av sina familjehem.

Under 90-talet tog Sverige emot många barn och unga från före detta Jugoslavien. Flera forskningsstudier tyder på att dessa barns inträde i svenska samhället i de flesta fall fungerat bra [10, 20].

Familjehemsvården i siffror

I början av 1920-talet var 37 000 barn placerade i familjehem, och därefter minskade antalet för att på 1990-talet öka igen [11].

- Den 1 november 2015 var 12 179 barn placerade i familjehem, vilket är cirka 70 procent av alla barn som var placerade utanför hemmet.

- Något fler flickor än pojkar var placerade i familjehem.
- Knappt 70 procent av barnen i familjehem var frivilligt placerade.
- Majoriteten av barnen återvänder hem efter en kort tid [2].

De ensamkommande barnen ingår inte i den här statistiken. Under de senaste åren har antalet ensamkommande barn som sökt asyl i Sverige varierat kraftigt. Från mitten av 2000-talet skedde en successiv ökning från drygt 400 barn per år till knappt 4 000 barn 2013. År 2014 kom det drygt 7 000 barn, 2015 ca 35 000 och 2016 drygt 2 000 barn. Därefter har antalet ensamkommande barn minskat ytterligare [12]. Det saknas nationell statistik över antalet ensamkommande barn i familjehem. En vanligt förekommande uppgift är att ungefär en tredjedel av de cirka 35 000 barnen som kom till Sverige 2015 är familjehemsplacerade.

Vad vet vi om barnen?

I gruppen familjehemsplacerade barn finns barn i alla åldrar med skiftande behov, med olika kulturell och social bakgrund och med olika förutsättningar. Kunskaperna om *gruppen* barn som bor i familjehem är begränsad, men utifrån forskning och olika undersökningar finns en del att säga generellt sett.

Barn i familjehem har inte sällan en bristfällig skolgång med låga betyg och besvär med hälsan [13]. Ofta har familjen levt i en utsatt situation med ekonomiska och sociala problem [14, 15]. Som vi tidigare konstaterat har det blivit allt vanligare att erbjuda familjer stöd på hemmaplan istället för att placera barnen utanför hemmet. Utifrån det kan man anta att många barn som traditionellt placeras idag har haft det svårt under en längre tid och att de har stora vårdbehov [11].

Gemensamt för dem alla är att de behöver mycket stöd och hjälp under placeringen för att utvecklas väl och få ett bra liv som vuxna [13].

Här beskrivs barnen med utgångspunkt från grupptillhörighet.

Familjehemsvård förr och nu

Familjehemsvården har en lång tradition i Sverige. Den första fosterbarnsstadgan kom till redan 1785. Då var det fattigvårdsnämnder, sockenstämmor, enskilda personer och präster som skickade ut barnen till olika hem. En del barn kom till bra familjer, men många fick en eländig uppväxt och utnyttjades i första hand som arbetskraft. Runt förra sekelskiftet började samhället reagera på fosterbarnens villkor och i början av 1900-talet kom den första lagstiftningen till för att stärka skyddet för barnen. Under 1920-talet utökades samhällets ansvar ytterligare. Då fick vi den första barnavårdslagen som gav samhället rätt och skyldighet att vid behov ta barn från deras föräldrar. Långt in på 1900-talet var målet med fosterbarnsvården att barnet skulle rota sig och växa upp i sitt fosterhem. Många gånger bröts kontakten helt med ursprungsfamiljen. I takt med att kunskaperna om föräldrarnas känslomässiga betydelse för barns utveckling och identitet ökade, och forskning visade att separationer mellan barn och föräldrar påverkade barnen negativt, fick fosterbarnsvården en annan inriktning. 1960 års barnavårdslag lade stor vikt vid det förebyggande arbetet i familjer för att om möjligt undvika separationer och placeringar utanför hemmet, men det dröjde in på 70-talet innan detta tänkande började slå igenom [9].

Yngre barn – social utsatthet och bristande omsorgsförmåga

Bilden av yngre barn som placeras i dygnsvård är densamma i de flesta västländer. Det handlar i stor utsträckning om barn till ensamstående mammor med låg utbildning och försörjningsproblem, ofta i kombination med att det finns andra problem i familjen [15]. Det kan t.ex. handla om

- missbruk
- psykisk ohälsa
- intellektuell funktionsnedsättning
- psykisk och fysisk misshandel
- sexuella övergrepp
- vanvård och försummelse.

Barn placeras i familjehem på grund av omsorgsbrister som i stora delar har sin grund i fattigdom och social utsatthet. Föräldrarna förmår inte ta hand om barnen på ett tillfredställande sätt. Barnen far illa och får inte sina behov tillgodosedda.

Tonåringar

Drygt hälften av barnen i familjehem är tonåringar (exklusive ensamkommande barn) [2]. De tonåringar som traditionellt sett placeras i familjehem i Sverige har en mer blandad bakgrund jämfört med yngre barn. En del har bott i sitt familjehem sedan de var små, men en del placeras när de är i tonåren. De kommer generellt sett från mindre socialt utsatta familjer [15]. Situationen på hemmaplan har ofta blivit ohållbar på grund av problem med skolgång, relationer till föräldrar och kamrater, utagerande beteende, psykisk ohälsa m.m. Ungdomarna befinner sig inte sällan i riskzonen för att utveckla kriminalitet och missbruk.

Eftersom både forskning och erfarenhet visar att institutionsvård inte alltid är bra för ungdomar har det under de senaste åren blivit vanligare att även ungdomar med beteendeproblem placeras i familjehem [16].

Barn med funktionsnedsättning

Inom familjehemsvården finns även barn med olika typer av funktionsnedsättningar. Det kan till exempel handla om fysiska funktionsnedsättningar, intellektuella funktionsnedsättningar och lättare begåvningsnedsättningar. Det har också blivit allt vanligare, inte

bara inom familjehemsvården utan i samhället i stort, att barn och ungdomar får olika s.k. neuropsykiatriska diagnoser, t.ex. adhd och Aspergers syndrom. Socialtjänsten ska ha utrett barnets behov innan en placering, men det händer att barn placeras innan man upptäckt att barnets svårigheter kan handla om detta. Familjehem kan därför behöva vara uppmärksamma på om en neuropsykiatrisk utredning kan behöva genomföras och ta upp frågan med socialtjänsten. Särskilda insatser kan vara nödvändiga och familjehemmet kan behöva få särskilda kunskaper för att kunna möta barnet på rätt sätt.

Alla barn måste mötas som de individer de är utan förutfattade meningar och stereotypa föreställningar om vad en funktionsnedsättning kan innebära. Man behöver visa respekt för barnets person bortom funktionsnedsättningen. Men man måste också ta på allvar att funktionsnedsättningen kan påverka barnets liv och förutsättningar [17].

Barn med utländsk bakgrund – ensamkommande barn

Många barn i familjehem har erfarenhet av flykt och migration. En del har kommit hit med sina föräldrar. Andra är födda här, men har föräldrar som migrerat. Den tredje gruppen är de ensamkommande barnen som kommit hit utan sina föräldrar.

De två första grupperna kan direkt eller indirekt ha påverkats av att byta land, kultur och språk. Barnen eller deras föräldrar kan ha varit utsatta för krig och trauman som påverkar barnens uppväxt.

Till den tredje gruppen räknas de ensamkommande barnen.

De flesta ensamkommande är pojkar

Majoriteten av de ensamkommande barnen är pojkar och ungefär 23 procent är flickor. De flesta kommer från Afghanistan, Marocko och Somalia., och medianåldern är 16 år [12]. Oftast placeras de i HVB, men det har blivit allt vanligare att ensamkommande barn placeras i familjehem. Det gäller särskilt yngre barn och flickor. Många kommer till släktingar som redan bor i Sverige [4, 18].

Ensamkommande barn är ingen homogen grupp utan de kommer från olika länder, av olika skäl, och

har skilda bakgrunder, erfarenheter och behov. Var och en har sina resurser och svårigheter och behöver bli bemött som den individ han eller hon är. Det de har gemensamt är att de flytt från olika krigshärjade och krisdrabbade områden i världen. En majoritet av barnen har varit med om flera smärtsamma eller traumatiserande upplevelser innan och under flykten. Flickor uppges vara mer utsatta än pojkar [4, 19, 20]. Upplevelserna ökar risken för både pojkar och flickor att drabbas av fysisk och psykisk ohälsa. Många av barnen har en stark vilja och motivation till att skapa ett nytt liv i Sverige med utbildning och arbete. De är en viktig drivkraft att bygga vidare på [4]. Den första tiden i Sverige, när deras ansökan om asyl prövas, är dock oftast en period som är präglad av oro och stress [1, 4, 21, 22, 23, 36].

Många av barnen har efter att de kommit till Sverige kontakt med sina föräldrar och släktingar via internet eller mobiltelefoner. Forskningsstudier visar att kontakten kan ha varit bruten under flykten, men ofta återupptas när barnen har kommit till Sverige. Kontakten med föräldrarna är viktig för barnens hälsa och välbefinnande [4, 24, 25, 26].

Ett interkulturellt perspektiv

När man tar emot ett barn från en annan familj i sitt hem underlättar det för alla parter att försöka ha ett interkulturellt perspektiv. Det betyder att man har en förståelse för att både ens eget och barnets sätt att vara och tänka är präglad av värderingarna i den kultur man kommer ifrån. Det är särskilt viktigt att ha detta i åtanke när man tar emot barn från ett annat land [25, 26].

Risk- och skyddsfaktorer

Vi bär alla med oss erfarenheter av det vi upplevt i livet och vi föds med olika förutsättningar, vad gäller både personlighet och yttre omständigheter. Som vi redan konstaterat kan barn i familjehem ha erfarenhet av social och ekonomisk utsatthet i familjen, otillräcklig omsorg, misshandel och övergrepp samt bristande fostran, vägledning och skolgång. Genom familjehemsplaceringen har de kanske varit med om plötsliga uppbrott och byte av omsorgsperson. Ensamkommande barn kan ha varit utsatta för undernäring,

Två ungdomars tankar kring att bo i familjehem:

"Jag behöver kärlek och omtanke, jag får det inte från mina föräldrar så jag behöver det från andra."

"Det var ju inget konstigt, där var jag placerad hos en familj, sågs aldrig som ett problem eller hinder, en familj som bara väntade på mig med öppna armar, kärleksfulla och som gav mig ett helt nytt liv bortom misären."

Återgett från Maskrosbarns rapport Jag är bara en påse med pengar, 2016

Om oro under asylprocessen:

"Barn beskriver hur väntan på besked om uppehållstillstånd oroar och bidrar till otryggheten. En ensamkommande pojke berättar att han har svåra upplevelser bakom sig, men att han känner sig trygg i Sverige. Det svåra är att vänta: "Jag har mått så bra hittills, men det enda som egentligen bekymrar mig, som är som en plågoande, jag vet inte vad som kommer att ske. Jag lever i ovisshet."

Återgett från Barnombudsmannens rapport Nyanlända barns hälsa, 2016

sjukdomar, svåra traumatiska upplevelser och förlust av nära anhöriga och vänner.

Det uppräknade är några exempel på riskfaktorer i barns livsvillkor och förutsättningar för utveckling. Som tur är kan riskfaktorer kompenseras genom *skyddsfaktorer*. Skyddsfaktorer kan neutralisera och dämpa risker och är särskilt viktiga när risken är hög. Skyddseffekten ökar oftast med antalet skyddsfaktorer [27]. Nedanstående exempel på skyddsfaktorer är hämtade från Socialstyrelsens grundbok i BBIC (Barnets behov i centrum) [28].

Exempel på skyddsfaktorer är

- en pålitlig, förutsägbart och varaktig relation med föräldrar
- en god omvårdnad och tillsyn
- goda relationer till syskon, kamrater och vuxna
- en god hälsa
- en god inlärningsförmåga
- intresse för skolarbetet och godkända skolresultat
- en förmåga att leka och utveckla intressen
- en trygg anknytning till någon vuxen
- glädje och nöjdhet
- självständighet och integritet
- ett positivt förhållningssätt och ett gott uppträdande
- en trygg identitet och känsla av acceptans.

Exempel på skyddsfaktorer för ensamkommande barn utöver ovanstående är att [21, 25]

- lära sig det nya landets språk
- bli förstådd eller väl bemött utifrån sin kultur
- kunna utöva sin religion om det ger en trygghet
- leva eller ha kontakt med andra med samma bakgrund
- ha kontakt med sin familj
- få möjlighet att ingå i en gemenskap och ha en tillhörighet.

Vi kan konstatera att de barn som placeras i familjehem, utifrån sin bakgrund och allt de varit med om, som grupp betraktad har en högre risk än andra barn att drabbas av ohälsa och negativ utveckling. Det betyder inte att det behöver bli så för ett *enskilt barn* i den gruppen. Det finns många exempel på att det gått bra för barn som tillhör en riskgrupp. Samhällets och familjehemsvårdens uppgift är att balansera risken för en negativ utveckling genom att lägga till faktorer i barns liv som man vet kan ha en positiv inverkan.

I rollen som familjehemsförälder handlar det om att förse barnet med så många skyddsfaktorer som möjligt, att exempelvis hjälpa till att finna och uppmuntra barnets egna resurser, stödja barnets skolgång och bidra till att barnet får den hälso- och sjukvård det behöver.

Barns och ungas erfarenheter av familjehemsvård

Barn och unga som levt i familjehem har unika erfarenheter att förmedla till blivande familjehem och andra som är verksamma inom familjehemsvården. Under senare år, i takt med att barnkonventionens principer alltmer slagit igenom, har intresset ökat för att ta reda på vad barn och unga tycker är viktigt att socialtjänst och familjehem tänker på för att barn ska trivas och få rätt hjälp.

Sammanfattningsvis kan man säga att olika undersökningar visar att många barn och unga är nöjda med sina familjehem, trots att de ibland kan längta efter sin ursprungsfamilj. Många berättar att de uppskattar den omsorg och kärlek de fått och hur familjehemmet hjälpt dem till en nystart i livet. Det finns också de som är mindre nöjda. Barn har framfört att familjehem behöver utbildning och stöd, men också att det är viktigt att familjehem har egna erfarenheter som gör att de kan förstå barn bättre.

Nedan ges exempel på vad barn och unga tycker, hämtat från litteratur och Socialstyrelsens egna kontakter med barn och unga [29, 30, 31, 32].

Det är viktigt för barn och unga att du som familjehemsförälder

- gör allt du kan för att barnet ska känna sig hemma och som en medlem i familjen
- är ärlig och behandlar alla barn lika
- hjälper barnet att snabbt komma igång i skolan och att du ger stöd i läsläsning och liknande
- låter barnet få vara med när familjen träffar släkt och vänner
- lyssnar när barnet vill prata och berätta
- hjälper barnet att få träffa sina föräldrar och sina syskon så som han eller hon vill och under trygga former
- visar respekt för barnets föräldrar och släkt
- har förståelse för hur svårt det kan vara att bryta upp hemifrån och flytta till en ny familj
- har förståelse för att barnet kan vara oroligt för sina föräldrar
- ger barnet en ordentlig förklaring om han eller hon måste flytta
- står ut och finns kvar.

Ensamkommande barns uppfattning om vad som är viktigt för ett familjehem att tänka på stämmer i hög grad överens med ovanstående. Det har framkommit i Socialstyrelsens kontakter med ensamkommande barn och i genomgång av litteratur där barns röster förts fram [4, 22].

Tahir berättar att det finns både bra och mindre bra saker med hans familjehemsföräldrar. "Ibland känns det som att de inte lyssnar på en. Eller att de mest är sura. Men samtidigt är de ändå en hjälpende hand och de ger en kärlek när man behöver det. Och när man behöver vara ifred så låter de en få vara precis det."

Återgett i Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden, 2011

Saga berättar hur tacksam hon är över att hennes familjehemsföräldrar stått ut med henne under alla år trots att hon, enligt vad hon själv säger, gjort en massa dumheter. Hon tror att de uppriktigt tycker om henne och att de inte vill att hon ska flytta.

Återgett i Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden, 2011

FUNDERA

Vad tänker jag om de erfarenheter och önskemål som barn och unga förmedlar? Var det något som väckte min förvåning? Vad känns svårt respektive lätt att tillmötesgå?

Familjehems förväntningar och utmaningar

Familjehemsföräldrar är precis som barnen en blandad grupp människor med olika kulturell och social bakgrund. Många lever i par och har egna barn, men det finns även ensamstående familjehemsföräldrar med och utan egna barn.

Vilka skäl man än har till att vilja bli familjehem är det viktigt att alla som lever i familjen tar sig tid att fundera och reflektera tillsammans över det. Inte minst viktigt är att fundera över hur de egna barnen kommer att påverkas.

Läs mer om hur den egna familjen påverkas i kapitel 8.

Forskningen tyder på att ens motiv, tillsammans med mycket annat, påverkar förutsättningarna för hur man lyckas med uppdraget [34]. Ens inställning kan innebära att man är mer lämplig att ta hand om vissa barn än andra, när det gäller barnets ålder och problem eller den beräknade tiden för placeringen.

De allra flesta som tar emot ett barn i sitt hem tycker att det är berikande och utvecklande. Många beskriver att de svetsas samman på ett positivt sätt och mår bra av att få använda sin föräldr kompetens tillsammans [9, 35]. Familjehem som tar emot ensamkommande barn får lära sig om en ny kultur, ny mat och nya sätt att tänka och vara.

Nedan ges exempel på erfarenheter och tankar från familjehemsföräldrar, hämtade från litteratur och Soci alstyrelsens egna kontakter med familjehem [9, 35].

- Man lär sig nya saker varje dag, särskilt om sig själv.
- Vardagen är aldrig tråkig.
- Det känns bra att kunna hjälpa en annan familj.
- Man oroar sig för att de egna barnen påverkas negativt av att man är familjehemsförälder.
- Man ska ta till sig ett barn som vore det ens eget och samtidigt vara beredd att lämna det ifrån sig.
- Det är berikande och utvecklande att ta emot ett annat barn i sitt hem.
- Det är intressant att genom ett ensamkommande barn få lära sig om en ny kultur, ny mat och nya sätt att tänka och vara.

- Som familjehemsföräldrar svetsas man samman på ett positivt sätt och mår bra av att få använda sin föräldr kompetens tillsammans.
- Samarbetet med socialtjänsten kan ibland vara svårt och man får inte alltid gehör för viktiga frågor.
- Det är svårt att hantera kontakten med barnets föräldrar.
- Det är svårt att hantera och hjälpa barn med beteendeproblem.
- Det kan vara svårt att motivera ensamkommande barn att gå till skolan om de bara har tillfälliga uppehållstillstånd.

Familjehemmet har rätt till stöd – sök hjälp i tid!

Många familjehem växer som sagt av utmaningarna och erfarenheterna blir i huvudsak positiva, men en del familjehem tvingas ge upp. Vården avbryts och barnet måste flytta. Ett sammanbrott, dvs. att vården avbryts utan att det var planerat, är negativt för alla och särskilt för de barn och ungdomar som drabbas. Vad kan man då göra för att orka och för att klara av de utmaningar man ställs inför? Vi återkommer till

det i de olika avsnitten i utbildningen, men vill redan nu förmedla ett huvudbudskap: Sök stöd och hjälp i tid och ta emot de erbjudanden om handledning och utbildning som ni får!

Man har stor hjälp av att skaffa sig kunskap om placerade barns speciella livsvillkor. Det hjälper en att både förstå och hantera barnets, sina egna och familjens känslor och reaktioner under olika faser av placeringen. Vissa kommuner har handfasta utbildningar och föräldrastödsprogram. Socialtjänsten ska ge stöd eller ta reda på hur ni och ert barn ska få den hjälp ni behöver.

Förutom stöd från socialtjänsten tycker många familjehem att det är värdefullt att delta i gruppträffar och seminarier, och att ta del av annat som erbjuds av familjehemsorganisationer och andra för att utbyta erfarenheter med andra familjehem.

Många organisationer och myndigheter har tagit fram informations- och stödmaterial som rör ensamkommande barn. En lista på några av dessa finns i utbildningsmaterialets uppslagsdel Familjehemmets A–Ö.

Läs mer om familjehems utmaningar och glädjeämnen på www.mininsats.se – en webbplats med berättelser, filmer och annat om olika uppdrag kring barn och unga.

Irina är familjehem till två ensamkommande pojkar. Av dem har hon fått lära sig en ny kultur och många nya maträtter. "Jag har blivit öppnare och i mötet med nya människor har jag lättare att ta kontakt", säger hon.

Återgett på Sociastyrelsens webbplats www.mininsats.se

Barn och unga ska få information om sina rättigheter

Socialtjänsten ska informera placerade barn om deras rättigheter. Inspektionen för vård och omsorg (IVO), som har ansvar för tillsyn över socialtjänsten, har på sin webbplats <http://www.ivo.se/for-privatpersoner/for-placerade-barn-och-unga/> information och en film om vad som gäller.

Läs vidare om barnets rättigheter i kap. 2.

Referenser kapitel 1

1. Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2016 – delrapport 2. Socialstyrelsen; 2016.
2. Barn och unga – insatser år 2015. Socialstyrelsen; 2016.
3. Winokur M, Holtan A, Valentine D. Kinship care for the safety, permanency, and well-being of children removed from the home for maltreatment. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2009; (1).
4. Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning. Socialstyrelsen; 2013.
5. Utvecklingen av den sociala barn- och ungdomsvården m.m. (prop. 2006/07:129).
6. Om socialtjänsten (prop. 1979/80:1).
7. Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. (prop. 2002/03:53).
8. Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. Del A, (SOU 2015:71).
9. Höjer I. Fosterfamiljens inre liv. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet; 2001.
10. Bunar N. Nyanlända och lärande: En forskningsöversikt om nyanlända elever i svenska skolan. Stockholm: Vetenskapsrådet; 2010.
11. Lag om stöd och skydd för barn och unga. Betänkande av barnskyddsutredningen (SOU 2009:68).
12. Migrationsverket. Statistik. Ensamkommande barn 2004–2017. Hämtat 2017-06-07 från <https://www.migrationsverket.se/Andra-aktorer/Kommuner/Om-ensamkommande-barn-och-ungdomar/Statistik.html>.
13. Vinnerljung B, Berlin M, Hjern A. Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling. I: Social rapport 2010. Socialstyrelsen; 2010. s. 227–66.
14. Lundström T, Sallnäs M. Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2003; 2–3: 193–213.
15. Barn och unga i samhällets vård. Forskning om den sociala dygnsvården. FORTE; 2015.
16. Andreassen T. Institutionsbehandling av ungdomar, vad säger forskningen? CUS/SIS, Gothia; 2003.
17. Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig. Socialstyrelsen; 2015.
18. Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2015 och början av 2016. Socialstyrelsen; 2016.
19. Derluyn I, Broekaert E. Different perspectives on emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee children and adolescents. *Ethnicity and Health*; 2007;2, 141–162.
20. Brunnberg E, Borg R-M, Fridström C. Ensamkommande barn – en forskningsöversikt. Studentlitteratur AB. Lund; 2011.
21. Eide K, Hjern A. Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. *Acta Paediatrica*. 2013;102: 666–668.
22. Sirriyeh A. Hosting strangers: hospitality and familypractices in fostering unaccompanied refugee young people. *Child and Family Social Work*; 2013;18, 5–14.
23. Möta barn på flykt. Enkel handbok för alla. UNICEF; 2016.
24. Aitar O, Brunnberg E. Empowering Unaccompanied Children In Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. *Revista de Asistentia Sociala*, anul XV, nr. 2/2016, 35–56.
25. Alternative Family Care. Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families. Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor Ndako, Organization for Aid to Refugees. Nidos; 2016.
26. Backlund Å, Eriksson R, von Greiff K, Nyberg E, Åkerlund E-M. Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv. FoU Nordost, FoU Nordväst, FoU Södertörn. *Forskningsrapport* 2014:4.
27. Interkulturellt socialt arbete. Socialstyrelsen; 2010.
28. Lagerberg D, Sundelin C. Risk och prognos i socialt arbete med barn. *Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Förlagshuset Gothia; 2000.
29. Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum. Socialstyrelsen; 2016.
30. Bakom fasaden. Barn och ungdomar i den sociala barnavården berättar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2011.
31. Westberg M, Tilander K. Att lära av fosterbarn – åtta års intervjuer med före detta fosterbarn. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2010.
32. Rakt från hjärtat: tankar och idéer från barn och ungdomar placerade i samhällets vård. Stockholm: Rädda Barnens förlag; 2005.
33. Jag är bara en påse med pengar. En rapport från Maskrosbarn om ungdomars upplevelser av insatser från socialtjänsten. Maskrosbarn; 2016.
34. BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod vid rekrytering av socialtjänstens familjehem. Socialstyrelsen; 2014.
35. Höjer I, Nordenfors M. Att leva med fostersyskon. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet; 2006. Rapport 2006:5.
36. Analys av situationen i socialtjänsten våren 2017. Fokus på ensamkommande flickor, yngre barn, nätverksplaceringar samt suicidrisk – delrapport 3. Socialstyrelsen; 2017.

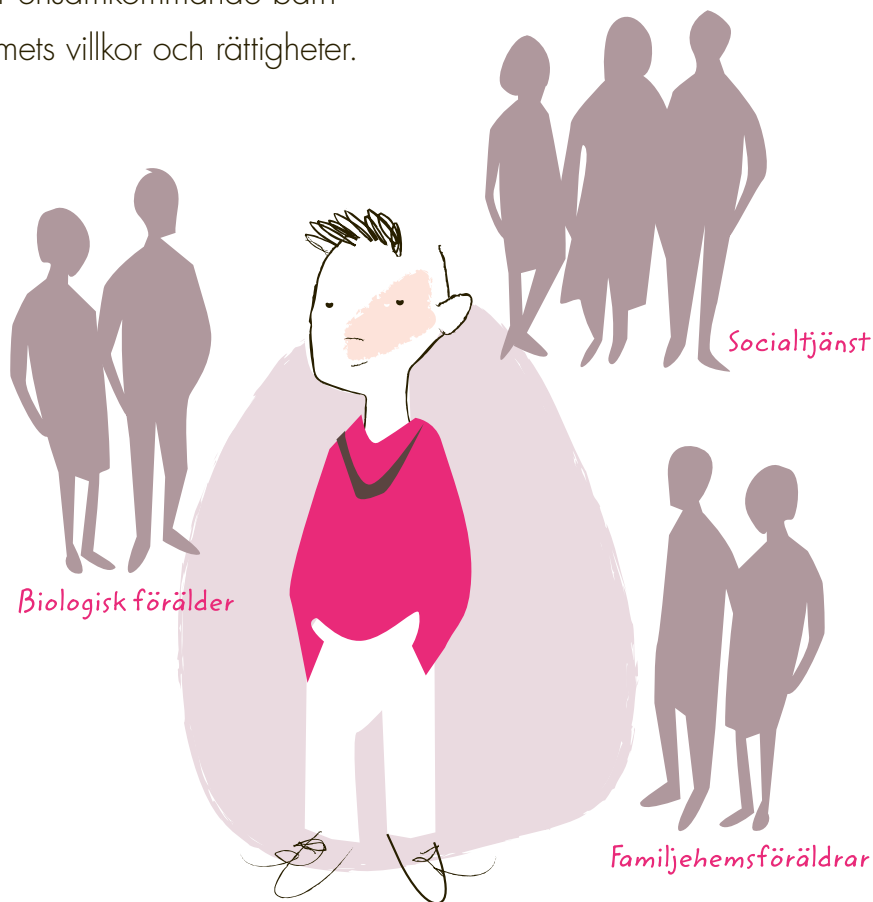

Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

I detta kapitel kan du läsa om

- vikten av samarbete kring barnet
- regler och principer som styr familjehemsvården
- ansvarsfördelning mellan vårdnadshavare/god man och familjehem
- socialtjänstens ansvar och uppgifter
- ansvaret för ensamkommande barn
- familjehemmets villkor och rättigheter.

Viktigt att samarbeta – för barnets bästa

Ett barn som placeras i familjehem omges av många personer som är engagerade i barnets liv. Det är både en styrka och en utmaning. För att hitta lösningar som är till barnets bästa krävs ett väl fungerande samarbete mellan alla inblandade. Det gäller inte minst ifråga om ensamkommande barn och unga som träffar många personer från olika myndigheter som har en viktig funktion för dem under asylprocessen och den första tiden i Sverige.

Vad kan då göras för att underlätta detta samarbete? Forskning inom området har visat att ett väl fungerande samarbete bland annat förutsätter att [1, 2]

- familjehem får kännedom om lagar och regler som styr familjehemsverksamheten
- familjehem och socialtjänst har gemensamma mål och värderingar
- uppdrag och roller är tydliga
- familjehem får stöd av socialtjänsten
- förhållandet mellan socialtjänst och familjehem är öppet och förtroendefullt.

Det här kapitlet utgår från dessa förutsättningar. Men först något om vilka regler och principer som styr familjehemsvården.

Regler och principer som styr familjehemsvården

Den rättsliga regleringen

Socialtjänstlagen

Socialtjänstens arbete inom familjehemsvården styrs i huvudsak av bestämmelser i *socialtjänstlagen* (SoL), som bygger på frivillighet och samverkan. Där föreskrivs bland annat att socialtjänstens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan. En frivillig placering förutsätter att barnets vårdnadshavare och barnet självt, om han eller hon har fyllt 15 år, samtycker till den vård som socialtjänsten anser att barnet eller den unge behöver.

LVU

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kan bli tillämplig först när vård inte kan ges i frivilliga former. Där regleras inte bara förutsättningarna för vård utan samtycke i ett familjehem eller på en institution utan också omedelbara omhändertaganden, umgängesbegränsningar och flyttningsförbud m.m. Vi återkommer till detta längre fram.

Föreskrifter och allmänna råd

Som ett komplement till denna lagstiftning har Socialstyrelsen utfärdat föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2012:11) om socialnämndens ansvar för barn och unga i familjehem, jourhem eller hem för vård eller boende. Föreskrifter är bindande regler som socialtjänsten måste följa. Allmänna råd är rekommendationer.

Handböcker

Socialstyrelsen har också gett ut en handbok om socialtjänstens ansvar för barn och unga i familjehem och HVB, *Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialtjänstens ansvar och uppgifter*, samt en handbok som rör arbetet med ensamkommande barn, *Ensamkommande barn och unga. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter*.

Lagstiftning rörande ensamkommande

Barn som kommer till Sverige utan sina vårdnadshavare omfattas av samma lagar och regler som andra minderåriga som av olika skäl inte kan bo med sina föräldrar. Därutöver berörs de av bestämmelser i lagen om god man för ensamkommande barn (Lgeb), lagen om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA) och utlänningslagen (UtlL).

Föräldrabalken

Föräldrabalken (FB) reglerar det rättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar, till exempel frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Texten i det här kapitlet bygger på ovanstående källor.

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

Om bemötande av andra människor

I portalparagrafen till SoL anges de övergripande målen och grundläggande värderingarna för socialtjänstens verksamhet, alltså även för familjehemsvården. Målen ger uttryck för principen om alla människors lika värde och rätt till social trygghet, vård och omsorg. Detta gäller oavsett ålder, kön, etniskt ursprung, hudfärg, språk, religion, funktionsnedsättning eller sexuell läggning.

Eftersom en växande andel av alla barn och unga i Sverige och inom familjehemsvården har utländsk bakgrund är det viktigt att vara medveten om vilka specifika förutsättningar som kan finnas när man träffar ett barn eller en förälder som har en annan kulturell bakgrund. Det är bra att fundera över hur de egna föreställningarna och kulturella referensramarna påverkar mötet. Det gäller förstås även för den som kommit till Sverige från ett annat land och möter en ny kultur här. Alla har rätt att bli behandlade utifrån sin unika person och situation samt sina behov och förutsättningar.

Läs mer om detta i kap. 3, 4 och 7

FUNDERA

Vilka föreställningar och förutfattade meningar har jag om människor som kommer från en annan kultur än min egen? Hur kan det tänkas påverka mitt möte med dem? Vad kan jag göra för att skapa bästa möjliga kontakt?

Några viktiga principer för vård i familjehem
Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Det framgår uttryckligen av bestämmelserna i föräldrabalken och gäller alla barn i Sverige.

En grundprincip i Sverige är att barn i första hand ska växa upp med sina föräldrar, men ibland är det bäst

för ett barn att bo i en annan familj under en kortare eller längre period. I sådana fall ska socialtjänsten se till att barnet får en god vård utanför det egna hemmet. Vad som menas med god vård framgår inte av lagstiftningen, men innebär enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd bland annat att vården ska vara trygg, säker och ändamålsenlig och präglas av kontinuitet. Socialnämnden ska också verka för att ett placerat barn får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård det behöver.

En återförening mellan barn och föräldrar ska enligt intentionerna i lagstiftningen i första hand eftersträvas, men bedömningar ska göras utifrån varje barns behov och barnets bästa ska vara avgörande [3]. Föräldrarna fortsätter vanligtvis att vara vårdnadshavare även när barnet bor i familjehem. Socialnämnden ska lämna vårdnadshavare och föräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver under placeringen. Vård som ges utanför det egna hemmet bör utformas så att den främjar barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakten med hemmiljön. I linje med detta ska socialtjänsten försöka hitta ett familjehem som ligger så nära barnets föräldrahem som möjligt och som också respekterar språkliga och kulturella skillnader [4].

Socialtjänsten är skyldig att i första hand överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående, men vad som är bäst för barnet ska alltid beaktas.

Frågan om återförening ska bedömas utifrån barnets bästa

Barn och unga behöver stabilitet och varaktiga relationer

Socialtjänsten har alltså till uppgift att försöka skapa en stabil situation med kontinuitet och varaktiga relationer för barn och unga som bor i familjehem. Det gäller i förhållande till ursprungsfamiljen. Detta bör också eftersträvas i förhållande till ett familjehem som kommit att betyda mycket för ett barn. Det gäller också för unga som flyttar ut till eget boende efter en familjehemsplacering.

Läs mer om detta i kap. 5 och 8

Sammanbrott och återplaceringar

Socialtjänsten lyckas tyvärr inte alltid med att skapa en stabil situation för barnet. Majoriteten av placerade barn och unga flyttar hem efter en kortare tid, men det är inte ovanligt att de senare återplaceras. Det händer också att de omplaceras till andra familjehem eller HVB under pågående vård. Många barn är med om flera uppbrott och avbrutna relationer. Risker är särskilt stora när det gäller tonåringar med beteendeproblem, men risken finns även beträffande yngre barn. Man brukar tala om "sammanbrott i vården" [5, 6, 7].

Särskilda bestämmelser utifrån barnets behov av stabilitet

För att trygga barnets behov av stabilitet och varaktiga relationer har socialnämnden, i samband med att vården övervägs var sjätte månad, en skyldighet att särskilt ta ställning till hur vården ska inriktas och utformas framåt i tiden.

Vårdnadsöverflyttning och adoption

När ett barn har varit placerat i samma familjehem i tre år ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl för att vården om barnet flyttas över från barnets föräldrar till familjehemsföräldrarna. Förutsättningarna för en så kallad *vårdnadsöverflyttning* regleras genom bestämmelser i föräldrabalken och beslut fattas av tingsrätten på ansökan av socialnämnden.

Det finns även möjligheter för familjehemsföräldrar att *adoptera* ett placerat barn om föräldrarna, och barn som är 15 år eller äldre, samtycker och det bedöms vara till barnets bästa.

Vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar har blivit vanligare under de senaste åren, men förekommer fortfarande ganska sällan. År 2014 övertog familjehemmet vården om 285 barn. Adoptioner är dock mycket ovanliga (18 barn 2014) [8].

En kartläggning som Socialstyrelsen gjort om adoption inom familjehemsvården visade att socialtjänsten väldigt sällan väcker frågan på grund av att beslutet är slutgiltigt och att det är svårt att bedöma vad som är bäst för barnet. Huvudprincipen om återförening mellan barn och föräldrar är också ett skäl till att socialtjänsten mycket sällan väcker frågan. Det finns

situationer när adoption kan vara en bra lösning och en bedömning ska göras utifrån barnets bästa och andra regler som gäller kring adoption. Det är inte socialnämnden som ansöker om adoption av ett barn, utan den som vill adoptera. Det är viktigt att ett familjehem som funderar på att ansöka om att få adoptera ett barn man har placerat talar med socialtjänsten om det. Adoption är ett stort åtagande och många aspekter behöver vägas in för att bedöma vad som är bäst för barnet [9].

Läs mer om vårdnadsöverflyttning och adoption i handboken *Barn och unga i familjehem och HVB*.

Flyttningsförbud

Ibland kan socialtjänsten ha anledning att aktualisera frågan om *flyttningsförbud*. Det innebär att förvaltningsrätten, på socialnämndens begäran, under speciella omständigheter kan besluta att ett barn inte ska flyttas från ett familjehem. Bestämmelserna om detta finns i LVU, men de kan även gälla barn som är frivilligt placerade enligt SoL.

Ett välfungerande samarbete främjar kontinuitet för barnet

Barnkonventionen och barnets rättigheter

Under de senaste 25 åren har stora förändringar skett i synen på barnet och barnets rättigheter i samhället som har påverkat socialtjänstens arbete med barn. FN:s generalförsamling antog 1989 konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen), som Sverige skrev under 1990. Som ett led i att förverkliga barnkonventionen har bestämmelser som är grundade på barnkonventionen förts in i SoL och LVU. Regeringen avser också att göra barnkonventionen till svensk lag.

Barnets bästa ska vara avgörande

Alla beslut som rör ett barn som är placerat ska grunda sig på en bedömning av vad som är bäst för barnet. Det förutsätter goda kunskaper, dels om barn generellt, dels om det aktuella barnet.

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

Barnet har rätt till delaktighet

Barnets rätt till delaktighet [10] innehåller flera delar:

- Barnet *har rätt att få relevant information* när en åtgärd rör barnet. Informationen ska anpassas efter barnets ålder och mognad.
- Barnet *har rätt att komma till tals*. Det betyder att barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter. Om barnet inte framför sina åsikter ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barn får inte pressas på synpunkter och försättas i svåra valsituationer.
- Barnet *har rätt till inflytande och självbestämmande* – hänsyn ska tas till barnet vilja utifrån dess ålder och mognad. Barn som fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt Sol och LVU.

Barn som ges möjlighet att vara delaktiga blir mer motiverade och intresserade i vardagliga situationer och får därmed en högre kontroll över sitt liv. Barns hälsa och utveckling främjas av delaktighet. Barns självuppskattning ökar och en positiv självbild ger goda förutsättningar att klara utmaningar i livet [11]. Genom att vara delaktiga blir barn skickligare i att kommunicera, prioritera och formulera sina behov, dvs. att uttrycka och föra fram sina erfarenheter och synpunkter [12].

Barn i behov av särskilt stöd för att kunna vara delaktiga

Barn med någon typ av funktionsnedsättning har samma rätt till delaktighet som andra barn. Att låta barn som har behov av särskilt stöd komma till tals och att göra bedömningar av deras utsagor kan ställa speciella krav på den som träffar barnet när det gäller kunskap, erfarenhet och inlevelseförmåga. Ibland kan man behöva ta hjälp av personer med särskild kompetens kring detta [10].

Läs mer om information till barn och unga om socialtjänsten på www.kollpasoc.se

Ensamkommande barn kan behöva tolk för att kunna vara delaktiga

För att ensamkommande barn ska ha möjlighet till delaktighet kan man behöva använda tolk. För personer som bland annat inte behärskar språket bör myndig-

FUNDERA

På vilket sätt tycker du att barn ska vara delaktiga i familjens beslut? Vad är det som avgör i vilken grad de ska vara delaktiga?

heter vid behov anlita tolk enligt förvaltningslagen, (FL). Att samtala genom tolk är ett speciellt sätt att prata med varandra.

Läs mer om att använda tolk på www.kunskapsguiden.se under Barn och unga, tema ensamkommande barn.

Det tredelade föräldraskapet

Som tidigare nämnts fortsätter barnets föräldrar oftast att vara vårdnadshavare och ansvariga för barnet fast det bor i familjehem. Ensamkommande barn har en god man eller en särskilt förordnad vårdnadshavare som är i vårdnadshavarens ställe (se nedan). Många gånger finns det också möjlighet att ha kontakt med barnets föräldrar via telefon eller webb.

Socialtjänsten har ett helhetsansvar för placeringen och familjehemsföräldrarna har ansvar för den dagliga omsorgen om barnet. Det innebär att ansvaret för barn som placeras i familjehem är delat mellan dessa tre parter. Det gemensamma ansvaret för barnet brukar inom familjehemsvården kallas för *det tredelade föräldraskapet* och handlar om det nödvändiga samarbetet mellan socialtjänst, föräldrar och familjehem. För att samarbetet ska fungera krävs det att man har respekt för varandras olika roller. Inte minst viktigt är att uppmärksamma och ta till vara föräldrarnas resurser. Socialtjänsten har en viktig samordnarroll.

Läs mer om det tredelade föräldraskapet i kap. 5

Alla som finns runt barnet behöver samarbeta och i BBIC talar man om *teamet runt barnet*. Med det menas det utvidgade nätverket med släktingar, lärare, fritidspersonal etc. Under placeringstiden erbjuds dessa att i större eller mindre omfattning medverka i planeringen och uppföljningen av vården. Utgångspunkten är att alla i teamet bidrar med sin unika kunskap och erfarenhet.

*Alla behövs för barnets skull,
men har olika roller och olika
befogenheter*

Vårdnadshavarens ansvar

I föräldrabalken finns bestämmelser om vårdnadshavarens ansvar och skyldigheter. Enligt dessa bestämmelser ansvarar vårdnadshavaren för barnets personliga förhållanden och för att

- barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda,
- barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter,
- bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning.

För att vårdnadshavaren ska kunna ta sitt ansvar har han eller hon rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. När ett barn är placerat i ett familjehem har barnets vårdnadshavare kvar den juridiska vårdnaden om barnet. Det gäller vid placering enligt både SoL och LVU, men rätten att bestämma är större vid frivilliga placeringar (SoL). Tilläggas kan att alla föräldrar inte är vårdnadshavare. En förälder som inte är vårdnadshavare har inte ovanstående rättigheter och skyldigheter, men kan ändå vara en viktig person för barnet.

Om vårdnadshavarna dör ska socialnämnden anmäla hos tingsrätten om en *särskilt förordnad vårdnadshavare* för barnet.

Vårdnadshavarens inflytande över vården

Frivilliga placeringar

Är barnet frivilligt placerat fattas vissa beslut av vårdnadshavarna medan beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen vanligtvis tas av familjehemmet där barnet bor för tillfället. Till daglig omsorg räknas exempelvis frågor om barnets mat, kläder och sovtider och hur barnet ska tillbringa sin fritid. Däremot fattas beslut av mer ingripande betydelse för barnets framtid av vårdnadshavaren [13]. Det kan röra sig om till exempel skolval, utlandsresor och vaccinationer. Det förutsätts att beslut fattas genom diskussioner och i samförstånd med familjehem och socialtjänst – och med barnet – beroende på dess ålder och mognad.

Vid frivilliga placeringar är det också barnets vårdnadshavare (och barnet självt om det fyllt 15 år) som bestämmer hur länge barnet ska bo kvar i familjehemmet. Om samtycke inte längre finns till placeringen eller till hur vården i väsentliga delar ska genomföras måste placeringen upphöra. Om det finns ett fortsatt behov för barnet att vara placerat kan socialtjänsten överväga om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU. Socialtjänsten kan också i vissa fall besluta om flyttningsförbud om separationen eller flyttningen är skadlig för barnet.

Placeringar enligt LVU

När vården ges med stöd av LVU har socialtjänsten större möjligheter att bestämma i olika frågor som

FUNDERA

Hur ser jag på ovan nämnda tankegångar och grundprinciper i lagstiftningen? Instämmer jag? Är det något jag inte förstår eller som jag tycker låter tveksamt?

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

behöver lösas för att barnet ska få sina behov tillgodosedda. Nämnden kan också fatta beslut om att begränsa kontakt och umgänge mellan barn och föräldrar helt eller delvis, liksom att hemlighålla var barnet bor. Huvudprincipen är dock att man ska försöka komma överens med föräldrarna och att de så långt det är möjligt ska vara delaktiga i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.

Om barnet är omhändertaget enligt LVU är det socialtjänsten som bestämmer när vården ska upphöra. Om barnet är omhändertaget enligt LVU och barnets vårdnadshavare begär att vården ska upphöra är socialtjänsten skyldig att ta ställning till vårdnadshavarens önskemål genom att fatta ett formellt beslut. Beslutet kan överklagas till domstol.

Ansvaret för ensamkommande barn

Ensamkommande barn i familjehem träffar många aktörer som har viktiga funktioner för dem. Utöver familjehemmet är det Migrationsverket, offentligt biträde, socialtjänsten, god man eller särskilt förordnad vårdnadshavare. Precis som andra barn i Sverige har de också kontakt med hälso- och sjukvården, tandvården, och skolan.

Migrationsverkets ansvar

Migrationsverket har det övergripande ansvaret för mottagandet av ensamkommande barn. Det betyder bland annat att Migrationsverket [14]

- tar emot ansökan om asyl och bedömer bl.a. den sökandes ålder samt om det är Sverige som ska pröva ansökan,
- anvisar en kommun till barnet,
- ser till att ett offentligt biträde utses, som företräder barnet vid asylprövningen,
- lämnar uppgift till berört landsting för att barnet ska kallas till hälsoundersökning,
- efterforskar barnets vårdnadshavare och beslutar om återförening,
- utreder och fattar beslut om uppehållstillstånd (asylprocessen),
- arbetar med återvändande för de barn som inte får stanna i Sverige.

Olika former av uppehållstillstånd

Det är alltså Migrationsverket som fattar beslut om huruvida barnet ska få uppehållstillstånd i Sverige eller inte. Migrationsverkets avslagsbeslut går att överklaga. Om barnet får avslag på sin ansökan om asyl får det hjälp av Migrationsverket att återvända till hemlandet.

Det finns olika former av uppehållstillstånd för de barn som får stanna i Sverige. Vilken typ av uppehållstillstånd som barnet får bestäms av vilka skydds- eller asylskäl barnet bedöms ha. Det finns tre grunder för asyl:

- flykting
- alternativt och övrigt skyddsbehövande
- särskilt ömmande omständigheter eller synnerligen ömmande omständigheter om det rör en ung person över 18 år.

Man kan beviljas ett tidsbegränsat eller ett permanent uppehållstillstånd. Längden på uppehållstillståndet beror på vilken grund man beviljats asyl för. Det finns även möjlighet för ett ensamkommande barn eller en ung person som till exempel beviljats ett tidsbegränsat uppehållstillstånd att under vissa förutsättningar få ett förlängt uppehållstillstånd för att avsluta sina påbörjade gymnasiestudier. Om man efter att man fullföljt sin gymnasieutbildning får en anställning och kan försörja sig finns det också möjlighet att beviljas ett permanent uppehållstillstånd om man är under 25 år.

Läs mer om asylprocessen på Migrationsverkets webbplats www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige.html

Kommunen ansvarar för det praktiska mottagandet

Kommunen ansvarar för det praktiska mottagandet av ensamkommande barn, dvs. boende, daglig omsorg, eventuellt särskilt stöd, god man och skolgång. Migrationsverket bestämmer vilken kommun som ska ha ansvaret och blir *anvisningskommun*. Kommunen har ansvaret fram tills barnet fyller 18 år, då ansvaret formellt sett övergår till Migrationsverket om barnet fortfarande är asylsökande.

Grunden för det kommunala mottagandet av ensamkommande barn är den så kallade *normaliseringsprincipen*, som innebär att alla barn som vistas i Sverige så långt det är möjligt ska omfattas av samma sociala omvårdnadssystem [15].

God man och särskilt förordnad vårdnadshavare för ensamkommande barn

God man

Alla ensamkommande barn har rätt till en *god man* som företräder dem i Sverige i stället för vårdnadshavaren. En god man ansvarar för barnets personliga, ekonomiska och rättsliga angelägenheter. I den gode mannens uppdrag ingår inte ansvar för den dagliga omvårdnaden, tillsynen eller barnets försörjning [16]. För att kunna fullgöra sitt uppdrag behöver den gode mannen ha regelbunden kontakt med barnet och familjehemmet, om barnet bor i ett sådant. Den gode mannen företräder inte barnet i asylprocessen, men följer processen genom att hålla kontakt med det offentliga biträdet. En god man har inte tystnadsplikt, men det ligger i uppdragets natur att det inte är lämpligt att denne för vidare något som barnet berättat i förtroende eller annan känslig information som kan skada barnet.

Ansökan om god man görs till kommunens överförmyndarnämnd av socialnämnden eller Migrationsverket. Om den gode mannen visar sig olämplig för uppdraget bör socialnämnden anmäla detta till överförmyndarnämnden. Överförmyndarnämnden beslutar om den gode mannen ska entledigas från uppdraget.

Särskilt förordnad vårdnadshavare

När ett ensamkommande barn beviljas uppehållstillstånd ska socialnämnden i den kommun där barnet vistas anmäla behov av en *särskilt förordnad vårdnadshavare* till tingsrätten om inte särskilda skäl talar emot det. Uppdraget som särskilt förordnad vårdnadshavare liknar till stora delar det som god man har, men är mer inriktat på den långsiktiga planeringen och integrationen för barnet.

Se filmen *Vad händer nu?* om asylprocessen och barnets första tid i Sverige på Socialstyrelsens webbplats www.socialstyrelsen.se. Där hittar du också ett informationsmaterial till familjehem som bygger på filmen.

Socialtjänstens ansvar och uppgifter

I det här avsnittet beskrivs socialtjänstens ansvar och uppgifter inom familjehemsvården med utgångspunkt från lagstiftningen. Uppgifterna utförs av tjänstemän, men vissa beslut fattas av socialnämnden som består av politiker. Tjänstemännen brukar kallas handläggare, socialsekreterare eller familjehemssekreterare. Organisationen för familjehemsvården kan se olika ut i olika kommuner.

Socialtjänstens arbete med barn i familjehemsvård handlar i korthet om att utreda, planera och fatta beslut i olika situationer. Socialtjänsten har en skyldighet att följa vården av barnet och se till att barnet får sina behov tillgodosedda. Socialtjänsten är också skyldig att ge barnets föräldrar och familjehemsföräldrar råd, stöd och annan hjälp som de behöver. För att kunna fullgöra dessa skyldigheter – mot det enskilda barnet, mot barnets vårdnadshavare och mot

Ett ensamkommande barn om sin gode man:

”Min gode man är en mycket fin kvinna. Hon är snäll. Jag ringer henne när jag mår dåligt, när jag behöver någonting, och hon lyssnar på mig, hon är snäll och god och jag är mycket nöjd med henne.”

Återgett från rapporten ”Vi lämnade allting och kom hit”. Röster från barn och unga på flykt. Barnombudsmannen, 2017.

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

familjehemsföräldrar – är det viktigt att socialtjänsten tillgodoser allas behov av fortlöpande information om barnets situation i stort och smått samt är lyhörd för synpunkter och önskemål. Det innebär att informationsutbytet löper som en röd tråd genom socialtjänstens arbete med familjehemsplaceringar. Samarbetet med det ensamkommande barnets gode man eller särskilt förordnade vårdnadshavare är en viktig del.

Efter avslutad placering bör socialtjänsten stödja och hjälpa unga som flyttar till eget boende. Om barnet flyttar hem bör vårdnadshavaren få stöd och hjälp i föräldrarollen.

Barnets socialsekreterare

Socialsekreteraren är en viktig person för barn och unga som bor i familjehem. Det har framkommit i olika studier och undersökningar och även i de kontakter som Socialstyrelsen haft med placerade ungdomar [17]. För att tillförsäkra barnet denna kontakt ska alla barn och unga i familjehem ha en av socialnämnden särskilt utsedd socialsekreterare. Han eller hon har till uppgift att handla i barnets intresse och ska

besöka barnet utifrån dess behov och önskemål. Barnet ska få tydlig information om namnet på sin socialsekreterare och om hur han eller hon kan nås. Barnet ska också få namn på ersättare vid längre ledigheter eller byten. Så långt det är möjligt ska barnets socialsekreterare ha en självständig ställning i förhållande till familjehemmet [18].

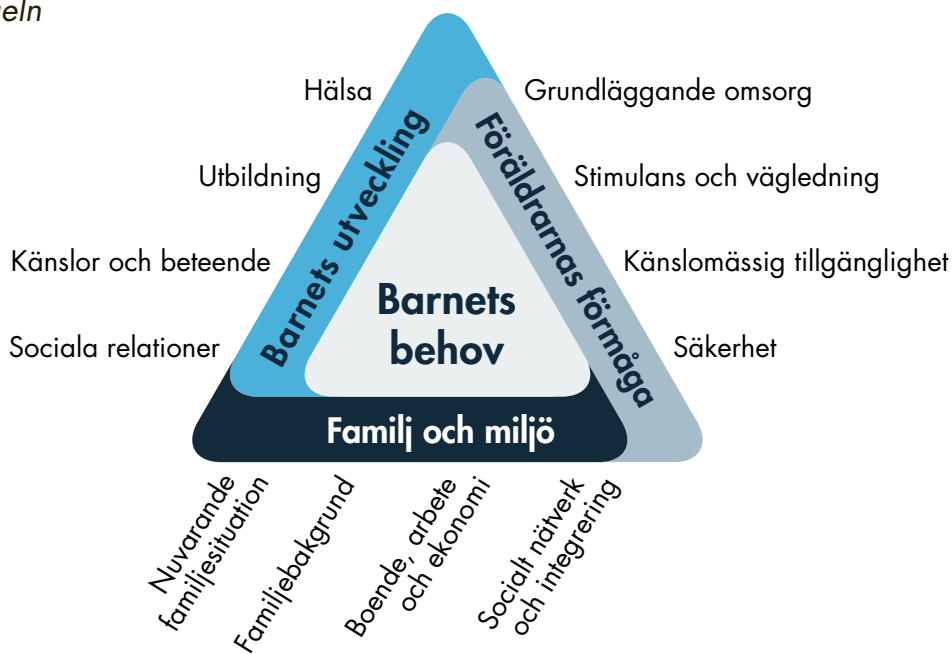
Barns behov i centrum (BBIC) – ett stöd för utredning och uppföljning

BBIC är en struktur för att utreda, planera och följa upp barn och unga i den sociala barnavården som har tagits fram av Socialstyrelsen med utgångspunkt från lagstiftningen.

Det är frivilligt för kommunerna att använda BBIC, men nästan alla kommuner i landet gör det. Det kan därför vara bra för familjehem att ha en viss kunskap om BBIC.

Arbetet med BBIC utgår från nio grundprinciper. I BBIC finns en *triangel*, vars sidor representerar barnets utveckling, föräldrarnas förmåga samt familj och miljö. I centrum finns barnets behov [19].

BBIC-triangeln

Socialtjänsten ska utreda barns behov

Om någon, till exempel skola, polis, släkt eller grannar, anmäler oro för ett barn ska socialtjänsten ta ställning till om en utredning behöver inledas. Det kallas för att göra en förhandsbedömning. Om socialtjänsten bedömer att barnet kan behöva stöd eller skydd ska en utredning inledas "utan dröjsmål". Utredningen kan genomföras mot barnets och föräldrarnas vilja.

Om vårdnadshavaren eller en ungdom över 15 år ansöker om hjälp ska en utredning också göras. Socialtjänsten ska samarbeta med barn och föräldrar och barnets bästa ska vara vägledande för de bedömningar som görs.

Utredningen ska vara färdig inom fyra månader om det inte finns särskilda skäl att förlänga utredningen i en viss tid. Utredningen ska dokumenteras och finnas i en akt på socialkontoret. Huvudregeln är att barn och vårdnadshavare har rätt att veta vad som står i akten. Familjehemsföräldrarna har rätt att ta del av det som är nödvändigt för att kunna genomföra uppdraget. Detta framgår av offentlighets- och sekreteslagen, (OSL).

Ensamkommande barn

När ett barn som saknar vårdnadshavare i Sverige ger sig till känna eller aktualiseras på något annat sätt, till exempel via Migrationsverket, ska socialnämnden inleda en utredning för att undersöka barnets behov. Samma regler och rutiner gäller som vid utredning av andra barn, men situationen behöver naturligtvis anpassas, till exempel genom användning av tolk.

Familjehemsplacering kan ske frivilligt eller med tvång

Frivillig placering

Om barnets vårdnadshavare samtycker till att barnet ska placeras kan vården ges i frivilliga former med stöd av socialtjänstlagen. Om barnet har fyllt 15 år ska också barnet självt ta ställning till placeringen genom att lämna eller inte lämna sitt samtycke. Detsamma gäller för ensamkommande barn. I undantagsfall kan vård enligt LVU komma ifråga trots samtycke från barnets vårdnadshavare. Det kan exempelvis bli aktuellt om det finns en risk att samtycket återkallas eller om samtycket inte avser hela den planerade vården.

När det gäller ensamkommande barn är det den gode mannen som ska samtycka.

Omhändertagande enligt LVU

Om vårdnadshavare eller barn säger nej till en placering, kan socialnämnden ansöka om att barnet ska omhändertas enligt LVU. Då är det en domstol (förvaltningsrätten) som fattar beslutet om vård. Ett barn kan omhändertas om det finns en påtaglig risk för att hans eller hennes hälsa eller utveckling skadas på grund av exempelvis brister i omsorgen eller på grund av något annat förhållande i hemmet. Omhändertagande kan även ske på grund av barnets eller den unges eget beteende.

Föräldrar och barn över 15 år har rätt att överklaga ett beslut om vård enligt LVU. Om det rör ett ensamkommande barn så har han eller hon motsvarande rätt att överklaga genom sin gode man. Socialnämnden kan också överklaga beslutet om domstolen inte beslutar enligt nämndens förslag.

Omedelbart omhändertagande enligt LVU

En ansökan om vård enligt LVU är en process som tar tid. Om rättens beslut om vård inte kan avvaktas får socialnämnden besluta att den som är under 20 år omedelbart ska omhändertas, förutsatt att det är sannolikt att han eller hon kommer att beredas vård med stöd av lagen. Detta kallas *omedelbart omhändertagande*. För att det ska kunna ske krävs att det finns ett akut behov av vård utifrån risken för barnets hälsa eller utveckling. Ett annat skäl kan vara att utredningen allvarligt försvåras eller att det inte går att genomföra nödvändiga åtgärder. Socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande ska sändas till förvaltningsrätten för prövning inom en vecka. Om förvaltningsrätten fastställer beslutet måste socialnämnden ansöka om vård enligt LVU inom fyra veckor från det att omhändertagandet verkställdes.

Särskilt om jourhem

Varje placering i ett familjehem ska normalt sett föregås av en noggrann utredning, men när barn placeras i jourhem har socialtjänsten i många fall inte hunnit utreda barnets behov mer ingående. Utredningen görs då under pågående placering, vilket bland annat är fallet när barn blir omedelbart omhändertagna. En placering i jourhem kan ske frivilligt enligt SoL eller med tvång enligt LVU.

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

Information till barnet eller den unge om familjehemmet

Ett sätt att förbereda både barn och de biologiska föräldrarna är att ni gör en kort presentation av er som familj. Den kan se ut på många olika sätt, t.ex. en enkel skriftlig beskrivning eller ett fotoalbum med beskrivande bildtexter eller varför inte en kort film där ni säger något om er själva och visar ert hem. Mindre barn kan uppskatta bilder på er familjemedlemmar och på andra saker som är viktiga för barnet, t.ex. matstol, säng och kanske någon leksak för att förbereda sig inför flytten hem till er. Barnet behöver även veta hur de första kontakterna med familjehemmet kommer att gå till, vem som följer med till er, vilka personliga saker barnet kan ta med sig etc. Det kan vara lämpligt att kontakten inleds med att ni som familjehem besöker barnet i stället för tvärtom. Det är även viktigt att informera om hur kontakten med föräldrar, syskon och andra närstående planeras under den första tiden.

En placering i jourhem får pågå i högst två månader efter avslutad utredning om inte särskilda skäl finns, alltså sammanlagt sex månader. Särskilda skäl kan bland annat vara att det inte går att hitta ett lämpligt familjehem [20]. Tidsgränsen gäller oavsett om placeringen sker enligt SoL eller LVU.

Jourhem har ofta ett tätare och intensivare samarbete med socialtjänsten än andra familjehem. Det förekommer även att jourhem får lämna underlag till utredningen om barnet utifrån den kontakt de får med barnet under placeringen.

Ensamkommande barn placeras ofta i jourhem. Barnet kommer i princip alltid till anvisningskommunen med kort varsel och det finns inte tid att rekrytera ett familjehem i vanlig ordning. Jourhem kan vara lämpligt eftersom socialtjänsten behöver utreda barnets behov.

Vården ska planeras och förberedas

Vårdplan

När någon behöver vårdas i ett familjehem ska socialnämnden upprätta en vårdplan. Detta gäller inte för jourhem. Vårdplanen ska beskriva målet med placeringen och vilka särskilda insatser som kan behövas (även från andra, t.ex. skola och hälso- och sjukvård). Det ska vara tydligt vem som ansvarar för vad. I planen ska också anges hur umgänget med föräldrar, vårdnadshavare, syskon och andra närstående ska ordnas. Det ska också framgå vad barnet och vårdnadshavaren tycker om den föreslagna vården.

Vårdplanen ska upprättas före beslutet om vård och ska senare kompletteras med en *genomförandeplan* som beskriver hur insatserna konkret ska genomföras (se nedan). När det gäller ensamkommande barn slutförs utredningen oftast under pågående placering, varför vårdplanen kan behöva revideras.

Ge information och bemöta krisreaktioner hos barn och föräldrar

Förberedelserna inför en familjehemsplacering består till stor del av att ge nödvändig information, men de handlar också om att bemöta eventuella krisreaktioner och andra känslor hos de berörda. Information kan behöva ges enskilt till var och en, men gemensamma möten kan också vara värdefullt för att lägga en grund för det fortsatta samarbetet kring barnet.

Vid placering i jourhem finns det av naturliga skäl sällan tid att förbereda barn, vårdnadshavare och gode män. Tydlig information och ett lyhört bemötande är förstås ändå viktigt. Det gäller inte minst för de ensamkommande barnen.

Placeringsmöte

Inför att barnet ska flytta till familjehemmet kan det vara bra att socialtjänsten så snart som möjligt bjuder in till ett så kallat placeringsmöte. På mötet kan ansvarig handläggare, barnet, vårdnadshavare, gode män och familjehemmet delta. Ett placeringsmöte har flera syften:

- Barnet kan få information om vad som ska ske.
- Barnets föräldrar kan få möjlighet att bidra med information om barnet.
- Föräldrarna kan få information och stöd.
- Familjehemmet kan få grundläggande information om barnet.
- Rutiner och planering för den första tiden i placeringen kan fastställas.

Barnet behöver information om familjehemmet, vad som händer, vad som gäller och vad som planeras närmast. Det har visat sig att barn inte alltid förstår varför de har blivit placerade. Även mycket små barn har behov av information som är anpassad för dem. Det är inte ovanligt att man behöver informera barn flera gånger vid olika tillfällen och på olika sätt.

Barnet har även rätt att komma till tals för att exempelvis kunna påverka formerna för inskolning i den nya miljön. Vilken hänsyn som ska tas till barnets åsikter får bedömas med hänsyn till barnets ålder och mognad.

Läs mer i kap. 4 om barns behov av att få veta varför de bor i familjehem.

Föräldrarna befinner sig inte sällan i en akut kris då barnet behöver placeras, även om placeringen sker frivilligt. Det är angeläget att socialtjänsten – inte minst för barnets skull – ger information och stöd till föräldrarna. Föräldrar med erfarenheter av att få sina barn omhändertagna har vittnat om betydelsen av att såväl socialtjänst som familjehemsföräldrar visar förståelse och respekt för den kris föräldrarna befinner sig i [21].

Barnombudsmannen har intervjuat barn och ungdomar om hur de ser på sitt boende i familjehem. En av dem är Camilla som föreslår att alla barn som ska flytta till familjehem på förhand får skriftlig information med uppgifter om den familj som de ska bo hos. "När min syster sökte jobb som au pair så skrev de om sig själva och sådär. Det är precis något sådant som man borde få."

Återgett i Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden, 2011

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

Ett exempel:

Sara, 11 år, ligger efter med läsförståelsen. Detta har framkommit i den utredning som föregick placeringen i familjehem. Sara vill bli bättre på att läsa och förstå det hon läser. Förutom stöd i skolan så är ett sätt att komma tillrätta med detta att någon läser högt för Sara och även att hon uppmuntras att själv läsa högt för någon vuxen. Familjehemsföräldrarna kommer fram till att de kan ta ansvar för att turas om att läsa tillsammans med Sara inför sänggåendet på kvällen, eftersom det även ger en trygg rutin. Sara kommer att ha umgänge med sin mamma varannan helg. På förfrågan erbjuder sig mamman att läsa tillsammans med Sara vid dessa tillfällen. Hon har vissa läsproblem själv, men böcker på den nivå som nu är aktuell klarar hon av. Familjehemmet ansvarar för att skicka med Sara en lämplig bok som Sara själv har fått vara med om att välja på biblioteket. Ett av målen i Saras genomförandeplan blir alltså att öka Saras läsförståelse. Tillsammans med henne kommer man fram till hur hon ska lyckas med det och vem som ska hjälpa till med vad.

Läs mer i kap. 5 om vad som är viktigt för barnets föräldrar.

Familjehemmet behöver information om barnets behov och situation för att kunna ta hand om barnet på ett bra sätt. Om barnets vårdnadshavare, eller barnet själv när han eller hon fyllt 15 år, inte vill att uppgifter som är relevanta för uppdraget lämnas till familjehemsföräldrarna kan socialtjänsten ändå lämna ut uppgifterna med stöd av en sekretessbrytande bestämmelse i OSL. Denna bestämmelse ska dock tillämpas restriktivt.

Familjehem omfattas inte av socialtjänstens sekretess. Tanken bakom detta är att familjehemsföräldrar så långt möjligt ska kunna jämföras med vanliga föräldrar i vardagslivet och kunna diskutera barnet med exempelvis skolan och hälso- och sjukvården. Det är dock viktigt att familjehemmet hanterar information om barnet och föräldrarna med stor försiktighet och inte i onödan för den vidare [13].

Läs mer om familjehem och sekretess i Familjehemmets A–Ö

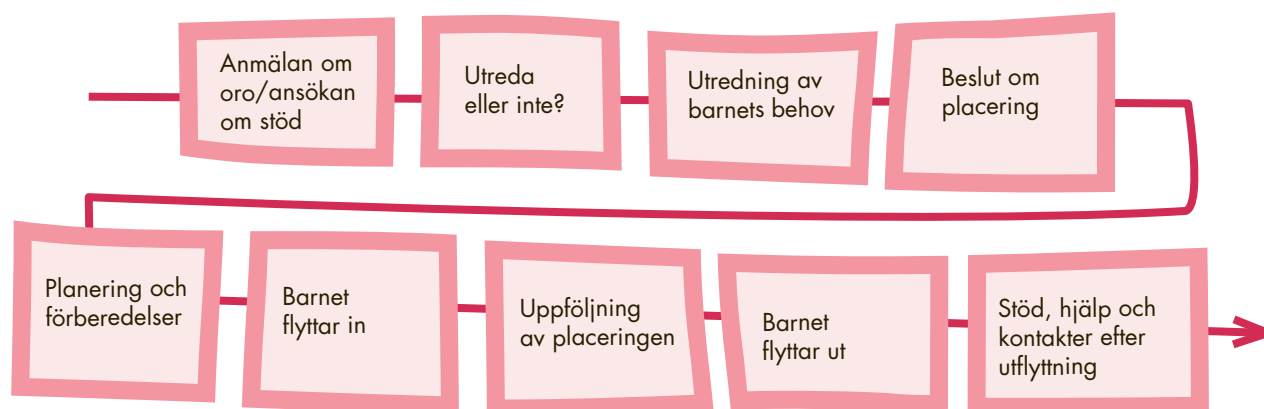
Placeringsinformation – ett stöddokument i BBIC

Varje placering av ett barn är en unik situation. För att strukturera viktig information runt barnet i samband med placering eller omplacering finns det i BBIC ett stöddokument som heter *Placeringsinformation*. Syftet är att lämna viktiga uppgifter till familjehemmet om exempelvis allergier, planerade umgängen och andra vardagsrutiner som är viktiga för barnet [19].

Genomförandeplan

Socialtjänsten har ansvar för att utifrån vårdplanen ta fram en genomförandeplan, som ska vara mer konkret och detaljerad än vårdplanen. Av genomförandeplanen ska det framgå hur den planerade vården ska genomföras och följas upp. Där ska tydligt anges vilka mål man jobbar mot, vilka åtgärder som planeras (till exempel kring skolgång och hälsa) och vad var och en ska göra för att målen ska uppnås. Även uppgifter om umgänget med föräldrarna ska finnas med. Ensamkommande barn kan ha kontakt med sina föräldrar eller andra anhöriga, också sedan de kommit till Sverige. Det kan vara viktigt att uppmärksamma den kontakten i genomförandeplanen.

Arbetsgången i socialtjänstens handläggning av barn i familjehem:

Genomförandeplanen ska så långt det är möjligt upprättas, följas upp och revideras tillsammans med barn och vårdnadshavare. Även familjehemmet bör vara delaktigt. Gäller det ett ensamkommande barn kan den gode mannen också behöva involveras. Genomförandeplanen behöver för det mesta ändras under placeringstiden. Den ska vara ett levande dokument som används för att följa upp hur det går för barnet. Om ett barn har behov av insatser från både socialtjänst och hälso- och sjukvård kan det bli aktuellt att upprätta en *samordnad individuell plan* (SIP).

Vården ska följas upp regelbundet

En av socialtjänstens viktigaste uppgifter är att se till att barn eller ungdomar som placeras har det bra och utvecklas efter sina förutsättningar. Barnets hälsa, utveckling, sociala beteende och skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående ska följas upp. Uppföljningen ska göras utifrån barnets genomförandeplan och de mål som formulerats där.

Socialtjänsten ska göra uppföljningen genom

- regelbundna personliga besök
- enskilda samtal med barnet
- samtal med familjehemmet
- samtal med vårdnadshavaren.

Socialtjänsten kan behöva samla alla berörda och ordna så kallade uppföljningsmöten. När det gäller uppföljningen av de ensamkommande barnens situation behövs i regel tolk.

Uppföljningsmöten

Uppföljningsmöten kan vara ett sätt för socialtjänsten att ge barn, föräldrar, familjehem och andra berörda (exempelvis barnets lärare) en möjlighet att regelbundet få och utbyta information, komma till tals och påverka. Om mötet gäller ett ensamkommande barn deltar gode mannen eller den särskilt förordnade vårdnadshavaren. Vanligtvis går det till så att socialsekreteraren ansvarar för att förbereda och planera mötet och tar till exempel reda på om någon mötesdeltagare har behov av tolk eller hjälpmedel av något slag.

En lämplig utgångspunkt för mötena kan vara genomförandeplanen. Vad har hänt sedan sist? Har det som man planerade blivit genomfört och har det lett till de förändringar man hoppades på? Behöver något tas bort eller läggas till i planen? Vem ska göra vad? [19]

Socialtjänsten kan behöva förbereda barnet inför mötet och se till att det blir en situation som barnet känner sig bekväm i, och att de frågor som är viktiga för barnet tas upp. Det blir förstås naturligt även för familjehemsföräldrarna att stödja barnet inför och under mötet.

Besök i familjehemmet

Socialtjänsten bör besöka barnet i familjehemmet minst fyra gånger per år. Besöken kan ske oftare om det behövs utifrån barnets behov. Ensamkommande barn som är helt nya i Sverige och obekanta med den nya situationen kan behöva en tätare kontakt.

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

En uppföljningsträff

Vid första uppföljningstillfället samlas socialsekreterare, familjehemsföräldrar, Saras mamma och Sara själv. Socialsekreteraren har i förväg inhämtat information från Saras lärare. Han har berättat att läsförståelsen har förbättrats, men att Sara fortfarande är hjälpt av att någon dagligen läser tillsammans med henne. Det framkommer att familjehemmet vid ett par umgängestillfällen glömt att skicka med en bok. Detta tyckte Sara var tråkigt, eftersom det är mysigt att läsa tillsammans med mamma. Vid mötet kommer man fram till att Sara själv kan försöka komma ihåg att boken ska packas ner. Saras mamma får frågan om hon kan tänka sig att gå till det lokala biblioteket om det på nytt skulle hända att det inte finns någon bok i packningen. Denna tanke hade inte slagit henne, men hon håller med om att det är en god idé och att hon ska göra sitt bästa för att ta ansvar för detta. Ändringarna förs in i den nya genomförandeplanen där planeringen för nästa period dokumenteras.

Samtal med familjehemsföräldrarna

För att försäkra sig om att allt fungerar bra ska socialtjänsten ha regelbundna samtal med familjehemsföräldrarna, som ju är de som har den mest aktuella informationen om hur det går för barnet i skolan och i kontakten med föräldrarna. Det är vanligt med både telefonsamtal, mejlkontakter och personliga träffar.

Enskilda samtal med barnet som bor i familjehem

Samtal med barnet kan ske vid socialsekreterarens besök i familjehemmet eller på annan plats som barnet föredrar, kanske i samband med någon gemensam aktivitet. Alla barn och unga vill inte prata med socialsekreteraren vid varje besök. Det ska i sådana fall respekteras, men kan vara ett skäl för socialtjänsten att fundera på andra former för samtal. Det är även möjligt att ha kontakt med barnet genom sms eller mejl.

Vid enskilda samtal med barnet bör socialsekreteraren särskilt höra sig för om barnet eller den unge upplever att hon eller han

- får vård som är meningsfull
- har en trygg och utvecklande relation till familjehemmet
- vistas i en säker och stimulerande miljö
- har kamrater och fritidsaktiviteter
- har en väl fungerande kontakt med vårdnadshavare och andra närstående
- får hjälp med skolarbetet
- trivs i förskolan eller skolan
- vid behov får tillgång till hälso- och sjukvård och tandvård.

Kontakt med föräldrarna

Barnet har i normala fall kontakt med sina föräldrar enligt den planering som finns om hur umgänget ska ordnas. Socialtjänsten kan också behöva informera sig om föräldrarnas syn på barnets situation i familjehemmet och om de anser att de har den kontakt som de önskar med sitt barn. Socialtjänsten ska även ge stöd till föräldrarna.

Överväganden och omprövning av vården

Om barnet är frivilligt placerat enligt SoL eller placerat enligt LVU på grund av exempelvis omsorgsbrister hos föräldrarna ska socialnämnden minst var sjätte månad överväga om vården fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas. Det innebär vanligtvis att barnets socialsekreterare skriver en rapport till nämnden, där man utifrån de samtal och kontakter man haft går igenom barnets situation och hur placeringen fungerar.

Har barnet blivit placerat på grund av eget beteende ska beslutet om vård omprövas. Det innebär att socialnämnden fattar ett nytt beslut om att vården ska fortsätta alternativt upphöra. Ett omprövningsbeslut kan, till skillnad från ett övervägande, överklagas till domstol av vårdnadshavaren eller av barnet, om det fyllt 15 år.

Barnets behov på längre sikt

Som vi tidigare varit inne på är huvudprincipen i svensk lagstiftning att barn ska återförenas med sina föräldrar när vården inte längre behövs. Vad som är bäst för barnet ska dock alltid vara avgörande. I övervägandet av vården ingår att fundera över hur vården bör inriktas och utformas framöver. Det kan innebära svåra och känsliga frågor för både barnet, föräldrarna och familjehemmet. Det kan vara särskilt svårt om det ursprungliga målet i vårdplanen är att barnet ska flytta tillbaka hem, men av olika anledningar blir kvar i familjehemmet. Det är viktigt för alla parter med öppenhet i dessa frågor. En öppenhet kring den framtida inriktningen förväntas bidra till en ökad stabilitet för barnet.

Vårdsnaden kan flyttas till familjehemsföräldrarna

En viktig fråga att ta upp i samband med att socialtjänsten överväger och omprövar vården för barn som har varit placerade i samma familjehem i minst tre år, är om det finns förutsättningar för vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna. Om så är fallet ska socialnämnden göra en ansökan om detta hos tingsrätten. Om tingsrätten beslutar om en vårdnadsöverflyttning blir familjehemsföräldrarna särskilt förordnade vårdnadshavare för barnet. Därmed upphör familjehemsplaceringen och socialtjänsten har inte längre något ansvar för att noga följa vården. Däremot har de nya vårdnadshavarna rätt till fortsatt råd och stöd från

socialtjänsten i den kommun som hade ansvar för placeringen, om de begär det. Om barnet eller de nya vårdnadshavarna har behov av insatser som kräver särskilda beslut enligt SoL eller LVU är det i regel socialtjänsten i kommunen där barnet bor som är ansvarig.

Avslutning och utflytt

Socialtjänsten ansvarar för att tillgodose barns och ungas behov av stöd och hjälp efter utflyttningen från familjehemmet. Det kan handla om att ha kvar kontakt med familjehemmet, få hjälp med att skaffa bostad, eller få hjälp till studier eller arbete samt att ge vårdnadshavare till barn som flyttar hem stöd och hjälp. Om barnet flyttar hem bör socialtjänsten tillgodose vårdnadshavarnas behov av stöd i föräldrarollen. Ensamkommande barns utflytt från familjehemmet kan se olika ut, bland annat beroende på Migrationsverkets beslut.

Inom ramen för BBIC finns ett stödmaterial som heter På väg [19].

Läs mer i kap. 8 om vad som gäller och om vad som är viktigt att tänka på i samband med barnets utflytt.

Familjehemmets villkor och rättigheter

När ett familjehem är utrett och socialnämnden har beslutat att ett visst barn ska placeras där, har socialtjänsten huvudansvaret för att se till att det blir ett bra samarbete och att familjehemmet ges rimliga förutsättningar för uppdraget.

Det handlar om att

- klargöra ömsesidiga förväntningar
- upprätta avtal och planer där roller och ansvar förtydligas
- ge information
- ge råd, stöd och annan hjälp
- ge familjehemmet den utbildning som behövs
- se till att familjehemmet ges möjlighet till delaktighet.

Ett avtal upprättas om villkor och arbetsfördelningen

I samband med att socialtjänst och familjehem (ej jourhem) kommer överens om att ett barn ska placeras ska ett avtal skrivas som tydliggör vad som överenskommit. Det gäller även om familjehemmet har

Kapitel 2: Ett uppdrag i samverkan med barnet i fokus

rekryterats genom en privat organisation (s.k. konsulentstödda familjehem). Avtalet bör lämpligen utgå från vårdplanen och genomförandeplanen och beskriva vad som ingår i nämndens respektive familjehemmets åtaganden för att uppnå målen i dessa planer. Det ska till exempel framgå vem som är ansvarig för att olika insatser till barnet kommer till stånd, såsom hälso- och sjukvårdsinsatser och stödinsatser i skolan. Avtalet ska även omfatta andra frågor som har med familjehemmets villkor att göra [18].

I avtalet kan följande ingå:

- Personuppgifter
- Avtalstidens längd och uppsägningstid
- Ersättning
- Familjehemmets åtaganden, rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet
- Socialtjänstens åtaganden, rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet
- Vad som ska gälla om familjehemmet vill ta emot ytterligare ett barn
- Utbildning, råd, stöd och annan hjälp
- Försäkringsfrågor

Generellt avtal med jourhem

När det gäller placering i ett s.k. kontrakterat jourhem som återkommande tar emot barn som behöver placeras akut upprättas inte ett avtal för varje placering. I stället finns det ofta ett generellt avtal mellan kommunen och familjehemmet där vars och ens åtaganden framgår.

Ekonomisk ersättning

Ersättningen till familjehem betalas ut i form av en omkostnadsersättning och ett arvode. Omkostnadsersättningen ska täcka de kostnader som den nya familjemedlemmen medför. Arvodet varierar i storlek beroende på hur omfattande arbetsinsatsen och tidsåtgången bedöms vara utifrån barnets behov. Arvodet kan fördelas mellan familjehemsföräldrarna eller utbetalas till en av dem enligt deras önskemål.

Familjehem är uppdragstagare, vilket bland annat betyder att ersättningen ska betalas ut i form av arvode och inte i form av värddygnsavgift till ett eventuellt företag som familjehemmet kan ha. Alltså kan inte ersättning betalas till företaget även om familjehemmet har en F-skattsedel.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) utfärdar rekommendationer om hur hög ersättningen bör vara. De följs av de flesta kommuner, men ersättningen kan variera beroende på kommun och uppdrag.

Läs mer om vad som gäller kring ersättningen på SKL:s webbplats www.skl.se

Rätt till utbildning

Socialtjänsten är skyldig att se till att jour- och familjehem får den utbildning de behöver. Socialtjänsten ska arbeta för att utbildningen genomfås innan eller i nära anslutning till att ett barn placeras i ett hem. Socialtjänsten bör underlätta deltagande i utbildningen, till exempel genom att erbjuda utbildningstillfällen på kvällar och helger [18].

Rätt till råd, stöd och annan hjälp

Socialtjänsten ska finnas till hands och ge råd, stöd och annan hjälp som familjehemmet behöver. Det kan till exempel handla om mer eller mindre akuta situationer med barnet eller barnets föräldrar eller att socialtjänsten behöver kalla till ett möte med skolan. De olika typer av möten för planering och uppföljning som tidigare nämnts är också till för att ge råd och stöd och samordna det samarbete som behövs mellan alla inblandade.

Det är viktigt att socialtjänsten skapar förutsättningar för familjehemmen att delta i det som erbjuds i form av stöd och utbildning. Erfarenheten visar att det finns familjehem som avstår. Skälen till det kan skifta, men det är viktigt att gemensamma ansträngningar görs från alla parter för att aktiviteter som erbjuds ska bli av. Forskningen är tydlig med hur viktigt det är att familjehem får del av utbildning och stöd under pågående placering för att kunna möta barnets behov och hantera olika typer av stressituationer [1, 2].

Handledning och avlastning

Utöver utbildning och stödet från handläggaren kan familjehemsföräldrar behöva annan typ av stöd, till exempel handledning av en extern konsult. Handledning kan ges både individuellt och i grupp. [18] Syftet med handledning är att genom ökad kunskap och reflektion bättre kunna förstå och hjälpa barnet.

På det sättet kan känslor av stress och otillräcklighet begränsas och möjligheten till stabilitet i familjen kan öka. Om ett barn har stora vårdbehov kan det också finnas tillfällen när familjehemmet behöver stöd i form av avlastning.

Fortbildning och temadagar

Många kommuner ordnar också fortbildning och temadagar till familjehem under pågående placering. Behoven kan se olika ut beroende på vilket barn man har. Om man har tagit emot ett ensamkommande barn kan det till exempel vara värdefullt att lära sig mer om andra kulturer eller om hur man bemöter barn som har erfarenhet av krig och katastrofer för att kunna möta barnet på bästa sätt. Även samtalsgrupper, fadderverksamhet och sociala aktiviteter kan vara till nytta och glädje för familjehemmen

! Socialtjänsten ansvarar för att

- lagar och bestämmelser följs
- barnet får "god vård och fostran" utanför det egna hemmet när det bedöms vara det bästa för barnet
- kommunen har tillgång till familjehem som kan ge god vård till de barn som behöver det
- vara "spindeln i nätet" i den samverkan som sker med alla berörda som arbetar med barnets bästa i fokus
- utreda barnets behov, planera för vilka insatser som behövs, följa upp vården och ge stöd inför att barnet flyttar
- genomföra en familjehemsutredning och ta ställning till om familjehemmet kan möta barnets behov
- upprätta avtal och planer som tydliggör villkor, roller och uppgifter
- ge familjehemmet möjlighet till nödvändig delaktighet och information
- ge familjehemmet utbildning, råd, stöd och annan hjälp.

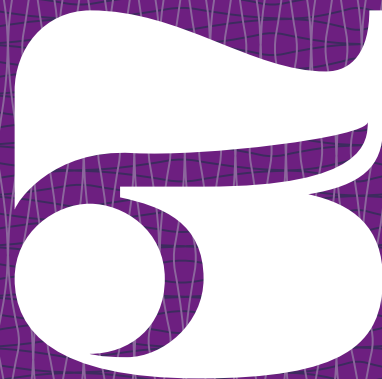
! I familjehemmets uppdrag ingår till exempel att

- bygga upp en trygg och utvecklande relation till barnet
- samarbeta med barnets föräldrar och ge stöd i kontakten mellan barn och föräldrar
- samarbeta med socialsekreterare och andra professionella för att tillgodose barnets behov
- samarbeta kring upprättande, uppföljning och revidering av genomförandeplanen
- stödja barnet i skolarbetet och hålla sig informerad om hans eller hennes skolgång
- bidra till att barnets behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodoses
- vara beredd att söka och ta emot stöd i olika former
- vara beredd att ha fortsatt kontakt med barnet även sedan placeringen upphört
- bemöta alla barn och föräldrar med respekt och intresse oavsett ålder, kön, etniskt ursprung, hudfärg, språk, religion, funktionsnedsättning eller sexuell läggning.

Öppenhet och respekt för varandras kunskaper och erfarenheter bidrar till en förtroendefull kontakt!

Referenser kapitel 2

1. Dorsey S, Farmer EMZ, Barth RP, Greene KM, Reid J, Landsverk J. Current status and evidence base of training for foster and treatment foster parents. *Child Youth Serv Rev* 2008; 30(12): 1403–16.
2. Everson-Hock E, Jones R, Guillaume L, Duenas A, Goydes L, Chjilcott, J et al. The effectiveness of training and support for carers/professionals/volunteers working with looked after children and young people on the physical and emotional health and well-being of looked after children and young people. London; 2008.
3. Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. (prop. 2002/03:53).
4. Ändring i socialtjänstlagen (prop. 1996/97:124).
5. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermarck P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
6. Oplanerade avbrott i familjehemsplaceringar av yngre barn och långvarigt placerade barn. Socialstyrelsen; 2012.
7. Skoog V. Barn som flyttas i offentlig regi. En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn. Avhandling. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet; 2013.
8. Barn och unga – insatser år 2014. Socialstyrelsen; 2015.
9. Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan. Socialstyrelsen; 2014.
10. Bedöma barns mognad och delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen; 2015.
11. Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning. Handbok för rättstillämpningen vid handläggning och utförande av LSS-insatser. Socialstyrelsen; 2012.
12. Segerström E. Barns behov och rättigheter. Aktuellt magasin för familjehem och kontaktfamiljer 2011: 28(4). Familjehemmens Centralorganisation.
13. Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter. Socialstyrelsen; 2013.
14. Ensamkommande barn och unga. Socialnämndens ansvar och uppgifter. Socialstyrelsen; 2016.
15. Mottagande av ensamkommande barn (prop. 2005/06:46).
16. Stärkt skydd för ensamkommande barn (prop. 2004/05:136).
17. Andersson G, Rasmusson R. Fosterbarns perspektiv på socialtjänstens företrädare. *Socialmedicinsk tidskrift* 2006; 83(1): 1–15.
18. Stärkt stöd och skydd för barn och unga (prop. 2012/13:10).
19. Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum. Socialstyrelsen; 2016.
20. Utvecklingen av den sociala barn och ungdomsvården m.m. (prop. 2006/07:129). H
21. Höjer I. Föräldrars röster – hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2007.

**Att stödja barns behov
av närhet, anknytning
och omsorg**

Att stödja barns behov av närhet, anknytning och omsorg

I det här kapitlet kan du läsa om

- anknytning och varför den är så viktig
- barns uppväxtvillkor
- familjemönster i olika kulturer
- interkulturell kommunikation
- ensamkommande barn och anknytning
- vad du som familjehemsförälder kan göra för att hjälpa ett barn med otrygg anknytning.

Kunskap om anknytning behövs

När man tar emot ett barn för en kortare eller längre tid i sitt hem önskar man att barnet ska trivas och att man själv ska trivas med barnet. Förhoppningen är att barnet ska må bra och utvecklas väl. Man hoppas att barnet ska knyta an till och känna förtroende för en. Men det kan vara svårt för barnet att etablera nära relationer. Därför är det viktigt att du som familjehemsförälder har kunskap om tänkbara orsaker till svårigheter i kontakten med barnet.

En trygg anknytning under de första åren är en av de viktigaste skyddsfaktorerna i ett barns liv. Det finns dock forskning som visar att barn som haft bristande förutsättningar att få det under tidiga år kan kompensera det senare i livet, med hjälp av kontakten med föräldrar, kamrater och andra viktiga vuxna, till exempel familjehemsföräldrar [1].

Om du som familjehemsförälder tar emot ett nyfött barn blir din uppgift att skapa en trygg anknytning till barnet. Om barnet är äldre behöver du oftast skapa en trygg bas som ger barnet nya möjligheter till en trygg anknytning.

Svårigheter i kontakten med barnet kan också handla om annat

Svårigheter i kontakten med barn kan bero på annat än anknytningsproblem. Orsaken kan till exempel vara en funktionsnedsättning eller barnets traumatiska upplevelser av våld, flykt och andra svåra händelser, vilket gäller många av de ensamkommande barnen. I sådana fall kan du som familjehemsförälder behöva särskilda kunskaper för att kunna nå fram till barnet.

Barns förutsättningar och uppväxtvillkor

Alla barn har likartade fysiska och psykiska behov. Samhällsstrukturen och kulturen där man växer upp, liksom de individuella anlagen och förutsättningarna, kan däremot skilja sig åt.

En människas genetiska möjligheter utvecklas, formas och begränsas i samspel med omgivningen. Ett barns omgivning består, förutom föräldrarna och familjen, också av skola och kamrater, bland annat. Även famil-

jelivet och föräldrarnas omsorgsförmåga påverkas av den omgivande miljön (social situation, ekonomi, sysselsättning, utbildning etc.). Dessa olika faktorer kan öka eller minska risken för en positiv eller negativ utveckling och brukar benämnas *risk- och skyddsfaktorer*. Till de viktigare skyddsfaktorerna hör en god omsorg och trygga relationer.

Läs mer om risk- och skyddsfaktorer i kap. 1 och 6.

Barndom och familjeliv i världen

Sverige är ett mångkulturellt samhälle och många barn och unga samt deras föräldrar har utländsk bakgrund. Som en följd av det kommer många av de barn som nu finns i familjehem från andra håll än västvärlden. När det gäller olika länders sätt att organisera sina familjeliv brukar man generellt och förenklat skilja på *en individualistisk* och *en kollektivistisk familjeform*.

I västvärlden har vi traditionellt sett en individualistisk familjeform där kärnfamiljens betydelse är central. Här finns en betoning på oberoende och självständighet mellan olika familjemedlemmar och individen har en stark ställning.

Den kollektiva familjeformen förekommer ofta i länder där samhällets sociala skyddsnät inte är särskilt väl utvecklat, vilket medför att familjemedlemmarna är mer beroende av varandra. Familjebegreppet kan omfatta både kärnfamilj och släktingar, vilket brukar benämnas en utvidgad familj. I en sådan familjeform upplever individen sig i första hand som en kugge i familjeenheten, i andra hand som en oberoende individ. I den här familjeformen kan det vara andra än föräldrarna som står barnet närmast [2, 3].

Anknytning – en trygg bas växer fram

Utifrån uppväxtvillkor och kulturellt sammanhang formas samspelet mellan varje barn och förälder, eller någon annan omsorgsperson, på ett unikt sätt av båda parternas förutsättningar och erfarenheter.

Kapitel 3: Att stödja barns behov av närhet, anknytning och omsorg

Ett anknytningsmönster skapas hos barnet, enligt den anknytningsteori som John Bowlby utvecklade under 1970- och 1980-talen [4, 5]. Senare forskning visar att den process som formar anknytningsmönster i hög grad ser likadan ut oberoende av var i världen man är född [6].

Barnets egenskaper

Barnets medfödda egenskaper påverkar samspelen med omsorgspersonerna. Ett lättskött barn kan bidra till att föräldrarna blir tryggare med sin förmåga, växer i sin roll och samspelar på ett mer lyhört sätt. Ett barn som ofta kinkar och skriker kan däremot göra föräldrarna mer stressade, så att de får svårt att fungera lika bra som de skulle ha gjort med ett mer lättskött barn.

Föräldrarnas kapacitet

Föräldrars kapacitet skiljer sig också åt. En stabil och erfaren förälder kan klara att ett barn är mer krävande utan att bli stressad. Omsorgsförmågan påverkas av om man är ensam eller två som kan dela på ansvaret och om man har möjlighet att få stöd av släkt och vänner. Om föräldern har egna problem som dålig ekonomi, missbruk, våldsproblematik eller psykisk sjukdom är risken stor att omsorgsförmågan påverkas till barnets nackdel.

Den viktiga dagliga omsorgen

Störst betydelse för det lilla barnet har den person som tar hand om den dagliga omsorgen. Det är oftast föräldrarna, men det är inte det biologiska bandet som är avgörande för barnets utveckling. Det viktigaste är att det finns en person med förmåga att ge

barnet den omsorg som det behöver. Det handlar om att sätta barnets behov före sina egna, att lyhört tolka barnets missnöjesuttryck så att rätt behov blir tillfredsställt, och att samspela med barnet på ett varmt och förutsägbart sätt [7].

Barns erfarenheter skapar en inre arbetsmodell

När det späda barnet känner olust (hunger eller en blöt blöja som skaver) utlöses ett reflexivt skrik. Barnets skrik väcker en lika reflexiv olust hos den vuxne som finns i barnets närhet. Olusten triggar ett omsorgsbeteende, vilket gör att föräldern tar upp barnet och försöker komma på något som kan lugna barnet och få det nöjt igen. De flesta vuxna känner inte bara olust utan också medkänsla. Barnets sårbarhet och beroende av dem väcker deras ömhet [7].

Det späda barnet har redan efter några veckor varit med om en rad likartade erfarenheter, där olusten med hjälp av den vuxnes omsorg försvunnit och ersatts av välbehag. Minnet av de upprepade episoderna lagras och smälter samman och kommer att ge en inre föreställning om att det finns någon i barnets närhet med denna goda makt och förmåga – en inre arbetsmodell har skapats.

Så småningom kan barnet bli lugnare redan när föräldern dyker upp i rummet och innan blöjan är bytt, eftersom föräldrarnas närhet är förknippad med lugn och välbefinnande. Att föräldern finns där när barnet kallar stärker barnets känsla av trygghet. När barnet utvecklat en stabil inre föreställning och förvisning om att "det finns någon där för mig", kommer barnet att ha en grundläggande tillit eller vad som brukar kallas *en trygg bas*.

När barnet växer, börjar gå och kan lämna föräldern för upptäcktsfärder i omgivningen kommer anknytningsbeteendet att vara vilande så länge barnet är lugnt. Om något skrämmer barnet aktiveras dock anknytningsbeteendet och barnet kommer att skrika för att tillkalla föräldern eller springa till sin trygga bas för att få skydd och tröst. När barnet blir äldre kommer barnet att klara ett längre avstånd till föräldern utan att känna oro eftersom tidigare erfarenheter har lärt barnet att föräldern finns där om det behövs. När barn samspelar med sina föräldrar på det här

sättet talar man enligt anknytningsteorin om att barnet har utvecklat en *trygg anknytning*. Barn med en grundläggande tillit har också lättare att lita på andra och att söka hjälp om de behöver det.

Samspelet mellan varje barn och förälder kommer att formas på ett unikt sätt av båda parternas förutsättningar och erfarenheter

Trygg anknytning

Barn med en trygg anknytning har fått en grund till att själv kunna reglera oro och ängslan. Barnet kommer i allt större utsträckning att klara av att lugna sig själv. Utbrott av ilska eller förtvivlan blir då mer sällsynta.

Man behöver inte vara en perfekt förälder för att barnet ska få en trygg anknytning. Det räcker att man för det mesta klarar av att svara kärleksfullt på barnets behov och ge barnet struktur och förutsägbarhet i tillvaron.

Alla föräldrar klarar inte att samspela med sitt barn så att det utvecklar en trygg anknytning. Om en förälder om och om igen brister i samspelet med barnet, kanske genom att lämna barnet ensamt eller genom att reagera lynnigt, hårdhänt, oförutsägbart eller rentav hotfullt, kommer barnets anknytningsmönster att bli otryggt [8].

Otrygg anknytning

Barn med otrygg anknytning har upprepade negativa erfarenheter av att föräldern inte kommit när barnet behövt det. I värsta fall har föräldern varit arg eller betett sig oberäkneligt eller skrämmande. Barnet utvecklar då ett anknytningsmönster som svarar på den vuxnas beteende för att försöka maximera möjligheten att föräldern trots allt ska ta hand om det.

Att ett barn har en otrygg anknytning betyder inte att anknytningen är svagare; barnet kan tvärtom vara starkt upptaget av sin förälder och vilja vara i förälderns närhet. Att barnet har en otrygg anknytning kan visa sig på olika sätt:

Undvikande anknytning kan utvecklas om en förälder inte orkar med känslomässig närhet och blir irriterad om barnet behöver tröst och omsorg. Barnet kan då i stället dra sig undan kontakt och söka sig till något

självtröstande beteende. Hos barnet utvecklas en inre föreställning som säger att det inte går att räkna med att få tröst eller beskydd när man visar att man behöver det; föräldern samspelar tvärtom mer positivt om barnet klarar sig självt.

Ambivalent anknytning kan utvecklas om samspelet snarare styrs av förälderns egna behov än av barnets signaler. Om föräldern själv behöver närhet så kramar den sitt barn och försäkrar att de älskar barnet, men när de är upptagna av något annat kan de glömma barnet och strunta i sådant de lovat. För

FUNDERA

Vilka förutsättningar har jag att svara på anknytningssignaler från det barn som flyttar in hos mig?

att få förälderns uppmärksamhet kan barn med det här anknytningsmönstret bli kinkiga och klängiga. Eftersom de inte får hjälp med att lugna ner sig av föräldern lär de sig inte heller att själva lugna ner sig; de får dåligt tålamod och blir lätt upprörda.

Desorganiserad anknytning kan utvecklas när föräldern är skrämmande för barnet, till exempel aggressiv, hotfull eller förvirrad. Det innebär att barnet inte kan få skydd eller tröst eller bli lugnad av förälderns närhet. Tvärtom kommer närhet till föräldern att öka barnets rädsla och oro. Det blir en omöjlig situation för barnet när den som ska garantera skydd och trygghet samtidigt utgör ett hot. Eftersom barnet inte får någon hjälp med att hantera sin oro hamnar han eller hon lätt i affekt.

Kapitel 3: Att stödja barns behov av närhet, anknytning och omsorg

Barn med desorganiserad anknytning får ofta stora problem med känslomässig reglering. En desorganiserad anknytning har starkast samband med framtida beteendeproblem och psykisk ohälsa [9, 10].

Kontrollerande anknytning är en variant av desorganiserad anknytning, som innebär att samspelet med andra bygger på kontroll. Eftersom tillit saknas och närhet är associerat med ökad oro och fara, upplever barnet ett behov av att kontrollera relationer till andra för att minska sin egen oro. Aggressivt beteende är det vanligaste sättet som barn (och vuxna) använder för att kontrollera andra. Om man genom hot eller våld får andra att göra som man vill, kan man känna en trygghet i den egna aggressiva förmågan. Det är inte ovanligt att aggressivt kontrollerande barn slår och hotar en förälder, likaväl som att de är aggressiva mot yngre eller jämnåriga som de rör på.

Ett annat sätt att kontrollera är att vara den som tar hand om föräldern. En tredje variant är att vända kontrollen mot sig själv och hämma egna känslor, viljeyttringar och uttryck. Barnet gör sig så osynligt som möjligt genom att känna av och anpassa sig till föräldrarnas varierande åsikter och humör [11].

Anknytningsmönster kan förändras

Anknytningsmönster tycks vara relativt stabila genom livet, men kan förändras. Barn som har en trygg anknytning i förskoleåldern har, om inget särskilt händer, ett tryggt anknytningsmönster också som tonåringar och unga vuxna. Deras anknytning kan dock påverkas negativt om något avgörande inträffar, till

exempel en uppslitande skilsmässa mellan föräldrarna, ett dödsfall eller svåra påfrestningar och förluster under år av flykt.

På motsvarande sätt tenderar barn som har en otrygg anknytning i förskoleåldern att fortsatt ha ett otryggt samspel i sina nära relationer under uppväxten. Uppföljande studier har dock visat att långvariga trygga relationer kan förändra otrygga anknytningsmönster, till exempel vistelse i ett tryggt familjehem eller en relation med en trygg och stödjande livskamrat [8].

Mentalisering och empati

Förmågan att mentalisera och känna empati är viktiga förutsättningar för att kunna möta ett barns behov i en anknytningsprocess och även i övrigt klara det sociala samspelet i olika relationer. Mentalisering handlar om vår förmåga att förstå hur andra tänker och känner, det vill säga att sätta oss i den andres ställe. Det innebär även att kunna se sig själv utifrån med den andres ögon. Som familjehemsförälder kan du genom ett positivt samspel hjälpa barnet att utveckla förmågan till mentalisering och empati.

Vår förmåga till mentalisering beror i likhet med andra förmågor dels på våra medfödda förutsättningar, dels på hur samspelet med vår primära omsorgsperson har stöttat utvecklingen av förmågan [12].

Förmåga till mentalisering innebär att

- vi kan förstå hur andra tänker och känner – vi sätter oss i den andres ställe
- vi kan se oss själva utifrån – vi ser oss själva med den andres ögon.

När föräldrar samspelar tryggt med späda barn säger de saker som "Nu är du allt en riktig liten buse" eller "Du vill allt att mamma ska gulla med dig nu, eller hur?". Vi kan beskriva det som att föräldrarna stimulerar barnets förmåga att mentalisera genom att tillskriva barnet önskningar och vilja innan det själv har utvecklat dessa förmågor. Beroende på barnets utvecklingsålder justerar föräldrar sitt beteende så att barnet hela tiden stimuleras att nå nästa utvecklingsnivå. Föräldrar som inte klarar av att samspela lyhört med sitt barn på det beskrivna sättet stöder inte heller utvecklingen av barnets mentaliseringsförmåga.

En ungdom berättar om hur viktig en jourhems mamma blivit i hennes liv:

"Petra, mamman i jourhemmet som jag bodde i när jag var yngre, är fortfarande den första jag ringer när jag är ledsen och behöver råd. Vi träffas också fortfarande, även fast det var jättelänge sedan jag var placerad hos henne."

Återgett i Maskrosbarns rapport om ungdomars upplevelser av insatser från socialtjänsten – Jag är bara en påse pengar, 2011.

Förmågan till mentalisering utvecklas under förskoleåren. Vid tre till fyra års ålder kan barn förstå att andra tänker och känner precis som de själva gör, och de kan börja sätta sig i den andres position. Då blir barnet mer intresserat av att leka med jämnåriga.

Ett par år senare, i sex-sjuårsåldern, har barns förmåga till mentalisering utvecklats ytterligare. De kan då förstå att föreställningar om hur andra tänker och känner ibland stämmer och ibland är felaktiga. När barn har nått denna mognad föredrar de jämnåriga lekkamrater framför att leka med vuxna.

Flera studier har visat att barn som farit illa i sin uppväxtfamilj riskerar att inte känna empati och att inte vilja hjälpa andra. De riskerar att bli mindre benägna att följa vanliga regler och normer för hur man ska bete sig mot varandra i samhället [13]. Deras förmåga att bry sig om andra är sämre, och det tycks vara en följd av att de inte har samma förmåga att sätta sig i andras ställe, det vill säga att mentalisera [14].

Särskilt om jourhem och andra kortvariga placeringar

När ett barn flyttar till ett jourhem är det redan känt att placeringen kommer att bli kortvarig. Du som är jourhemsförälder måste därmed redan från början vara inställd på att barnet kommer att flytta. Det innebär däremot inte att barnet ska behandlas på ett annorlunda sätt. Barnet måste få sina behov utifrån ålder och utvecklingsnivå tillgodosedda "här och nu", och behöver bemötas på samma sätt som barn som flyttar in i ett familjehem som inte är jourhem.

Som jourhemsförälder behöver du däremot prata med barnet om att hon eller han inte kan bo kvar hos dig och förklara varför samt hjälpa barnet att acceptera detta. Man kan som jourhemsförälder inte ge några utfästelser framåt i tiden och man får inte ge barnet en bild av att man har en gemensam framtid tillsammans. På samma sätt måste familjehemsföräldrar förhålla sig i de fall som placeringen i familjehemmet bedöms bli kortvarig. Varje tillitsfull relation gynnar barnet och stärker självkänslan.

Familjehemsmamman Julia berättar för författaren till en bok om familjehems-vård:

"Trots sin unga ålder (två månader) så hade Agnes redan fått med sig en liten ryggsäck från sina första veckor tillsammans med sin biologiska mamma. Hon vände bort blicken om man höll henne på sin vänstra arm, för hennes biologiska mamma Lena hade inte mött hennes blick och hon höll henne alltid på vänster arm. Från höger arm gick det jättebra, men det tog ett par veckor innan hon lärde sig att möta blicken från vänster. Hon sov och sov och sov, 20 timmar per dygn. Hon skrek aldrig – hon var inte van vid att någon reagerade om hon skrek, så hon hade gett upp. Det tog många månader att få henne att våga säga till när hon vaknat, när hon var hungrig eller om hon var våt i blöjan. Det kändes som att hon, trots att hon var så liten, gjorde allt för att vara oss till lags. Det var också nu jag blev medveten om att även små, små barn förstår vad man säger till dem. Så jag pratade med Agnes hela tiden. Sa att jag älskade henne, att vi var så lyckliga som fått ta hand om henne."

Utdrag ur ett exempel hämtat från Familjehemsboken av Lisbeth Pipping, 2011

Tonåringar och anknytning

Även tonåringar har behov av stöd från en vuxen som de har förtroende för. Tonåringar med en trygg anknytning fortsätter att använda sina föräldrar som en trygg bas fast på ett mer moget sätt. De pratar med dem om svåra val och situationer för att orientera sig mot ett eget vuxet förhållningssätt.

Trygg anknytning underlättar inte bara för barn och unga att knyta an i nya relationer, utan gör det också lättare för dem att frigöra sig från sin ursprungsfamilj på ett bra sätt. De vet att de kan ta kontakt med sina föräldrar när de behöver det, men har inget behov av att ständigt försäkra föräldrarna och sig själva om det.

Ungdomar med otrygg anknytning har däremot svårt att frigöra sig på ett sätt som innebär att den goda relationen upprätthålls. De kanske bryter helt med ursprungsfamiljen eller fortsätter att engagera sig i en konfliktfylld och överinvolverad relation. De har svårare att skapa trygga och stabila egna nära relationer, vilket gör det svårare för dem att etablera sig i vuxenlivet [15].

En tonåring som flyttar till ett familjehem behöver etablera en trygg bas i familjehemmet, samtidigt som han eller hon håller på att etablera sin egen självständighet. Som familjehemsförälder behöver man vara känslig och förstående i samspelet med tonåringen, något som skapar emotionell trygghet, anknytning och lust att undersöka omvärlden. Man behöver också vara konsekvent, ha tydlig kontroll och sätta gränser utan att vara aggressiv samt uppmuntra tonåringen att klara av saker och få en egen känsla av kontroll [16].

Ensamkommande barn och anknytning

Anknytningsforskningen i västvärlden har mest intresserat sig för den vuxna person som tar störst ansvar för barnet i vardagen, vanligtvis barnets mamma.

Andra personer som finns i barnets närhet, som den andre föräldern, syskon och mor- och farföräldrar, har också betydelse för barnets utveckling, även om samspelet med dem inte har lika stort inflytande.

I kulturer där man lever i utvidgade familjer, med flera vuxna i barnets närmiljö, kan brister hos en förälder kompenseras av att någon annan tar ett större ansvar i vardagen för barnet. Då kan mormor eller en moster i praktiken vara barnets primära omsorgsperson. I dagens svenska kultur är det mer undantagsvis som släktingar tar ett sådant ansvar, men det kan vara vanligare i familjer med en annan kulturell bakgrund. En del ensamkommande barn kan ha en sådan bakgrund.

Erfarenheter och forskning från andra länder visar att ensamkommande barn vanligtvis har vuxit upp i utvidgade familjer med tillfredsställande relationer och anknytning. De har en i grunden trygg bas, men den kan ha blivit skadad av svåra upplevelser före och under flykten [6]. Betydelsen av att det finns någon varaktig relation till en stödjande vuxen i ett barns liv ska inte underskattas. Ensamkommande barn har av förklarliga skäl oftast saknat det under flykten till Sverige. De flesta har till stor del tagit hand om sig själva.

Migration är i sig en riskfaktor för att utveckla psykisk ohälsa. Forskning visar att man är extra sårbar om man dessutom saknar en förälder eller annan primär omsorgsperson under flykten, vilken ofta är situationen för de ensamkommande barnen [17, 18].

Ensamkommande barn behöver goda relationer

Ensamkommande barn är oftast tonåringar och de behöver ur ett anknytningsperspektiv bli bemötta som andra tonåringar. Deras möjlighet att etablera en trygg bas påverkas förstås av deras möjlighet att få uppehållstillstånd. Oron och osäkerheten under asylprocessen och tillfälliga uppehållstillstånd påverkar förutsättningarna negativt. Trots detta bör utgångspunkten för ett familjehem till ensamkommande barn vara att skapa goda relationer med barnet och tänka

långsiktigt, med en medvetenhet om att framtiden är osäker. Det kan visa sig att barnet får stanna i Sverige och att placeringen kommer att vara i flera år. Att placeringstiden kan bli kort är en utmaning för de flesta familjehem även när barnen är placerade av andra skäl.

Oavsett längden på placeringen är det viktigt för ensamkommande barn att så långt det är möjligt få känna tillhörighet i sina familjehem. Forskning visar att det ökar förutsättningarna att utvecklas väl och få ett bra liv. Det har visat sig att känslan av tillit – att kunna lita på varandra – är viktig för att känna tillhörighet. Tillit växer fram när barn får en god omsorg och stöd i stort och smått i vardagen [19, 20].

Skillnader i livssyn kan påverka kommunikationen

Vi nämnde tidigare att människor i västvärlden ofta har vuxit upp i ett samhälle och en familj med en individualistisk livssyn, medan människor från andra delar av världen kan ha ett mer kollektivistiskt tänkande. Man talar ibland om "me"-kultur och "we"-kultur. En människa har oftast båda perspektiven, men det ena eller andra kan vara dominerande och prägla en människa olika mycket olika perioder i livet. När människor från de olika ytterligheterna möts kan kommunikationen, liksom förståelsen för varandra, påverkas av att man har olika utgångspunkter. Det ömsesidiga mötet kräver först och främst en medvetenhet om hur den egna bakgrunden påverkar sättet att tänka, uttrycka sig och tolka kommunikationen, alltså ens egna kulturella utgångspunkter [6].

Nedan ser du en förenklad modell av vad som kan vara utmärkande för de olika kulturella utgångspunkterna [6]:

"Me"-kultur	"We"-kultur
Skuld	Skam
Vem är du?	Vem hör du ihop med?
Oberoende, självbestämmande, egna val	Hör ihop med gruppen, lydig, blygsam

I en engelsk forskningsstudie där intervjuer gjorts med ensamkommande barn och deras familjehemsföräldrar har man identifierat tre olika relationstyper: Familjelig, gäst och inkvarterad. De flesta ungdomarna i studien önskade en familjelig relation med sina familjehemsföräldrar, även om det fanns de som var nöjda med att känna sig som gäster. Eftersom forskning visat att möjligheten för ensamkommande ungdomar att knyta nära relationer och känna tillhörighet är positivt för utvecklingen framåt undersökte man närmare vilka faktorer som bidrog till en mer familjelig relation. Det handlar t.ex. om att:

- familjehemsföräldrarna direkt när man kommer ser, förstår och tillgodoser basala behov man har – att få mat, en säng att sova i, vila o.s.v.
- få vara en aktiv medlem i hushållet som bidrar
- familjehemsföräldrarna är intresserade ungdomarnas matvanor, traditioner och öppna för att göra anpassningar i hemmet utifrån det, men att båda parter är beredda att "ta och ge",
- få röra sig fritt i huset, ha en nyckel och tillgång till kylskåpet.
- lita på och känna förtroende för varandra

Återgett från en artikel i tidningen *Child and Family Social Work*, 2013 – *Hosting strangers: hospitality and familypractices in fostering unaccompanied refugee young people*.

Ett exempel på hur en nära och god relation inleddes mellan några ensamkommande barn och unga och deras familjehemsföräldrar:

"Hon sa till mig, 'Vill du ha mat?' Jag sa 'Ja'. Jag var utsulten. Och sen sa hon till mig 'Vill du gå och sova?' Jag sa 'Ja, jag vill gå och sova'. Jag var verkligen trött. Och sen gick jag och la mig och det var som en dröm, jag mådde så bra."

Abbas från Afghanistan

"Första veckan han var här, när han inte kunde ett ord engelska, höll jag på att bygga ett skjul på bakgården. Men vartenda verktyg jag ville ha, han visste vad jag ville ha och gav det till mig ... Han visste exakt vad jag ville ha och han plockade upp det och deltog och sågade ut en bit trä till mig... Jag tror han tyckte om det. Jag tror verkligen att det var då banden mellan oss började knytas."

Steve familjehemspappa

Återgett från en artikel i tidningen Child and Family Social Work, 2013 – Fostering strangers: hospitality and familypractices in fostering unaccompanied refugee young people.

Olikheter i sättet att tänka kan till exempel betyda att det inte är självklart för en ungdom som har en kollektivistisk syn att planera och tänka på framtiden i Sverige utifrån sig själv och sin egen individ. Känslan av ansvar för hela familjen kommer oftast i första rummet, åtminstone under den första tiden i Sverige.

Sättet att hantera ett misstag kan också skifta utifrån dessa olika perspektiv. Utifrån en individualistisk livssyn är det viktigt att be om ursäkt när man gjort ett fel. Genom att göra det erkänner man sitt misstag och tar på sig skulden. Sedan kan man gå vidare. Utifrån en kollektivistisk livssyn innebär en ursäkt att man accepterar skammen, vilket man så långt möjligt vill undvika. Man vill i stället reparera skadan genom att gottgöra misstaget på något sätt utan att prata om det [6].

Interkulturell kommunikation

Det är nödvändigt att ha kunskap om och förståelse för olika sätt att tänka och vara när man tar emot ett barn i sin familj. Det gäller alla barn eftersom det finns kulturella skillnader även mellan människor som är födda och uppvuxna i samma land, men det är särskilt viktigt när man tar emot barn med utländsk bakgrund, till exempel ett ensamkommande barn. Samtidigt är det viktigt att inte ha förutfattade meningar om en person utifrån en allmän kulturell förståelse om exempelvis skillnader mellan en individualistisk och en kollektivistisk livssyn. En s.k. interkulturell kommunikation minskar risken för missförstånd och för att man pratar förbi varandra. Ett förutsättningslöst möte som bygger på ömsesidig respekt och intresse skapar en god grund för en positiv kontakt [3, 6].

Samspelet påverkar anknytningen – en summering

Vi kan räkna med att det tar tid för ett familjehemsplacerat barn att knyta an till familjehemsföräldrarna och känna sig trygg, men ett lyhört stödjande omsorgsbeende kan leda till att otryggt anknutna barn förändras och utvecklar en trygg anknytning [9]. Det är lättast för familjehemsföräldrar som själva har ett tryggt anknytningsmönster att samspela med barnet eller ungdomen så att man stöder en sådan utveckling.

Det förekommer att barn som placeras i familjehem direkt knyter an till en av familjehemsföräldrarna. Det kan innebära att barnet under en lång period visar ett behov av tät närhet och omsorg som är vanligt för ett betydligt yngre barn.

Yngre barn knyter ofta lättare an till nya omsorgspersoner än lite äldre barn, men också barn i skolåldern och tonåringar kan etablera en trygg anknytning till familjehemsföräldrar. Det går inte att göra några generaliseringar utifrån ålder utan förmågan att knyta an har att göra med varje barns unika erfarenhet och förutsättningar.

Ibland vet man genom sin föräldraintuition och erfarenhet vad ett barn behöver, men man kan också behöva samråda med sin socialsekreterare. Det kan också vara bra att få handledning eller att få rådgöra med en barnpsykolog om hur man på bästa sätt möter barnets behov.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Ha ett kärleksfullt och varmt förhållningssätt gentemot barnet.
- Ställ krav och sätt gränser som är anpassade till barnets utvecklingsålder.

Att förstå och bekräfta

Barn med en otrygg anknytning räknar inte med att andra kan vilja ta hand om dem och tycka om dem. Barns otrygghet kan yttra sig på olika sätt, till exempel som en oro för att de inte ska få stanna eller en oro för att familjehemsföräldrarna kommer att tycka illa om dem om de upptäcker hur barnet egentligen är.

Ett otryggt barn räknar med att bli avvisat och kan därför bete sig på ett sätt som bekräftar den inre föreställningen, till exempel genom att ta avstånd och visa att han eller hon inte bryr sig om familjehemmets åsikter. Om man redan från början är inställd på att man blir avvisad blir man inte lika besviken och sårad när det sker. Barnet kan till en början ha svårt att tro på att familjehemsföräldrarna ska fungera på ett annat sätt än vad de egna föräldrarna har gjort.

Barn som tagit ett stort ansvar för en förälder har ofta svårt att släppa ansvaret om de placeras i familjehem eftersom föräldern – och även de själva – varit beroende av att de tagit hand om situationen.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Ha tålmod och var inkännande med barnets situation.
- Om barnet är oroligt för sin förälder – ge tydlig information om vem som har tagit över ansvaret för föräldern och om hur föräldern har det för att lindra barnets oro och hjälpa det att släppa kontrollen.

Att hantera känslor

Barn med otrygg anknytning har svårt att reglera sina känslor. De fortsätter att bli översvämmade av starka känslor som ilska eller förtvivlan som om de vore små barn, trots att de blivit äldre. Eftersom de inte vet hur de ska göra för att lugna sig får de svårt att bryta känslorna, varför det tar längre tid för dem att återfinna sin balans.

Svårigheterna påverkar dessa barn på flera sätt: dels innebär det ett lidande för dem själva, dels får de svårare i sitt samspel med andra. Deras nyfikenhet och uppmärksamhet minskar, vilket kan försämra inlärningsförmågan.

Att stärka förmågan till känslomässig reglering är därför ett viktigt stöd som underlättar barnets fortsatta utveckling. Många behandlingsmetoder innehåller moment som tränar detta, men det är också något man kan öva på i vardagen. Många barn behöver båda delarna.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Hjälp barnet att känna igen olika känslor, att sätta ord på dem och att hitta sätt att hantera känslorna.
- Var en förebild för barnet och visa hur man kan uttrycka och hantera känslor på sätt som fungerar tillsammans med andra.

Att förstå sig själv och andra

Barn som farit illa har svårare att tolka omgivningens avsikter och tankar. Det betyder att de behöver mer av den kontakt och det samspel som föräldrar annars ger betydligt yngre barn. Genom att småprata med barnet stöttar och tränar man barnets förmåga att förstå hur andra tänker och känner. Barnet får uppleva att andra bryr sig om och ibland till och med kan förstå hur hon eller han tänker och känner.

Kapitel 3: Att stödja barns behov av närhet, anknytning och omsorg

När man sätter ord på avsikter och vad man vill med sina handlingar minskar man dessutom barnets utrymme för feltolkningar som är baserade på tidigare negativa erfarenheter.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Småprata gärna med barnet och sätt ord på hur du gör och varför du gör det, hur du känner och tänker och hur du tror att barnet tänker.

Var öppen och lyhörd för kulturella olikheter

Varje person är unik och det är viktigt att närma sig ett barn med respektfullt intresse och en medvetenhet om kulturella skillnader utan att dra snabba slutsatser om hur barnet är. Här behövs ödmjukhet, lyssnande, nyfikenhet och strävan efter ömsesidig förståelse. Det är positivt att vara öppen för nya idéer och att vara flexibel i sitt tänkande [25]. Att ställa frågor ger kunskap. Med en undersökande hållning kan du i samtal söka svar på hur kultur påverkar just den här personen, i den här situationen [3, 6].

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Var nyfiken och intresserad av barnets syn i olika frågor.
- Visa intresse för barnet och för vad som är viktigt för honom eller henne. Lyssna och undersök med följdfrågor att du har förstått rätt.
- Respektera barnets gränser.

Förutsägbarhet och tillit

Barn som vuxit upp i familjer där de farit illa saknar ofta tillit till vuxna. Det kan också gälla ensamkommande barn som levt i en osäker och otrygg situation under lång tid. Tillitsfulla relationer är viktiga för att utvecklas väl och få ett fungerande liv [19,20]. Situationer där man vet vad som kommer att hända gör en lugnare, eftersom det ökar känslan av kontroll. Det innebär att rutiner, tydlig struktur och förutsägbarhet i vardagen minskar barnets oro. Många barn, vars föräldrar har haft egna problem, har inte haft regelbundna tider, vare sig för måltider eller för sömn. De har inte kunnat lita på att det funnits rena sängkläder eller ytterplagg, att någon väckt dem när de skulle till skolan eller att de fått vara ifred därhemma. Kanske har de också utsatts för bråk och skrämmande situationer utan förvarning. De flesta ensamkommande

barn har troligen liknande erfarenheter av oförutsägbarhet och otrygghet från tiden på flykt. Vuxna kan ha visat sig opålitliga och svekfulla och barnen kan på goda grunder ha utvecklat en känsla av att det inte går att lita på andra. Denna känsla kan till och med ha varit en viktig överlevnadsstrategi [18,20].

Familjehemsföräldrar till äldre barn och tonåringar behöver vara lika lyhört tillgängliga som föräldrar till ett spädbarn så att barnet kan känna att "det finns någon där för mig". Då krävs det att man om och om igen är tillgänglig och lyhört svarar på barnets behov. Samtidigt befinner sig barnet i en annan utvecklingsålder med de behov som hör till den. Det innebär att det kan vara betydligt svårare att förstå ett äldre barns behov än ett yngres.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- Ge barnet en trygg bas genom en trygg och strukturerad vardag, där all vardaglig omsorg fungerar, där tider och rutiner upprätthålls och där barnets behov blir tillgodosedda.
- Agera lyhört och förutsägbart.

Ett lyhört stödjande bemötande kan leda till att ett barn med otrygg anknytning så småningom förändras och utvecklar en trygg anknytning.

Referenser kapitel 3

1. Att främja barns och ungdomars psykiska hälsa. Stockholm: Karolinska institutets folkhälsoakademi; 2011. Vägledning 2011:22.
2. Sandahl C, Åkerlund E-M. Familjehemsutbildning – när familjer tar emot ensamkommande barn. FoU-Södertörns skriftserie 148/16. FOU Södertörn; 2016.
3. Interkulturellt socialt arbete. Socialstyrelsen; 2010.
4. Bowlby J. Attachment and loss. Vol. 2 Separation: Anxiety and anger. London: Hogarth Press; 1973.
5. Bowlby J. Attachment and loss. Vol. 3 Loss: Sadness and depression. London: Hogarth Press; 1980.
6. Alternative Family Care. Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families. Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor Ndako, Organization for Aid to Refugees. Nidos; 2016.
7. Havnesköld L, Risholm Mothander P. Utvecklingspsykologi. Malmö: Liber AB; 2009.
8. Broberg A, Granqvist PA, Ivarsson T, Risholm Mothander P. Anknäringsteori. Betydelsen av nära känslomässiga relationer. Stockholm: Natur och Kultur; 2006.
9. Hesse E, Main M. Frightening, threatening and dissociative parental behavior in lowrisk samples: Descriptions, discussion, and interpretations. Dev Psychopathol 2006; 18: 309–43.
10. Lyons-Ruth K, Jacobvitz D. Attachment disorganization: Unresolved loss, relational violence, and lapses in behavioral and attentional strategies. I: Cassidy J, Shaver PR (red). Handbook of Attachment: Theory, research and clinical applications. New York: Guilford Press; 1999. s. 520–54.
11. Crittenden P. Attachment and psychopathology, I: Goldberg S, Muir R, Kerr J (red). Attachment theory, social, developmental and clinical perspectives. Hillsdale: Analytic Press; 1995. s. 367–406.
12. Allen J, Fonagy P, Bateman A W. Mentalizing in Clinical Practice. Washington DC: American Psychiatric Publishing, Inc; 2008.
13. Batson CD, Ahmad NY. Empathy-induced altruism: a threat to the collective good. Adv Group Process 2009; 26:1–23.
14. Music G. Trauma, helpfulness and selfishness; the effect of abuse and neglect on altruistic, moral and prosocial capacities. J Child Psychother 2011; 37(2):113–28.
15. Scharf M, Mayseless O, Kivenson Baron I. Adolescents attachment representations and developmental tasks in emerging adulthood. Dev Psychol 2004; 40(3):430–44.
16. Farmer E, Moyers S, Lipscombe J. Fostering Adolescents. London: Jessica Kingsley Publishers; 2004.
17. Eide K, Hjern A. Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. Acta Paediatrica; 2013:102:666–668.
18. Bean T M, Eurlings-Bontekoe E, Spinhoven P. Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. Social Science & Medicine; 2007:64:1204–215.
19. Sirriyeh, A. Hosting strangers: hospitality and family practices in fostering unaccompanied refugee young people. Child and Family Social Work; 2013:18: 5–14.
20. Kohli RKS. The comfort of strangers: social work practice with unaccompanied asylumseeking children and young people in the UK. Child and Family Social Work; 2006: 11(1).
21. Beijersbergen M, Juffer F, Bakermans Kranenburg M, van Ijzendoorn M. Remaining and becoming secure: Parental sensitive support predicts attachment continuity from infancy to adolescence in a longitudinal adoption study. Dev Psychol 2012; online February 27, 2012. Doi: 10.1037/a0027442.
22. Davishpour M, Westin C. Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige. Studentlitteratur. Lund; 2015.

**Att hantera kriser,
separationer och andra
svåra upplevelser**

Att hantera kriser, separationer och andra svåra upplevelser

I det här kapitlet kan du läsa om

- barns erfarenheter innan de kommer till familjehemmet
- hur barn kan uppleva flytten till familjehemmet
- hur barn kan reagera efter svåra händelser
- att barnen behöver ett traumamedvetet bemötande och vad det innebär.

Beredskap för att möta barnet

Barn som utifrån tidigare svårigheter flyttar till familjehem löper en ökad risk för att drabbas av psykisk ohälsa och svårigheter i livet [1]. Många barn som varit med om svåra påfrestningar har ändå en inre styrka och goda förutsättningar att återhämta sig under förutsättning att de får vistas i en god miljö och får ett gott omhändertagande [2]. Som familjehemsförälder spelar du en stor roll för barnet. Du behöver ha förståelse för vad barnet varit med om och för hur barnet upplever sin situation. Barns reaktioner efter svåra händelser kan vara en normal reaktion på en onormal situation. Som familjehemsförälder är det viktigt att få kunskaper om hur du bemöter barnet på bästa sätt.

Barnets tidigare erfarenheter

Att ett barn flyttar till ett familjehem kan i sig utlösa en kris i barnets familj och för barnets del medföra separation från viktiga personer samt förlust av det välkända i hem, förskola/skola och omgivning. Här är socialtjänstens förberedelser och den inskolning som sker i samverkan mellan föräldrar/förälder och familjehemsföräldrar synnerligen viktig för att underlätta för barnet. Hur barnet kommer in i sin nya miljö, hur han eller hon bemöts, om de vuxna är lyhörda för barnets signaler eller språkliga uttryck och om barnet får vara med och reglera inskolningsarrangemanget – allt detta kan vara avgörande för hur det går längre fram. Här gäller anpassning till barnets ålder och utveckling likväl som till barnet som individ.

Särskilt om ensamkommande barns erfarenheter

För att få en så hel bild som möjligt av vad ensamkommande barn har med sig i bagaget kan man behöva förstå att många under lång tid utsatts för en rad olika påfrestningar. Sett ur barnets perspektiv kan flykten beskrivas i olika faser [9]. Ett sätt att definiera faserna är:

1. hemlandsfasen
2. flyktfasen
3. nyetableringsfasen.

Under *hemlandsfasen* kan barnet ha upplevt förföljelse, övergrepp, våld och krig. Hela familjen kan ha drabbats av svåra förluster, såväl mänskliga som ekonomiska. Beslutet att låta ett av barnen fly har ibland tagits av en förälder eller någon äldre släkting, ibland av barnet själv. Ibland flyr barnen eller ungdomarna utan ett bestämt mål. Flykten innebär att de lämnar sina familjer, sin kultur och sin hemmiljö.

Under *flyktfasen* saknar barnen oftast skydd från en förälder eller någon annan vuxen som de kan vara trygga med. Många gånger är de i händerna på människosmugglare och andra som kan utnyttja barnets utsatta situation. Flykten kan pågå under flera månader och ibland år, och den kan medföra fysiska faror och traumatiska upplevelser, som sexuella övergrepp och annat våld.

Under *nyetableringsfasen* i Sverige när barnen söker asyl, kan både barnens berättelser och den ålder som de uppger ifrågasättas. Denna fas kännetecknas av en hög grad av stressande ovisshet, ensamhet och oro för familjen, men också av en försiktig optimism. Om barnen får permanent uppehållstillstånd kan lättnaden blandas med en definitiv förlust av tidigare värden och med ett ansvar för familjeåterförening. Ett avslag på asylansökan upplevs ofta som ett svårt misslyckande och kan utlösa en existentiell kris [7]. Kunskapen om hur barn uppfattar ett tillfälligt uppehållstillstånd är ännu bristfällig men det finns signaler om att de ensamkommande barnen idag mår sämre psykiskt än tidigare. Ensamkommande barn som begår självmord eller självmordsförsök har uppmärksammats av medier under 2016–2017 [8].

Flytten till familjehemmet kan vara en svår upplevelse

Som familjehem ser man med förväntan fram emot att barnet ska flytta in men det är viktigt att samtidigt vara medveten om att placeringen i sig sannolikt kommer att utlösa en kris för både barnet och barnets föräldrar.

För barn som levt med sina föräldrar i Sverige är det inte ovanligt att uppbrottet från den egna familjen och familjehemsplaceringen sker mer eller mindre akut. Både barn och föräldrar hamnar i en krissitua-

Om flykten:

En ensamkommande pojke berättar att första gången han försökte fly i båt över Medelhavet så sjönk den: "Och vid andra tillfället då så tog vi oss över till Grekland, över vattnet då, och vi kom fram till Grekland. Och själva resan över tog 45 minuter, men varje minut av de här 45 minuterna upplevdes som att man dog en gång."

Om oro under asylprocessen:

"Ibland får jag lite så här psykiskt tillstånd som inte är bra. Känner att jag lever under en ständig oro och rädsla, för jag tänker så här om jag kanske anpassar mig här och hinner ha kompisar, och sen tänker jag när jag blir utvisad, då känns det jättejobbigt", säger Daniel.

Återgett i Barnombudsmannens rapport Nyanlända barns hälsa, 2017.

Ett par ungdomar berättar om sin oro för föräldrarna efter flytten till familjehemmet:

"Det är jättejobbigt att släppa kontrollen över mina föräldrar. Jag tänker på dem hela tiden och känner mig otillräcklig och egoistisk, att jag skiter i dem."

"Jag hade mycket kontakt med mamma, det var bara för att hon inte skulle ta livet av sig eller så. Hon hade ju liksom bara mig."

Återgett i Maskrosbarns rapport Jag är bara en påse pengar, 2016.

tion. Barnet kan reagera med sorg över vad det måste lämna och samtidigt med lättnad över att det sker en förändring i en ohållbar situation. De kan också känna en stor oro för hur föräldern nu ska klara sig på egen hand eftersom många av dessa barn har tagit ett stort ansvar för både sig själva och föräldern [10].

Ensamkommande barn som varit på flykt under lång tid har levt med separationen från familj och hemland en tid och är förberedda på att ett nytt liv börjar. Även om framtiden är oviss och de känner sorg över vad de lämnat har de också positiva förväntningar. De har äntligen "landat" i det land som de varit på väg till. Många barn beskriver en stor trötthet och behov av att vila innan arbetet med asylprocess och etablering börjar [9, 11].

Barnet mår väl av att få uttrycka sin sorg för någon pålitlig vuxen som bryr sig, lyssnar, tål att höra och finns kvar

Reaktioner efter svåra händelser

En krisstadiemodell

Johan Cullbergs krisstadiemodell har utarbetats för vuxna men är giltig även för barn, eftersom mycket talar för att barns sorgeprocesser – efter de första småbarnsåren – liknar vuxnas [12].

Chockfasen varar i högst några dygn. Individen håller verkligheten ifrån sig och tar inte in det som sker eller har skett. Det kan se ut som att han eller hon klarar situationen bra, men under ytan är allt kaos. Information går inte att ta in, utan måste upprepas senare.

I *reaktionsfasen* börjar den drabbade öppna ögonen för det som har skett eller sker. Sorg, övergivenhet, förtvivlan, tomhet, vrede och desperata handlingar är kännetecknande. Det är viktigt att få tala om det som skett och i ord få uttrycka sina känslor. Chock- och reaktionsfasen utgör tillsammans den akuta krisen och pågår vanligtvis i fyra till sex veckor.

Bearbetningsfasen kan pågå i ett halvår till ett år. Individen börjar nu vända sig mot framtiden och är inte helt upptagen av sorgen. Gamla intressen kan återupptas och det finns utrymme för nya erfarenheter. Om övergång till ett mer utåtvänt förhållningssätt inte

skett inom rimlig tid är det ett tecken på att personen kan behöva sakkunnig hjälp.

Nyorienteringsfasen har inte någon avslutning. Individen har bearbetat det som skett och går nu vidare om han eller hon har kunnat försonas med det som skett. Det handlar inte om att glömma utan om att kunna acceptera det skedda så att det inte hindrar livskontakter, nya intressen och nya relationer.

Cullberg påpekar själv att dessa faser inte är klart avskilda från varandra, att indelningen är förenklad och att reaktionerna skiljer sig åt beroende på person. Modellen kan ändå vara till hjälp för att förstå ett aktuellt krisförlopp.

FUNDERA

Vad har jag själv för erfarenheter av förluster och sorg? Vad har hjälpt mig att gå vidare?

Barns reaktioner efter traumatiska upplevelser

Barn och unga som upplevt svåra händelser eller varit utsatta för långvarig stress reagerar på olika sätt, beroende bland annat på personlighet, ålder, utvecklingsnivå, hur länge de varit utsatta för händelsen, hur de tolkar sin egen roll i sammanhanget och vilket stöd de får från omgivningen i samband med händelsen.

Vanliga reaktioner hos barn som upplevt svåra händelser är:

- ångest eller oro
- sömnsvärigheter
- fysiska besvär
- ätstörningar
- koncentrationssvärigheter
- inlärningssvärigheter
- depression eller nedstämdhet

- självskadebeteende
- självmordstankar
- utagerande beteende.

Reaktionerna kan ses som normala reaktioner på en onormal situation. De ger oftast med sig efter ett tag om barnet får emotionellt stöd och möjlighet att känna sig tryggt samt får komma till ro i en mer stabil tillvaro med skola och meningsfulla aktiviteter [13,14,15]. Familjehemmet kan tillsammans med socialtjänsten, skolan och andra viktiga personer runt barnet skapa en sådan situation för barnet.

Läs mer om barnets psykiska hälsa i kap. 6

Barnet behöver ett traumamedvetet bemötande

Ett så kallat traumamedvetet bemötande är ett förhållningssätt som bygger på den australiensiske psykologen Howard Baths teori om att mycket av läkningen kan ske i barnens vardagsmiljö [15]. Här ger vi en kortfattad sammanfattning av vad det förhållningssättet kan innebära.

Enligt Bath behöver barn som upplevt svåra händelser främst få tre grundläggande behov tillgodosedda:

- trygghet
- goda relationer
- hjälp med att hantera svåra känslor.

Mehran från Afghanistan reflekterar kring att känna sig hemma:

"Hemma är där man känner sig trygg. Just nu här i Sverige. För det finns inga problem här. Man känner sig trygg och man har frihet. Man behöver inte vara rädd för någonting så jag tycker att det här är hemma just nu ... Det finns inga krig och sånt här och där (i Afghanistan) är det krig varje dag. Dom krigar mot varandra, dödar varandra, och det är inte så här. Folk är snällare här."

Återgett i rapporten Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv, FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn, 2014.

Ömer saknar sin mamma:

"Jag mår dåligt och längtar efter min mamma. Det är ett och ett halvt år nu som jag inte har haft kontakt med mamma".

Återgett i rapporten Nyanlända barns hälsa, Barnombudsmannen, 2017.

Exempel på ett yngre barns reaktion:

Elin var nio månader när hon kom till sitt familjehem. Familjehemsmamman berättar att "blicken var helt död, det fanns inget liv i hennes ögon". Man trodde att hon hade en utvecklingsstörning. Efter en månad började hon skrika "högljutt och krävande ... oavbrutet i tre veckor". Efter att ha burit henne mot sin kropp, hud mot hud, i nästan fyra månader vände det. Fosteramman berättar om leendet, kommunikationen, anknytningsbeteendet. Det var därmed inte längre tal om diagnosen utvecklingsstörning. Det krävs uthållighet, och det finns stor kraft i små barn att ta igen det som de gått miste om.

Återgett av en familjehemsmamma i "Familjehemsboken" av Lisbeth Pipping, 2011.

Behov av trygghet

Barn och unga behöver känna sig trygga och lugna för att fungera i vardagen. Det handlar både om att få sina fysiska behov tillgodosedda, till exempel mat, boende och vila, och om att få känslomässig trygghet, så att situationen blir förutsägbar, begriplig, hanterbar och meningsfull i sitt sammanhang [16]. Barn som varit med om svåra händelser reagerar ofta starkare än andra barn när de känner sig otrygga och därför är trygghet särskilt viktigt för dem. Man bör aldrig lämna barn ensamma med svåra känslor.

Som familjehemsförälder kan du skapa trygghet genom att:

- prata med barnet och sätta dig in i dess situation
- få barnet att känna kontroll genom att vara delaktigt i beslut
- ge barnet tydlig information och vara öppen.

Barnet behöver vuxna som är lugna, lyhörda och närvarande. En trygg vuxen har förståelse och visar acceptans och tolerans för barnets reaktioner. Den vuxne går inte in i barnets starka känslor utan ger stöd och signalerar att situationer går att hantera och förändra. Vid svåra situationer kan man som familjehemsförälder behöva stöd från andra vuxna.

Behov av goda relationer

Goda relationer ger socialt stöd och samhörighet och är läkande för alla barn. Ju fler goda relationer barnen har, desto bättre mår de.

Familjehemmet behöver ta en aktiv roll i relationen genom att lyssna, visa respekt och lära känna barnet. Att umgås och göra roliga saker tillsammans är ett bra sätt att komma nära varandra. Genom att bygga upp förtroende och skapa tillit får barnet erfarenhet av att kunna lita på vuxna och av att det går att få stöd och hjälp av vuxna. Barnet behöver också stödjas i att träffa och lära känna andra barn.

Det är inte fel utan snarare önskvärt att familjehemsföräldrar fäster sig vid barnet, även om de vet att han eller hon kanske kommer att flytta hem igen. Som vi tidigare nämnt gäller detta även ensamkommande barn. Varje tillitsfull relation gynnar barnet och stärker självkänslan. En investering i känslomässiga relationer betyder också att familjehemsföräldrar kan känna sorg, när barnet så småningom lämnar dem [17].

Barn har också behov av att ha kvar goda relationer med sina föräldrar och andra släktingar. Barn har ofta egna kontakter via telefon eller sociala medier, men kan också behöva stöd kring detta av en familjehemsförälder eller någon annan vuxen [9, 18].

FUNDERA

Som familjehem är det viktigt att man knyter an till det barn som flyttar in, samtidigt som man inte kan veta säkert hur länge barnet kommer att bo kvar. Hur ser jag på detta?

Behov av hjälp med att hantera svåra känslor

Barn och unga som varit med om svåra händelser kan få svårt att hantera sina egna känslor. En del barn blir passiva, drar sig undan och vill inte ha kontakt med andra. Vissa blir utagerande och reagerar starkare på händelser i vardagen än vad som kan verka rimligt. Exempelvis kan en liten frustration, som att inte få sin vilja igenom, leda till stark ilska. En rädsla för något oväntat eller obekant kan leda till panik, och om en kamrat flyttar kan det leda till förtvivlan.

Den vuxne behöver behålla lugnet

Som vuxen behöver man vara medveten om och ha kontroll över sina egna känslor. Om barnet blir utagerande eller hotfullt behöver den vuxne kunna möta barnets känslor utan att själv dras in i samma känsloläge. Genom att själv vara lugn hjälper man barnet att lugna sig.

Försöka förstå vad som ligger bakom beteendet

Att som vuxen arbeta utifrån en traumamedveten förståelseram innebär att man ser barnets reaktioner som en följd av tidigare erfarenheter och försöker förstå vad som ligger bakom beteendet.

De här frågorna kan vara till hjälp:

- Vad kan beteendet bero på?
- Vad har barnet varit med om?
- Vad pågår i barnets liv i övrigt (även runt familjen i ett ensamkommande barns hemland)?
- Vad sätter igång beteendet och hur kan vi undvika det?

Verktyg för att hantera känslor

Vuxna kan hjälpa barnet att hantera sina känslor. Ett barn som är passivt behöver hjälp med att aktivera sig medan ett barn som är utagerande behöver hjälp med att lugna sig.

Att sätta ord på barnets känslor genom att till exempel säga: "Jag ser att du är arg" kan ha en lugnande effekt. Att aktivt lyssna och hjälpa barnet att själv reflektera över situationen kan också lugna barnet.

Andra verktyg för att hantera känslor är andningstekniker eller tekniker för att distrahera eller avleda tankarna. Kanske blir barnet lugnt av att lyssna på musik, spela spel, kontakta anhöriga eller ta en springtur [19].

Fler sätt att hjälpa barnet

Tillgång till beständiga vuxna

Återkommande i forskning om barn i familjehem, i synnerhet om barns röster finns med i studierna, är att den bästa hjälpen är att

- ha en "bra" familjehemssekreterare/socialsekreterare som förstår att barnet har behov av kontinuitet i sina relationer
- bo i ett "bra" familjehem
- få behålla kontakten med viktiga personer i sin familj [10, 20, 21].

Det hjälper en god bit att ha tillgång till vuxna som finns kvar över tid, som finns där när barnet behöver det, och som lyssnar, bryr sig, respekterar barnets individualitet och gör honom eller henne delaktig såväl i vardagslivets angelägenheter som i viktiga framtidsbeslut. Hänsyn måste naturligtvis tas till barnets ålder och förutsättningar.

Hur viktigt det är att mötas av någon som verkligen lyssnar framhålls återkommande i all forskning om barns och ungas vuxnas erfarenheter av socialtjänst

och samhällsvård. Många barn och unga uttrycker besvikelse över att ingen lyssnade, alternativt att det var deras räddning att någon lyssnade. Det empatiska och icke fördömande lyssnandet betyder alltså mer än man vanligen tror.

Reflektioner kring trygghet i familjehem från en ungdom.

”Som familjehem är det viktigt att få det barn som är i hemmet att känna en trygghet och kunna känna sig avslappnad. Det kan nås fram på många sätt, humor, gemenskap och omtanke är tre faktorer jag tycker är viktiga.”

Återgett i Maskrosbarns rapport Jag är bara en påse pengar, 2016.

”Jag vill bo i ett familjehem där man pratar och har kontakt med varandra. Jag vill känna mig som en i familjen – känna mig bekväm och kunna lätta mitt hjärta.”

Återgett från Socialstyrelsens möte med en 16-årig ensamkommande pojke om hur han vill att det ska kännas att bo i familjehem

Rut placerades i familjehem när hon var 1,5 år tillsammans med sin äldre bror. Hon säger att hon inte förstod varför mamman inte kunde ta hand om henne och brodern. Hon trodde att de var placerade för att ge familjehemmet barn. Hon säger att hon tror att hon skulle ha accepterat sin situation bättre om hon förstått mer. Hon önskar att socialtjänsten gett henne mer konkreta exempel på hur hennes mamma fungerade som förälder, så det blivit förståeligt för henne.

Berättat för socialtjänstens representant i Att lära av fosterbarn av Westberg & Tilander, 2010

Förklara orsak till placeringen

Det framgår av flera forskningsrapporter att det slarvas med att ge barn adekvat och sanningsenlig information, med hänsyn tagen till barnens ålder och mognad, om varför de måste bo i familjehem [10, 20, 21]. Informationen kan behöva upprepas och det är barnets socialsekreterare som ansvarar för att barnet – och familjehemmet – får den. Familjehemsförelädrarna är närmast barnet och måste kunna prata med barnet om detta, närhelst frågan dyker upp. Lämpliga tillfällen är exempelvis då barnet leker, ställer frågor, pratar om eller på annat sätt uttrycker tankar och känslor om kris i familjen eller separation från viktiga personer. Man måste på alla sätt försöka förklara situationen för barnet så att det förstår, utan att fördöma barnets föräldrar – och därmed barnet självt.

Om alla parter är överens och ger en likartad förklaring till att barnet bor i familjehem minskar risken för att barnet upplever en lojalitetskonflikt. Ibland är det föräldrarna själva som har önskat att barnet ska flytta. Då kan det finnas skäl att gång på gång förklara att det sannolikt beror på att föräldrarna velat det av omtanke om barnet.

Vad gäller ensamkommande barn handlar det kanske om att beskriva och förklara hur den närmaste framtiden ser ut med asylprocessen, skolgången m.m.

Tala även om det svåra

Det är aldrig farligt att tala med barn om svåra saker, om de själva tar initiativ till samtal eller frågor, förutsatt att den vuxne kan möta barnet där det befinner sig och kan lyssna på ett stödjande sätt utan att låta sina egna känslor ta överhanden. Om du inte har i uppdrag att hjälpa barnet att bearbeta sina upplevelser är det däremot inte lämpligt att be barnet att berätta mer om vad han eller hon har varit med om. Att lyssna stödjande handlar om att bekräfta barnets upplevelse: ”Det måste ha varit svårt ...” snarare än att lyssna utforskande eller bearbetande: ”Vad hände då?” eller ”Hur kände du dig då?”.

Underlätta för barnet att lämna familjehemmet

För alla parter skull bör inga abrupta, oväntade och konfliktfyllda flyttningar äga rum. Det är lika viktigt att avslutningen är genomtänkt som att inskolningen är det. Som familjehem behöver man skiljas från barnet på ett sätt som inte blir uppslitande för barnet. Det gäller i stället att stödja barnet och förmedla lugn och tilltro.

Ett barn kan känna sorg över att lämna sitt familjehem även om det ska flytta hem. Som viss tröst kan barnet få med sig minnen, foton och nedskrivna berättelser från tiden i familjehemmet samt få hjälp med att behålla de kontakter som han eller hon har fått under tiden i familjehemmet efter flytten. Allt bör göras för att skapa en känsla av kontinuitet för dessa barn som upplevt upprepade separationer under sin barndom.

Läs mer om att lämna familjehemmet i kap. 5 och 8.

Särskilt om jourhem

Även barn i jourhem behöver uppleva tillitsfulla relationer med jourhemsföräldrarna, trots att det ligger i uppdragets natur att man ska skiljas åt. Då barnet ska flytta vidare till ett familjehem finns det vanligtvis goda möjligheter att göra övergången så skonsam som möjligt för barnet genom att ordna en väl genomtänkt inskolningsperiod.

För jourhemsföräldrar kan det vara svårt att upprätthålla kontakten med alla barn som de tagit emot i sitt hem, men det finns kanske möjlighet att besöka barnet i sitt nya familjehem någon eller några gånger. Att barnet får uppleva att jourhemsföräldern bryr sig om hur han eller hon har det i det nya hemmet kan ha stor betydelse för barnet. Det är också viktigt att barnet har fått hjälp med att förstå varför hon eller han måste flytta till en annan familj.

En del barn behöver psykiatrisk hjälp

En liten del av de barn som gått igenom extremt svåra händelser återhämtar sig inte genom stöd i vardagen, utan behöver barnpsykiatrisk hjälp.

Det finns några tecken på att barnet kan behöva barnpsykiatrisk hjälp. Barnet:

- har ett uppseendeväckande passivt beteende och går till exempel inte upp ur sängen, vägrar gå i skolan, vill inte delta i någon som helst aktivitet, sköter inte sin hygien eller klär på sig, har oro-väckande dålig aptit och/eller är väldigt svårt att få kontakt med
- har svårt att skilja på fantasi och verklighet
- skadar sig själv och har självmordstankar
- får kraftiga utbrott som är svåra för omgivningen att hantera
- upplever överdriven rädsla för sådant som omgivningen ser som ofarligt

- lider av tvångstankar eller utför tvångshandlingar som orsakar hinder i barnets vardag
- återupplever skrämmande händelser i vardagen och har återkommande svåra mardrömmar [22].

Ytterligare ett tecken kan vara att barnet själv ber att få prata med någon professionell.

En del barn drabbas av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Barn med tecken på PTSD eller annan allvarlig psykisk ohälsa behöver få hjälp med att komma till barnpsykiatrisk vård.

Rådgör med socialtjänsten om du ser tecken på att barnet kan behöva barnpsykiatrisk hjälp.

Sammanfattningsvis utifrån lagstiftning och forskning

- ! *Socialtjänsten ansvarar för att*
 - ge den information som behövs för att familjehemmet ska kunna genomföra uppdraget, t.ex. en förståelse för vilka svåra upplevelser, separationer och förluster barnet har med sig
 - informera och återkommande försäkra sig om att barnet har det bra i familjehemmet och t.ex. har förstått varför hon eller han bor där
 - informera, lyssna och göra barnet delaktigt i planeringen framåt
 - se till att barnet vid behov får professionell hjälp.
- ? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*
 - Se till att inflyttningen sker på sådant sätt att det underlättar för barnet att komma in i ny miljö.
 - Framstå som tillgänglig och pålitlig inför barnet.
 - Var redo att lyssna på barnet.
 - Våga ta emot barnets berättelser utan att komma med råd eller lösningar.
 - Bekräfta barnets känslor utan att fördöma.
 - Medverka till att barnet förstår varför hon eller han bor i familjehem.
 - Informera, lyssna och gör barnet delaktigt i det som sker och planeras.
 - Underlätta för barnet i den förlust som uppstår om barnet flyttar ut från ditt hem.

Varje tillitsfull relation gynnar barnet och stärker självkänslan

Referenser kapitel 4

1. Vinnerljung B, Berlin M, Hjern A. Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling. I: Social rapport 2010. Socialstyrelsen; 2010. s. 227–266.
2. Eide K, Hjern A. Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. *Acta Paediatrica* 2013;102: 666–668.
3. Barn och unga i samhällets vård. Forskning om den sociala dygnsvården. FORTE; 2015, s. 3.
4. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermarck P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
5. Oplanerade avbrott i familjehemsplaceringar av yngre barn och långvarigt placerade barn. Socialstyrelsen; 2012.
6. Skoog V. Barn som flyttas i offentlig regi. En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn. Avhandling. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet; 2013.
7. Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning. Socialstyrelsen; 2013.
8. Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2016 – delrapport 2. Socialstyrelsen; 2016.
9. Brunnberg E, Borg R-M, Fridström C. Ensamkommande barn – en forskningsöversikt. Studentlitteratur AB. Lund; 2011.
10. Andersson G. Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2008.
11. Sirriyeh, A. Hosting strangers: hospitality and familypractices in fostering unaccompanied refugee young people. *Child and Family Social Work* 2013;18: 5–14.
12. Cullberg J. Kris och utveckling. Stockholm: Natur och Kultur; 1975/2006.
13. Summerfield D. The invention of post-traumatic stress disorder and the social usefulness of a psychiatric category. *BM* 2001; 322(7278): 95–98.
14. Søndergaard H P. Post-traumatic stress disorder and life events among recently resettled refugees. Stockholm: Karolinska Institutet; 2002.
15. Bath H. The three pillars of Trauma Wise Care: Healing in the other 23 hours. *Reclaiming Children and Youth* 2015; 23(4): 5–11.
16. Antonovsky A. Hälsans mysterium. 2 uppl. Stockholm: Natur och kultur; 2005.
17. Edelstein S B, Burge D, Waterman J. Helping fosterparents cope with separation, loss and grief. *Child Welfare* 2001; LXXX # 1 January/February: 5–26.
18. Alternative Family Care. Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families. Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor-Ndako, Organization for Aid to Refugees. Nidos; 2016.
19. Gustafsson L H, Lindberg T. Möta barn på flykt: Enkel handbok för alla. UNICEF; 2016.
20. Hedin L. Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families. An interactive perspective on foster youth's everyday life. Doktorsavhandling. Örebro university; 2012. Örebro studies in social work 10.
21. Westberg M, Tilander K. Att lära av fosterbarn – åtta års intervjuer med före detta fosterbarn. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2010.
22. Barn- och ungdomspsykiatri (BUP). När ska barn och unga som flytt till Sverige söka stöd från BUP? Hämtat 2016-05-02 från <http://www.bup.se/sv/Om-BUP/Aktuellt/Nars-ka-barn-och-unga-som-flytt-till-Sverige-soka-stod-fran-BUP/>.

Livslånga relationer och ursprungsfamiljens betydelse

Livslånga relationer och ursprungsfamiljens betydelse

I det här kapitlet kan du läsa om

- barns flyttningar och uppbrott
- om ursprungsfamiljens betydelse
- barnets umgänge med sina föräldrar och andra viktiga personer
- om samarbetet mellan familjehemmet och barnets föräldrar
- ensamkommande barn och ursprungsfamiljens betydelse.

Barns flyttningar och uppbrott

Flytt till familjehemmet – ett uppbrott från ursprungsfamiljen

Nära relationer är viktigt för alla barn, men barn som flyttar till familjehem får inte sällan vara med om att viktiga relationer vid upprepade tillfällen bryts. Det kan vara en utmaning för både familjehem och socialtjänst att ge barnet förutsättningar för att ha kvar viktiga relationer över tid.

Ensamkommande barn har ofta brutit upp och skiljts från sin familj långt innan de placeras i familjehem i Sverige. För andra barn är placeringstillfället i sig ett uppbrott, eftersom barnet inte längre kommer att bo tillsammans med den familj som hon eller han varit en del av. Barn i familjehem har även varit med om att kontakten med släktingar, kamrater och andra viktiga personer upphört eller minskat drastiskt. Bestämmelsen om att socialtjänsten i första hand ska undersöka om barnet kan bo hos en anhörig eller annan närstående har kommit till bland annat för att undvika onödiga separationer från den invanda miljön.

Återförening med föräldrarna – ett uppbrott från familjehemmet

Många av de barn som har sina föräldrar i Sverige flyttar efter en kortare eller längre tid i familjehemmet tillbaka till sina föräldrar. Det förekommer också att ensamkommande barns föräldrar kommer efter barnet till Sverige. Det kan då bli aktuellt för barnet att återförenas med föräldrarna. Det blir därmed ett nytt uppbrott för barnet och än en gång finns en risk för att viktiga relationer bryts, denna gång med familjehemmet [1].

I de fall återföreningen med föräldrarna av olika skäl inte går bra kan det vara aktuellt med ny placering för barnet. Om barnet kan ha kvar kontakten med sitt familjehem efter återflytten till föräldrarna, kan det öka möjligheten att flytta tillbaka till samma familjehem [2].

Beatrice placerades som treåring på grund av föräldrarnas drogmissbruk. Hon berättar att hon känt sig som en i familjen och inte sett sig som fosterbarn. Hon har haft kontakt med sin släkt, även om en av föräldrarna dog när Beatrice var liten. Hon beskriver en stökig tonårsperiod, då hon inte som tidigare kunde prata med sina familjehemsföräldrar utan agerade ut. Hon placerades i en kort tid på en utredningsinstitution innan hon kom tillbaka till familjehemmet. Hon säger att hon såg det som ett bevis på att de tyckte om henne, att hon kunde återvända dit.

Berättat för socialtjänstens representant i Att lära av fosterbarn av Monica Westberg och Kristian Tilander, 2010

Dan har varit placerad sex gånger. Det första var en akutplacering på barnpsykiatrisk klinik, där han utreddes. Därefter kom han till sitt första familjehem, där han bodde tills han var tonåring. Då blev det allt större motsättningar och han omplacerades till sitt andra familjehem. Han flyttade efter cirka ett år tillbaka till första familjehemmet. Även denna gång blev det stora konflikter och han fick flytta till jourhem, där han trivdes bra och hade velat stanna. Han fick nu flytta till sitt tredje familjehem, som han så småningom flyttade från till eget boende. Han ser sitt första familjehem och dess släkt som de han kan vända sig till och som han har regelbunden kontakt med. Han har haft en slingrig och krokig väg genom familjehemsvården. Han beskriver själv socialtjänstens del i hans liv med orden: "Ni har gjort det ni kunnat och försökt. Även om det inte alltid blivit så bra. Om ni inte hade funnits ..."

Berättat för socialtjänstens representant i Att lära av fosterbarn av Monica Westberg och Kristian Tilander, 2010

En ensamkommande pojke om att flytta:

"Jag tycker inte att det är bra för att man kommer till ett ställe, man skaffar sig vänner och bekanta, och sen lär man sig att gå i skolan, och så fort man blivit bekanta med några så flyttar man till ett annat ställe."

Återgett i Barnombudsmannens rapport Nyanlända barns hälsa, 2017.

Omplacering från ett familjehem till ett annat – ännu ett uppbrott

Det förekommer även att barn, främst tonåringar, omplaceras från ett familjehem till ett annat eller till HVB, i vissa fall vid upprepade tillfällen. Det kan röra sig om planerade omplaceringar som ett led i en behandling eller om sammanbrott i placeringen.

Även många ensamkommande barn har erfarenhet av att byta boende upprepade gånger sedan de kommit till Sverige [14, 25].

Sammanbrott

En placering kan av olika skäl avbrytas akut och oplanerat. Man brukar då tala om *sammanbrott*. Det har visat sig att sammanbrott av familjehemsplaceringar ofta föregås av varningssignaler till socialtjänsten, antingen från familjehemmet eller från barnet. Det kan handla om att barnet vantrivs i familjehemmet, eller att familjehemmet uttryckt sig i negativa termer om barnet. Det finns även en risk att långvariga placeringar avbryts i tonåren, till exempel på grund av konflikter mellan tonåringen och familjehemsföräldern som för andra barn sällan skulle leda till att de flyttade hemifrån. För familjehemsföräldern är det viktigt att inte vänta för länge med att be socialtjänsten om hjälp [3, 4].

Tilläggas kan att barn inte alltid upplever sammanbrott som mer negativt än planerade omplaceringar. Ett sammanbrott kan vara en positiv förändring om barnet inte har trivts i sitt familjehem [5].

FUNDERA

Är jag beredd att finnas kvar som en viktig person för barnet även efter det att hon eller han inte längre bor kvar hos mig?

Sammanfattningsvis enligt lagstiftning och forskning:

- ❗ *Socialtjänsten ansvarar för att*
 - lyssna på signaler från barn, föräldrar och familjehem som tyder på att placeringen inte fungerar bra
 - ge stöd för att förebygga sammanbrott, exempelvis inför och under tonårstiden
 - inför och efter hemflytten erbjuda stöd till barnet och barnets familj
 - verka för att barnet kan ha kvar relationerna till familjehemmet efter hemflytten.
- ❓ *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*
 - Be om stöd från socialtjänsten om det uppstår svårigheter i relationen mellan dig och barnet.
 - Be om stöd från socialtjänsten om det uppstår svårigheter i relationen mellan dig och barnets föräldrar.
 - Håll kvar kontakten med barnet efter det att barnet flyttat.
 - Ta om möjligt emot barnet igen om det blir aktuellt.

Ursprungsfamiljens betydelse för barnet

Barn fortsätter att tänka på sin familj efter att de flyttat till familjehem, även om de inte haft det bra i sin familj [6]. Ett antal studier har visat att de flesta barn och unga som bor i familjehem vill träffa sin ursprungsfamilj. Däremot vill kanske barnet inte träffa alla familjemedlemmar. Ett barn kan haft positiv kontakt med vissa i familjen men sämre med andra. Ofta är syskon betydelsefulla för barnet och de kan dessutom finnas kvar långt upp i vuxen ålder. I en svensk studie framkom att placerade ungdomar i stort sett utan undantag ville ha mer kontakt med sina syskon. De framhöll också att de själva måste få bestämma vilka de betraktar som sina syskon. De kan till exempel ha fått en syskonrelation till ett annat placerat barn i ett tidigare familjehem [7].

Så långt det är möjligt bör barn som bor i familjehem få ha kvar ett personligt förhållande till båda sina föräldrar, om inte socialtjänsten gör bedömningen att

Lydia säger:

”Även fast jag är lite sur på min pappa så vill jag träffa honom mer.”
Återgett i Barnombudsmannens rapport *Bakom fasaden*, 2011

På fråga om när Mats är som gladast säger han:

”När jag träffar min bror, mina syskon.”
Återgett i Barnombudsmannens rapport *Bakom fasaden*, 2011

Trots att många är nöjda med sitt familjehem och sitt nya liv saknar de självklart sin familj. Adam säger:

”Man kan ju ibland tänka tillbaks på hur det var hemma och så ... för allt var ju inte dåligt hemma heller eftersom man var ju med sina syskon och familj.”
Återgett i Barnombudsmannens rapport *Bakom fasaden*, 2011

Sirwan tänker på sin familj:

”Det bästa för mig är att familjen ska vara med mig. Ska vara med dem eller nära dem, på nåt sätt.”
Återgett i *Ensamkommande barn och ungdomar, Forskningsrapport 2014:4 från FoU Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn*

det strider mot vad som är bäst för barnet. Forskning visar att bibehållna föräldrakontakter har en gynnsam inverkan på barns utveckling [8, 9].

Ensamkommande barn behöver kontakt med sitt ursprung

Det kan vara lätt att tänka att ensamkommande barn inte har möjlighet eller behov av att ha kontakt med sina föräldrar och syskon. Inte alla barn har kvar sina föräldrar i livet och familjerna kan vara splittrade på olika platser i världen. De ensamkommande barnen får en god man som ska vara i förälders ställe här i Sverige. Forskning och erfarenhet visar dock att det är viktigt även för dessa barns välbefinnande och utveckling att de, om det är möjligt, kan ha kontakt med sin ursprungsfamilj [10, 11]. Som vi tidigare nämnt gäller också samma lagstiftning för de här barnen som för andra. Det betyder att socialtjänsten har ett ansvar för att utforma vården så att barnet kan ha kontakt med närstående och hemmiljön. Det ligger alltså även i familjehemmets uppdrag att bidra till det i den mån det är möjligt.

Barnet återknyter ofta på egen hand kontakten med familjen via telefon eller sociala medier när de kommit till Sverige. Det är oftast en lättnad och glädje för barnet att kunna ha kontakt, men också en utmaning, som innebär att barnet kan behöva stöd från både socialtjänst och familjehem [11, 12, 13].

Varför ska barn ha kontakt med sin ursprungsfamilj?

Återförening

Många barn flyttar tillbaka till sina ursprungsfamiljer efter en längre eller kortare tid i familjehem. Detta är

i sig ett avgörande skäl till att det är angeläget för barn och unga att upprätthålla relationerna med sin ursprungsfamilj.

För ensamkommande barn är återförening med föräldrar och syskon en mycket aktuell fråga. Eftersom möjligheterna att återförenas ibland är begränsade är frågan ofta en källa till oro och stress för barnen [14].

Ursprungsfamiljens betydelse för identitetsutvecklingen

Frågan om barnets kontakt med sin ursprungsfamilj kopplas ofta till barns identitetsutveckling. Vi har ett grundläggande behov av att känna till och acceptera vårt ursprung, eftersom det är basen för vår känsla av identitet. Barn som växer upp i sin egen familj får till exempel ofta vara med om att det finns en kontakt över generationsgränserna, vilket gör att de får kännedom om familjens historia. Kontakt med ursprungsfamiljen ger barnet möjlighet att få kunskap om sin bakgrund och sin familj, men det är inte en självklarhet för barn som bor i familjehem [7, 9].

Detta gäller i hög grad också de ensamkommande barnen. De lämnar oftast sitt hemland och sin familj under tonårstiden, en period i livet som betyder mycket för identitetsutvecklingen. Att hamna i ett nytt samhälle, med delvis annan kultur och andra värderingar, gör att de kan känna sig vilsna och som att de förlorat sin identitet. Att ha kontakt med sitt ursprung samtidigt som man kan skapa nya relationer och utforska det nya landets kultur underlättar i sökandet efter en ny identitet [10, 13].

För barn som vuxit upp i Sverige och har föräldrar med utländsk bakgrund kan det också vara viktigt för identitetsutvecklingen att ha kontakt med den kultur som de har sitt ursprung i.

Föräldrakontakt ger möjlighet att bearbeta ambivalenta känslor

Ett annat skäl för föräldrakontakt är att det ger barnet en möjlighet att bearbeta sina känslor gentemot föräldrarna, som inte sällan är blandade. Barnet behöver få hjälp att förstå att det är normalt och tillåtet att känna så. Om barnet inte har någon kontakt med sina föräldrar, kan barnet antingen idealisera eller ta avstånd från dem. Inget av dessa förhållningssätt är till hjälp för barnet. Man kan inte heller skydda bar-

net från sitt förflutna eller mot sin familj, eftersom det redan är en del av barnet [6]. Familjehemmets uppgift blir i stället att hjälpa barnet att hantera sina känslor, som kan vara extra starka efter ett umgängestillfälle med föräldrarna [2].

Det händer att barn ser umgänget med föräldrarna som ett störande moment i vardagen, men som vuxna kan de förstå att det var viktigt att de ändå träffade sina föräldrar och att de på så vis fick en bild av dem [15].

Forskaren Gunvor Andersson följde ett antal barn från det att de som små placerades på barnhem och ända upp i vuxen ålder. Hon drog bland annat slutsatsen att en bibehållen och förhållandevis konfliktfri kontakt med ursprungsfamiljen under tiden i familjehem hjälpte barnen att förhålla sig till den verklighet som var deras. De fördömde inte sina föräldrar utan var mer accepterande, "det är som det är" och "man får ta vara på det goda man fått". De hade fått möjlighet att realistiskt arbeta med sina känslor, att nyansera värdera sina föräldrar, att acceptera att de inte var perfekta och att knyta an till en annan familj [2].

! Socialtjänsten ansvarar för att

- utforma vården så att den främjar barnets kontakt med ursprungsfamiljen och andra viktiga personer, t.ex. genom att uppmuntra barnets föräldrar att berätta för barnet om familjens historia. Detta är lika viktigt för de ensamkommande barnen.

? Vad kan jag som familjehemsförälder göra?

- Be barnets föräldrar och andra anhöriga om foton från barnets förflutna.
- Visa ett positivt intresse för viktiga personer i barnets ursprungsmiljö. Det gäller även ensamkommande barn.
- Visa intresse för presenter som barnet får från föräldrarna eller andra viktiga personer i sin ursprungsfamilj.
- Dokumentera tiden som barnet vistas i ditt familjehem, t.ex. med foton och dagboksanteckningar, så att barnet kan ha med sig detta som en del av sin historia när han eller hon flyttar.

Barnets umgänge med sina föräldrar och andra viktiga personer

Vid *frivilliga placeringar* bestäms umgängets omfattning och utformning gemensamt av vårdnadshavarna och socialtjänsten. Barnet ska vara delaktigt så långt möjligt är och bedömningen om umgänget ska grunda sig på barnets bästa.

Även om barnet är *omhändertaget enligt LVU* ansvarar socialtjänsten för att barnets umgänge med föräldrarna tillgodoses så långt det är möjligt. Om inte socialtjänsten och vårdnadshavarna är överens kan socialtjänsten besluta om umgängesbegränsning. Begränsningen kan handla om umgängets omfattning, var umgänget ska ske och om det ska ske i närvaro av en utomstående person. Umgänget får endast begränsas i den omfattning som är nödvändig utifrån barnets bästa.

Som vi redan konstaterat kan barn ha starka band till andra än sina föräldrar, till exempel syskon eller halvsyskon, andra släktingar, tidigare familjehemsföräldrar eller styvföräldrar. I regel ligger det i barnets intresse att kunna behålla sådana kontakter [16], vilket också är intentionen i lagstiftningen.

Umgänget i praktiken

Att stödja relationen mellan barnet och dess föräldrar är en viktig och ibland krävande uppgift för familjehemmet och ibland uppstår problem i samband med umgänget. Familjehemsföräldrarna kan till exempel få trösta ett barn som förgäves väntat på besök från föräldrarna eller är besviken efter ett umgängestillfälle

Henrik, 15 år, bodde i åtta år i ett familjehem som tidigare var hans kontaktfamilj. Han berättar att han för det mesta hade det bra i sitt familjehem. Det som inte var bra var att de pratade så negativt om föräldrarna, som hade missbruksproblem. Han ville inte höra om det så ofta. Han visste det ändå och föräldrarna var inga dåliga människor för det. En gång blev han tvärarg och cyklade därifrån hem till sin pappa.

Berättat för socialtjänstens representant i Att lära av fosterbarn av Monica Westberg och Kristian Tilander, 2010

FUNDERA

Ett barn kommer tillbaka efter umgänge med sin mamma eller pappa och berättar att föräldern var mer eller mindre berusad hela tiden.

Vad kan jag säga till barnet som bekräftar barnets negativa upplevelse utan att fördöma föräldern? Hur kan jag hantera mina egna känslor? Vad kan jag som familjehem göra för att minska risken för att det ska hända igen?

som inte blev som förväntat. Som familjehemsförälder behöver man ofta stöd och vägledning för att klara denna del av sitt uppdrag.

Umgänge kan ske hemma hos föräldrarna, i familjehemmet eller på en neutral plats. Oberoende av formerna för umgänget underlättar det för alla om det finns en tydlig överenskommelse om umgänget som alla kan hålla sig till. Umgängets omfattning och utformning kan variera över tid.

Vid umgänge i familjehemmet är ofta både föräldrar och familjehemsföräldrar närvarande. Det kan vara en trygghet för barnet att umgänget sker på en säker plats. Om relationen mellan familjehemmet och föräldrarna är god kan barnet dessutom få uppleva att de kan umgås med varandra på ett avspänt sätt.

Detta avspända umgänge är ändå inte helt okomplicerat; det kan till exempel vara svårt för familjehemsföräldrarna att veta hur mycket tillgivenhet de kan visa barnet när föräldrarna är närvarande, av rädsla för att föräldrarna ska känna sig utanför och överflödiga. Även föräldrarna kan uppleva en osäkerhet i hur de ska bete sig vid umgänge med familjehemsföräldrarna. Det kan ha svårt att vara naturliga tillsammans med barnet när de på samma gång är gäster och föräldrar [9, 17].

Om umgänget sker hemma hos barnets föräldrar kan det kännas lättare för dem, samtidigt som det kan kännas som en stress att försöka tillgodose barnets förväntningar under den begränsade tid som de har till sitt förfogande. Ibland kan föräldrarna ha svårt att veta vad de ska prata med barnet om, men det kan underlätta om de har fått information om barnets vardagsliv och hur det går i skolan, eftersom det ger dem ett underlag för gemensamma samtalsämnen [18]. Föräldrarna kan också uppmuntras att på ett medvetet sätt stödja barnet i dess utveckling genom att exempelvis läsa för eller med barnet när de träffas. Att läsa med barnet ger dessutom ofta en känsla av gemenskap [19]. Föräldern kan även ha specifika styrkor och intressen, som hon eller han kan uppmuntras att ta tillvara tillsammans med barnet vid umgängestillfällena.

Som familjehemsföräldrar kan man ibland känna en oro över hur barnet har det vid umgängestillfällena hemma hos föräldrarna eftersom det sker utanför deras kontroll. Det kan finnas skäl att informera socialtjänsten om du känner en oro.

Socialtjänsten har ansvar för att möjliggöra och underlätta barnets kontakter med sin ursprungsfamilj

Familjehemsföräldrar å sin sida har ofta en nyckelroll i att uppmuntra barn att upprätthålla kontakten

Sammanfattningsvis enligt lagstiftning och forskning:

- ❗ *Socialtjänsten ansvarar för att*
 - det finns en planering för barnets umgänge och kontakt med ursprungsfamiljen som utgår från barnets bästa
 - vara lyhörd för barnets önskemål och göra det delaktigt i umgängesplaneringen
 - barnets umgänge och kontakt med föräldrarna sker under trygga former
 - hjälpa familjehem och föräldrar att tala med varandra om den osäkerhet de kan uppleva i samband med umgänge och kontakt
 - stödja föräldrarna i att genomföra umgänget på ett sätt som blir bra för barnet
 - stödja barnet i kontakten med föräldrarna
 - ge stöd till familjehemmet i umgängesfrågor.
- ❓ *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*
 - Uppmuntra barnet till kontakt med föräldrar, syskon och andra viktiga personer, om det är till barnets bästa.
 - Var lyhörd för barnets önskemål och gör honom eller henne delaktig i umgängesplaneringen.
 - Bekräfta barnet om det uppstått problem i samband med umgänge utan att för den skull nervärdera föräldrarna.
 - Förklara för barnet att föräldrarna bryr sig om henne eller honom, trots att det inte fungerar att bo hos dem.

Bandar om oro för familjen.

”Våra familjer har problem där nere och det är eländigt och krig där nere, så varje dag det händer något, så vi vet inte vad som händer och det är det som stör oss jättemycket.”

Återgett i Barnombudsmannens rapport Nyanalända barns hälsa, 2017

Samarbete mellan familjehemmet och barnets föräldrar

Ur barnets perspektiv

Många barn i familjehem lever i en lojalitetskonflikt där de starka banden till föräldrarna och en oro för hur föräldern klarar sig på egen hand gör det svårt att komma till ro i familjehemmet. När alla är överens och föräldrarna accepterar att barnet bor i ett familjehem, kan man se att det blir bra för barnet [15].

En inkluderande hållning gentemot barnets föräldrar kan göra det lättare för de inblandade att samarbeta kring barnet. Det kan i sin tur underlätta för barnet att acceptera att hon eller han bor i ett familjehem [7]. Gunvor Andersson fann i sitt forskningsprojekt som nämnts ovan att det underlättar för barnet om familjehemsföräldrarnas har förståelse för barnets bakgrund, visar empati och har ett generöst och icke fördömande förhållningssätt gentemot barnens föräldrar [9].

I Karlstad har socialsekreterare intervjuat unga som tidigare bott i familjehem. Flera av de unga har berättat hur svårt det blir för dem när inte familjehemsföräldrarna är respektfulla gentemot deras föräldrar. De vet ju redan vilka brister föräldrarna har, och de vill inte att familjehemsföräldrarna ska prata om föräldrarna på ett nedvärderande sätt. När de har gjort det har de unga upplevt det som även de blev nedvärderade som personer [15].

Vad önskar barnens föräldrar?

Forskaren Ingrid Höjer har samlat föräldrar vars barn bor i familjehem för att samtala med dem i s.k. fokusgrupper. Föräldrarna har ett antal önskningar.

De vill ha

- förståelse för sina krisreaktioner efter det att barnet har flyttat
- ett respektfullt förhållningssätt och en öppen och icke värderande attityd från socialtjänsten
- bra samarbete med familjehemmet
- delaktighet i beslut som gäller barnet
- information om barnets vardagsliv
- stöd i umgänget med barnet
- hjälp och stöd för att lära sig nya föräldrastrategier
- stöd när barnet flyttar hem.

Hämtat ur Föräldrars röster – hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem? av Ingrid Höjer, 2007

Ensamkommande barn

Ur de ensamkommande barnens perspektiv är, som redan nämnts, kontakten med ursprungsfamiljen mycket värdefull. Barnens starka lojalitet till föräldrarna kan dock vara en utmaning. Ibland känner de att de måste hålla tillbaka och inte berätta om något som är tungt eller svårt, för att inte göra situationen svårare för en förälder som kanske själv befinner sig i en utsatt situation.

Många barn och unga har också en önskan om att hjälpa sin familj samtidigt som de tvingas förhålla sig till att det kan vara svårt för dem att ge föräldrarna den hjälp som de behöver eller efterfrågar. Barnen kan behöva emotionellt stöd från vuxna omkring sig för att hantera den konflikt som kan uppstå, och socialtjänsten kan vid behov behöva förklara situationen för föräldrarna eller släktingarna [10].

Den starka lojaliteten till familjen i hemlandet kan också göra det svårt att knyta an till ett familjehem i det nya landet. Det kan finnas en känsla av att man sviker sin

familj om man trivs för bra i familjehemmet eller att man kan förlora sin ursprungsfamilj [10, 20, 21, 22].

Det kan behövas en känslighet och lyhördhet från omgivningens sida inför vad det betyder att växa upp med sin närmaste familj på långt håll, och det kan vara en fördel för barnet om socialtjänsten inkluderar föräldrarna i frågor som berör barnets situation i det nya landet. Erfarenheten visar att det ofta är väldigt avlastande för barnet när socialtjänsten kontakter föräldrarna och får deras godkännande av placeringen, även om det är den gode mannen som formellt sett lämnar samtycke. Det kan också vara hjälpsamt för barnet att socialtjänst och familjehem har en regelbunden kontakt med barnets föräldrar och andra närstående under placeringens gång och att de tar kontakt även när särskilda behov uppstår [10].

Ur familjehemmets perspektiv

När lagen anger att barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående ska främjas, kan det vara av stor betydelse att socialtjänsten väljer ett hem som kan samarbeta med barnets föräldrar [23].

I en undersökning som omfattade ett stort antal familjehem fann forskaren Ingrid Höjer att de flesta såg samarbetet med barnets föräldrar som en viktig del i uppdraget, även om det kunde vara både problematiskt och konfliktfyllt. Familjehemmet kan uppfatta föräldrarna som försumliga, olämpliga och ibland också farliga. Det händer att familjehemmet får ta emot negativa reaktioner från barnets föräldrar, eftersom de kan ha svårt att hantera den kris de själva befinner sig i. Det förekommer även att föräldrarna klagar hos socialtjänsten över familjehemmets sätt att ta hand om barnet.

Att ha överseende med föräldrars negativa attityd och uttryck och ändå vänligt kunna acceptera dem med deras fel och brister, är ibland en av familjehemmets större utmaningar [18].

Ur föräldrarnas perspektiv

Föräldrar kan känna sorg, ilska, stress och tomhet då ett barn flyttar till ett familjehem, inte minst om barnet i all hast flyttas till ett jourhem. De kan även känna sig underlägsna och osäkra, tyngda av att, åtminstone i samhällets ögon, vara dåliga föräldrar. När barnet flyttat in i familjehemmet kan det vara smärtsamt för

föräldrarna att se att de har mindre att erbjuda sina barn vad gäller materiella resurser, än vad familjehemmet har.

Denna känslomässiga påfrestning kan påverka föräldrarnas förmåga att relatera till sitt barn under tiden som barnet bor i familjehemmet och även hindra dem från att samarbeta med andra vuxna. För att föräldrarna ska uppleva att de kan samarbeta med familjehemmet behöver de känna att både socialtjänsten och familjehemmet ser dem som viktiga personer för barnet.

Stöd till barnets föräldrar

Erfarenheter visar att det finns ett samband mellan det stöd som föräldrar får av socialtjänsten och hur mycket kontakt de har med sina familjehemsplacerade barn. Stödet kan syfta till att hjälpa föräldrarna att acceptera att barnet bor i familjehem och samtidigt förstå och känna att de är viktiga för sina barn. Stödet kan också vara att erbjuda föräldrarna behandling om de skulle behöva det.

Stöd till föräldrarna under placeringstiden kan även minska barnets känsla av ansvar för sina föräldrars väl och ve. Intervjuer med barn som bor i familjehem har visat att de ofta känner en djup oro för sina föräldrar, särskilt om föräldrarna till exempel missbrukar [15, 23, 24]. De inser att föräldrarna får det ännu sämre när de själva inte längre bor med dem, och den vetskapen kan plåga dem. Denna oro tar mycket energi och gör det svårare för barnet att "landa" i familjehemmet. Om barnet känner att det vågar prata med familjehemsföräldrarna om sin oro, kan det ge en stor lättnad [15].

Sammanfattningsvis enligt lagstiftning och forskning:

- ! *Socialtjänsten ansvarar för att*
 - ansvarsfördelningen mellan familjehem och föräldrar är tydlig
 - förmedla en inkluderande hållning gentemot föräldrarna
 - hålla föräldrarna informerade om viktiga händelser runt barnet
 - föräldrarna får möjlighet att bidra till barnets utveckling i den utsträckning det är möjligt
 - om möjligt ha kontakt med ensamkommande barns föräldrar
 - erbjuda stöd och, vid behov, behandling till föräldrarna
 - underlätta kontakten mellan föräldrarna och familjehemmet.
- ? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*
 - Bemöt barnets familj artigt och respektfullt.
 - Tala med barnet om dess familj på ett sätt som visar respekt för dem som personer.
 - Om det är lämpligt, diskutera viktiga vardagliga frågor som rör barnet med föräldrarna.
 - Bjud in föräldrarna till bemärkelsedagar om det är möjligt och barnet vill.
 - Lyssna till barnets eventuella oro för sina föräldrar.
 - Stöd ensamkommande barn i deras kontakt med föräldrar och andra närstående.

Referenser kapitel 5

1. Ny bestämmelse om stöd och hjälp till barn och unga som har varit placerade. Socialstyrelsen; 2009.
2. Andersson G. Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2008.
3. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermarck P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
4. Oplanerade avbrott i familjehemsplaceringar av yngre barn och långvarigt placerade barn. Socialstyrelsen; 2012.
5. Skoog V. Barn som flyttas i offentlig regi. En studie av förekomst och upplevelser av instabil samhällsvård för barn. Avhandling. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet; 2013.
6. Schofield G, Stevenson O. Contact and relationships between fostered children and their birth families. Schofield G, Simmonds J, red. The Child Placement Handbook. Research, policy and practice. London: British Association for Adoption and Fostering; 2009. s.178–202.
7. Lundström T, Sallnäs M. Samhällsvårdade ungdomars kontakter med föräldrar och syskon. Socionomens forskningssupplement 2009; 6:52–63.
8. Vinnerljung B. Fosterbarn som vuxna. Doktorsavhandling. Lund: Libris; 1996.
9. Andersson G. När barnet står mellan familj och fosterfamilj. Socionomen 2005; 4:12–17.
10. Alternative Family Care. Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families. Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor Ndako, Organization for Aid to Refugees. Nidos; 2016.
11. Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning. Socialstyrelsen; 2013.
12. Aitar O, Brunnberg E. Empowering Unaccompanied Children in Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. Revista de Asistentă Socială, anul XV, nr. 2/2016, 35–56.
13. Backlund Å, Eriksson R, von Greiff K, Nyberg E, Åkerlund E-M. Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv. FoU Nordost, FoU Nordväst, FoU Södertörn. Forskningsrapport 2014:4.
14. Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2015 och början av 2016. Socialstyrelsen; 2016.
15. Westberg M, Tilander K. Att lära av fosterbarn – åtta års intervjuer med före detta fosterbarn. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2010.
16. Barn och unga i familjehem och HVB. Handbok om socialnämndens uppgifter och ansvar. Socialstyrelsen; 2012.
17. Farmer E, Lipscombe J, Moyers S. Foster career strain and its impact on parenting and placement outcomes for adolescents. B J Soc Work 2005; 35(2):237–53.
18. Höjer I. Föräldrars röster – hur är det att ha sina barn placerade i fosterhem. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2007.
19. Kjellén G. Att läsa är livsviktigt. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2010.
20. Stretmo, L, Melander, C. Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp. FoU i Väst/GR rapport 2: 2013. Göteborg; 2013.
21. Engebrigtsen, A. Omsorg og barn utenfor barndommen. I: Eide K, red. Barn på flukt – Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger. Oslo: Gyldendal Akademisk forlag; 2012.
22. Hessel, M. Ensamkommande men inte ensamma: tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet; 2009.
23. Lag om stöd och skydd för barn och unga. Betänkande av barnskyddsutredningen (SOU 2009:68).
24. Jag är bara en påse med pengar. En rapport från Maskrosbarn om ungdomars upplevelser av insatser från socialtjänsten. Maskrosbarn; 2016.
25. Nyanlända barns hälsa. Delrapport i Barnombudsmannens årstema 2017 – Barn på flykt. Barnombudsmannen; 2017.

Barns hälsa och skolgång

Barns hälsa och skolgång

I det här kapitlet kan du läsa om

- vad lagen säger om familjehemsplacerade barns hälsa och skolgång
- att familjehemsplacerade barns hälsoproblem behöver uppmärksammas mer
- hur stor inverkan ett bra skolresultat har på möjligheten till ett bra liv
- ensamkommande barns hälsa och skolgång.

Vad säger reglerna?

Socialnämnden ansvarar för att de barn och unga som är familjehemsplacerade får god vård. Nämnden ska bland annat verka för att barnet får lämplig utbildning och den hälso- och sjukvård det behöver, och ska noga följa vården.

Socialnämnden ska samverka med andra samhällsorgan för att barn och unga i familjehem ska få lämplig utbildning och sina behov av hälso- och sjukvård och tandvård tillgodosedda. Allt detta gäller även socialnämndens ansvar för de ensamkommande barnen.

I ditt uppdrag som familjehemsförälder kommer alltså barnets hälsa och skolgång vara viktiga delar att uppmärksamma och stödja.

Vad menas med hälsa?

Enligt Världshälsoorganisationens (WHO) är definitionen av hälsa

”ett tillstånd av fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande, och inte endast frånvaro av sjukdom eller skada”.

Hälsa handlar alltså inte bara om att vara frisk och att vara fri från sjukdomar och skador, utan om en mängd olika saker i en människas liv som är viktiga för att må bra och utvecklas positivt.

Enligt hälso- och sjukvårdslagen avses med hälso- och sjukvård bland annat åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador. Målet med hälso- och sjukvården är en god hälsa och vård på lika villkor för hela befolkningen. Hälso- och sjukvården ska arbeta för att förebygga ohälsa. Det är som huvudregel landstinget som ansvarar för att erbjuda hälso- och sjukvård.

Barns rätt till god hälsa

Placerade barns hälsoproblem behöver uppmärksammas bättre

Trots samhällets särskilda ansvar för placerade barn har en stor andel av barnen bristande fysisk, psykisk och psykosocial hälsa samt en försenad utveckling. Det visar internationell forskning sedan lång tid tillbaka och resultaten har bekräftats även i svenska undersökningar. De placerade barnen har ofta en rad

”Vad hälsa betyder för mig? Springa och leka; vara med mina vänner; cykla; träna; äta mat, frukt; sova på natten och drömma sköna drömmar.”

En 13-årig pojke berättar i ett engelskt forskningsprojekt

hälsoproblem när de placeras och de har också en högre risk för framtida hälso- och psykosociala problem. Forskning har visat att deras problem inte alltid har upptäckts och åtgärdats..

Forskning visar brister

Här är några exempel på hälsobrister enligt svensk forskning:

- Barn som bor i familjehem löper högre risk för att drabbas av framtida problem såsom självmordsbeteende, allvarlig psykisk ohälsa, försörjningsproblem, kriminalitet och tonårsföräldraskap [1].
- Upp till 75 procent av barnen i en tidigare rapport från Socialstyrelsen (Dartingtonrapporten) hade allvarliga kroppsliga hälsoproblem, t.ex. syndefekter, ortopediska problem (besvär med rygg, leder, ben och fötter), astma, magproblem, neurologiska problem och övervikt. Barnen hade varit placerade i familjehem i tre år eller mer, men problemen var oftast okända för socialtjänsten [2].

Under åren 2008–2010 genomfördes ett par studier i Malmö om hälsan hos barn som bodde i familjehem eller som skulle placeras [3, 4]. Detta är några exempel på vad som upptäcktes:

- Många av barnen hade hälsoproblem och sjukdomar av olika slag. Vartannat barn som läkarundersöktes fick minst en remiss till sjukvården.
- Cirka 80 procent av barnen hade dokumenterade psykiatriska problem (t.ex. adhd, Aspergers syndrom, depression, panikångest, ångest och självskadebeteende) och 40 procent hade haft kontakt med BUP.

- Bristande kontinuitet i kontakterna med BVC och skolhälsovården hade medfört att barn i familjehem i lägre utsträckning än andra barn hade fått ta del av hälsovårdens basprogram, dvs. vaccinationer, fyraårskontroller, syn- och hörselundersökningar etc.
- Placerade barn hade i lägre utsträckning än andra barn fått den tandvård de behövde. Tandvårdsrädsla och andra tandbehandlingsproblem visade sig vara betydligt vanligare hos barn i familjehem.

Många ensamkommande barn har problem med den fysiska och psykiska hälsan

Ensamkommande barn har rätt till samma kostnadsfria sjukvård och tandvård som andra barn enligt lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande. De ska även erbjudas en hälsoundersökning i samband med att de söker asyl, om det inte är uppenbart att det inte behövs. Syftet är att göra en medicinsk bedömning och uppmärksamma behov av vård och smittskyddsåtgärder.

Vi har tidigare konstaterat att många ensamkommande barn har eller riskerar att drabbas av psykisk ohälsa som stark oro, depression och PTSD (posttraumatiskt stressyndrom). Enligt flera studier rör det sig om upp till 50 procent av barnen. Problemen har ofta sin bakgrund i svåra upplevelser före och under flykten, men handlar också om att dessa barn är utsatta för stor en psykisk press under asylprocessen och den första tiden i Sverige [5, 6]. Enligt Socialstyrelsens uppföljning av situationen kring ensamkommande barn i kommunerna under 2016 och 2017 mår barnen som kommit sedan 2015 sämre än de som kom tidigare [7]. Det har kommit rapporter om ensamkommande barn som begår eller försöker begå självmord. Utöver psykiska och psykosomatiska problem har många av de ensamkommande barnen också problem med den fysiska hälsan, till exempel felläkta ben- och armbrott, cirkulatoriska sjukdomar, ryggproblem och problem med dåliga knän. Cirka 85 procent av de ensamkommande ungdomarna som undersöktes i en svensk studie remitterades vidare för olika insatser inom hälso- och sjukvården [8, 9].

Psykisk ohälsa behöver uppmärksammas bättre

Vad menas med psykisk ohälsa?

Psykisk ohälsa är ett sammanfattande begrepp som inkluderar både mindre allvarliga psykiska problem och mer allvarliga symtom som uppfyller kriterierna för en psykiatrisk diagnos [10]. Det kan komma till uttryck exempelvis i form av

- oro och nedstämdhet
- huvudvärk och magont
- sömnsvärigheter
- svårigheter kring matsituationen
- utagerande beteende och aggressivitet
- blyghet och ängslan
- svårigheter att förstå andra och att göra sig förstådd
- skolproblem.

Ibland är barnet eller den unge själv besvärad av symtomen, men kan eller vill inte förmedla det till omgivningen. När det till exempel gäller utagerande beteende behöver inte barnet själv uppleva att han eller hon mår psykiskt dåligt.

Psykiska symtom hos barn kan ha olika orsaker

Tidigare brister i föräldrarnas omsorgsförmåga, till följd av föräldrarnas egna problem med exempelvis missbruk, kan vara ett skäl till psykiska symtom. Barnen kan vara traumatiserade på grund av att de själva varit utsatta för våld eller sexuella övergrepp. De kan också ha levt i familjer där till exempel mamman varit utsatt på liknande sätt [11].

För ensamkommande barn kan det även handla om reaktioner på krig och svåra händelser i konfliktdrabbade länder, eller om hedersrelaterat våld och förtryck samt människohandel.

Det kan också finnas biologiska och genetiska orsaker till barns svårigheter, vilket till exempel är fallet vid neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, autismsliknande tillstånd, utvecklingsstörning m.m. Barn kan även ha blivit påverkade under fosterstadiet av alkohol och droger, vilket kan ge hjärnskador som skapar funktionsnedsättningar under livet, s.k. FASD (Fetal Alcohol Spectrum Disorders).

Läs mer om olika typer av psykisk ohälsa hos barn och unga på www.kunskapsguiden.se. Sök på barn och unga, teman.

Familjehemmets stöd är centralt, men även professionell hjälp behövs

Det kan vara svårt att veta vad i ett barns beteende som ligger inom ramen för det normala. I vissa fall kan barnet börja må bättre med rätt stöd från familjehemmet. I den trygghet som familjehemmet utgör kan barnet börja känna sig fri att uttrycka sina egna behov. "När barnet börjar bråka är det dags att ställa till kalas" uttryckte sig en gång en läkare, som hade mycket med flyktbarn att göra. Läkaren menade att det är när barnen känner sig trygga som de vågar bråka.

Så kan det bli, men inte alltid. Om du som familjehemsförälder märker att barnets svårigheter eller psykiska problem inte går att hantera enbart inom familjehemmet är det viktigt att du söker hjälp innan svårigheterna känns övermäktiga.

Att söka hjälp kan upplevas som ett nederlag men är tecken på ansvarstagande, inte på bristande förmåga

Vart vänder man sig vid behov av hjälp?

Många gånger kan både barn och familjehemsföräldrar få god hjälp av BVC, skolornas elevhälsa och ungdomsmottagningen som ansvarar för förebyggande och tidiga insatser när det gäller barns psykiska hälsa. Det stödet räcker dock inte alltid utan ibland behövs en barn- eller ungdomspsykiatrisk utredning och även särskilda behandlingsinsatser. I vissa landsting finns särskilda specialistmottagningar för personer från andra kulturer än den svenska.

Möjligheterna till stöd och hjälp kan skifta mellan olika kommuner och landsting. Socialtjänsten kan hjälpa familjehemmet med nödvändiga kontakter och ansvarar för planering och uppföljning. Familjehemsföräldrarna kontaktar lämpligen socialtjänsten och berättar när barnet behöver stöd och hjälp. Även om socialtjänsten ska ha utrett barnets situation före placeringen är det inte ovanligt att svårigheter visar sig först efter placeringen.

Unga vill ha stöd för att få en bättre hälsa

Unga som bott i familjehem och HVB har berättat att de vill ha mer stöd av både socialtjänst och familjehem i kontakten med hälso- och sjukvården. De tycker det är svårt att veta vilka vaccinationer de tagit, vilka hälsoundersökningar de genomfört etc. De har även fört fram hur viktigt det är att någon i början av en placering fångar upp hur de mår psykiskt. Flera har berättat om egna kriser och att de saknat stöd från vuxna.

Återgett från möte med Socialstyrelsens ungdomsråd 2012

Ensamkommande ungdomar om hur de mår:

"Jag kan inte sova på nätterna. Mycket svårt. Jag kan inte studera. Jag går i skolan, men mitt huvud är inte här just nu."

En ensamkommande pojke riktar sitt budskap direkt till statsministern: "Jag ska berätta för er att om ni träffar honom så får ni gärna berätta för honom att det vi går igenom är jättestressigt och väldigt svårt. Vi har kvällar, vi kan inte sova och jag vaknar tre, fyra gånger varje kväll och så har jag jättesvårt att somna om och tänker på min familj."

Återgett i Barnombudsmannens rapport Nyanlända barns hälsa, 2017

Ett par ensamkommande pojkar om vad som hjälper dem att må bättre i vardagen:

"När man till exempel glömmet det här, det man har gått igenom, när man spelar fotboll till exempel med kompisarna, då glömmet vi det här som gör ont", berättar Daniel.

Aziz hittar tröst i musiken: "Jag har bara en kvinna, hon kommer från kyrkan, hon lär mig gitarr, vi spelar gitarr. Släppa lite för det känns i hjärtat. Inget annat."

Återgett i Barnombudsmannaens rapport Nyanlända barns hälsa, 2017.

Ett interkulturellt perspektiv på psykisk ohälsa

Synen på sjukdomar och ohälsa är påverkad av kultur och religion. För många ensamkommande barn är det skamligt att må psykiskt dåligt och be om hjälp för det. Personal på HVB-hem för ensamkommande vittnar om att många visar upp en glad och positiv fasad. De vill inte prata om det som varit utan vill fokusera på sitt liv här och nu [12]. Det kan vara svårt att motivera till kontakt med psykolog eftersom den traditionen inte finns i hemlandet. En bra början för dig som familjehemsförälder kan vara att visa ett respektfullt intresse och ställa frågor kring eventuella symtom för att försöka förstå hur barnet tänker och känner. Man kan också fråga hur problemen skulle ha tagits om hand om han eller hon hade varit i hemlandet [13].

UMO, ungdomsmottagningen på nätet, har tagit fram webbsidan www.youmo.se som riktar sig till barn och unga. Den handlar om hälsa och jämställdhet och finns på olika språk. Där kan man bland annat läsa berättelser med hög igenkänning som belyser "normala" reaktioner på svåra upplevelser [12].

FUNDERA

Hur ser jag själv på psykisk ohälsa och hur tänker jag kring att söka hjälp?

Särskilt om tonåringars utsatthet och kulturella olikheter

Tonåringar och deras kamrater

Forskning visar, som vi tidigare pekat på, att barn och unga i familjehem tyvärr riskerar att som vuxna

få problem som kan visa sig i ett normbrytande beteende, till exempel kriminalitet, våld och missbruk. Problematiska kamratrelationer är en riskfaktor för negativ utveckling [14]. Det är inte ovanligt att barn och unga som flyttar till familjehem har eller har haft sådana problem. När man flyttar till familjehem har man en chans att börja om på nytt.

Att kamratgruppens attityder, värderingar och beteenden ofta har stor påverkan på tonåringar är allmänt känt. Barn som har erfarenhet av problematiska kamratrelationer kan uppleva problem av två slag: dels att de inte accepteras av kamrater med positivt beteende, dels att de själva föredrar umgänge med antisociala kamrater. Familjehemmet behöver förstås uppmärksamma hur det går och stödja den unge på bästa sätt. Kamratfrågan är viktig att uppmärksamma även i samarbetet med skolan och med andra som finns runt ungdomen på fritiden. Goda kamratrelationer påverkar barnet positivt både under uppväxten och senare i livet.

Forskning om ensamkommande barn och deras kontakter med jämnåriga visar, inte oväntat, att de har olika behov och önskemål [8, 15, 16]. En del vill ha hjälp med att få kontakt med kulturföreningar och personer med samma etniska bakgrund som de själva. Andra vill lära känna svenska kamrater, både för att hitta nya vänner, och för att få möjlighet att lära sig svenska och komma in i den svenska kulturen. Många vittnar om att det är svårt att komma in i den svenska ungdomskulturen [8, 17, 18]. Familjehemmets stöd kan vara till stor hjälp.

Tobak, alkohol och andra droger

Enligt CAN:s (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) senaste undersökning av svenska ungdomars alkoholvanor dricker tonåringar allt mindre alkohol [19]. I årskurs 9 hade 36 procent av pojkarna och 44 procent av flickorna druckit alkohol. I gymnasiet årskurs 2 var motsvarande andel 73 respektive 76 procent.

Barn som bor i familjehem löper enligt forskningen större risk att utveckla missbruksproblem än andra barn [1]. Drogmisbruk börjar oftast med alkohol, som även kan leda till att man utsätter sig för ett flertal risker, bland annat ett riskfyllt sexuellt beteende. Enligt ovanstående rapport från CAN använder ungdomar

som rapporterat att de inte mår bra mer alkohol och droger än andra. Det finns därför anledning att som familjehemsförälder vara särskilt uppmärksam på hur barnet eller den unge förhåller sig till alkohol och droger. Detsamma gäller för ensamkommande barn. Enligt socialtjänsten är alkohol och droger ett ökande problem bland de ensamkommande ungdomarna [7, 8].

Ungdomen kan ha inlett sitt missbruk på olika sätt:

- En del påbörjade sitt missbruk i hemlandet.
- En del började sitt missbruk under flykten.
- En del inleder ett missbruk (debuterar) när de kommer till Sverige.

Det kan röra sig om preparat som är olagliga både i barnets hemland och i Sverige. Den allmänna inställningen till hur allvarligt bruket av ett preparat är, kan skilja sig åt mellan olika länder. Det kan därför vara bra att du berättar för ungdomen om svensk lagstiftning och om vad som är tillåtet här [20].

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*

- **Inse din betydelse.** Tonåringar bryr sig mycket om vad deras föräldrar säger – även om det inte verkar så i stunden.
- **Sätt tydliga gränser.** Föräldrar som inte accepterar drickande före 18 år bidrar till att ungdomar börjar dricka vid senare ålder och dricker mindre.
- **Visa omsorg.** Tonåringar mår bra av att få höra att föräldrarna bryr sig om och vill förhindra att olyckor händer.
- **Stå på dig.** Den förälder som varnar, men samtidigt bjuder på alkohol hemma, sänder ut motstridiga signaler.
- **Prata ihop dig med andra.** Sätt upp gemensamma regler kring fester, alkohol och tider för att göra argumentet "alla andra får" verkningslöst.

Ovanstående är hämtat från Folkhälsomyndighetens hemsida. Där framgår även att ungdomar som röker använder alkohol och cannabis mer än andra ungdomar. På Folkhälsomyndighetens hemsida kan du få information och tips om hur du kan söka mer kunskap. Självklart ska du också prata med barnets socialsekreterare om du märker att det finns anledning till särskild oro. Föräldrar har stora möjligheter att

påverka sina barn genom att vara tydliga med gränser och förväntningar. Faktum är de flesta tonåringar väntar sig att deras föräldrar ska sätta gränser kring just alkohol.

Frågor kring jämställdhet, sex och hbtq

Tonårsfasen präglas av tankar kring kropp, sexualitet, kärlek, vänskap, könsroller och den egna identiteten. Som familjehemsförälder behöver du vara lyhörd och öppen inför frågor om detta. Det är också viktigt att förmedla att flickor och pojkar är lika mycket värda, att alla har rätt att älska den man vill, oavsett den andres kön, att alla människor har rätt till sin egen kropp och att ingen får tvinga någon annan att göra något som personen inte vill.

Barn och unga behöver också stöd i hur de själva kan söka kunskaper och få hjälp med sina funderingar. UMO, ungdomsmottagning på nätet, är en nationell webbplats för personer mellan 13 och 25 år som tagits fram som komplement till de sedvanliga ungdomsmottagningarna som ska finnas i varje kommun. På UMO kan barn och unga hitta svar på sina frågor om sex och relationer, men även om sin hälsa i övrigt. Om du som familjehemsförälder behöver rådgivning kan du också ta direktkontakt med ungdomsmottagningen [21].

Läs mer på www.UMO.se

Sociala koder och kulturella skillnader

Ensamkommande barn och andra barn och unga som är nyanlända i Sverige behöver ofta få information och kunskaper kring jämställdhet, hälsa, sexualitet

och kroppen samt rättigheter och skyldigheter som är kopplade till dessa frågor. Många har en annan bakgrund än den som ligger till grund för de normer och värderingar som unga som vuxit upp i Sverige har. Den syn på jämställdhet och sexualitet som råder i Sverige skiljer sig från synen i många andra länder. Inom många av de kulturer som ungdomarna kommer ifrån är det tabu att prata om sexualitet, och homosexualitet är till exempel förbjudet. Få har fått undervisning om eller diskuterat frågor som rör sexualitet, kroppen och kontakten mellan killar och tjejer. I flera av de länder som ungdomarna kommer ifrån umgås inte pojkar och flickor i vardagen. Det kan därför vara svårt för dem att tolka sociala koder och förstå samspelet mellan könen här i Sverige [22].

För att ge nyanlända barn och unga möjlighet att få svar och att reflektera kring ovanstående frågor har UMO tagit fram den tidigare nämnda webbplatsen Youmo.se. Youmo.se har byggts som en systersajt till UMO.se där man enkelt kan välja språk. Merparten av innehållet är material som finns på UMO.se idag och består av texter och filmer. Innehållet har skrivits om till lätt svenska och sedan översatts till arabiska, dari, somaliska och tigrinja. Du som familjehemsförlägger kan tipsa barnet eller den unge om webbsidan och även själv ta del av innehållet för att förstå mer om de frågor som tas upp.

Läs mer på www.YOUMO.se

Hedersrelaterat våld och förtryck

Många av de ensamkommande barnen brottas med hedersrelaterade frågor och saknar kunskaper om mänskliga rättigheter och de lagar och regler som gäller i Sverige. Många har krav på sig från familjen att följa de regler och traditioner som gäller i hemlandet. Det kan både handla om kontroll i vardagen med begränsningar av vad flickor har på sig för kläder och vilka vänner de umgås med, och om kontroll och begränsningar i större frågor såsom val av utbildning och giftermål. Det är viktigt att på ett sakligt sätt stödja ungdomarna och ge tydliga svar om vad som gäller i Sverige och om deras rätt att skapa sitt eget liv [22, 23].

Läs mer på www.dinarattigheter.se och www.hedersfortryck.se

Flickors utsatthet – några fler exempel

Könsstympning/omskärelse av flickor och kvinnor är en flera tusen år gammal tradition som förekommer i en del länder i Afrika och i Mellanöstern och är en del av det hedersrelaterade förtrycket. Traditionen kan se olika ut i olika länder. Könsstympning innebär att man skär bort delar av de yttre könsorganen. Åldern då ingreppet utförs varierar, liksom typen av ingrepp, vem som utför det och förklaringarna till varför. Könsstympning är förbjudet enligt lag i Sverige. I Sverige har ledare inom de flesta trossamfund gemensamt tagit avstånd från traditionen i alla dess former. Flickor och kvinnor som har besvär på grund av könsstympning har rätt till en god vård och ett bra bemötande [25].

Barnäktenskap är en fråga som uppmärksammats särskilt i en rapport från Migrationsverket från 2016. Undersökningen som låg till grund för rapporten visade att 132 asylsökande barn under perioden 2013–2015 var gifta; 129 av barnen var flickor. Enligt rapporten är mörkertalet stort. Sverige tillåter inte att den som är under 18 år ingår äktenskap. Sverige erkänner inte heller barnäktenskap som ingåtts utomlands om en av parterna hade anknytning till Sverige genom medborgarskap eller hemvist vid tidpunkten då äktenskapets ingicks [26].

Tonårsföräldraskap har sedan tidigare uppmärksammats inom familjehemsvården och påverkar i första hand flickorna. Det är förknippat med stor risk för negativa följder, både för modern och för barnet. Förlorade möjligheter till studier, sämre ekonomi och sämre mental hälsa i vuxen ålder är några exempel på negativa följder. Svensk forskning pekar på att mer än var fjärde flicka med beteendeproblem som placeras i familjehem blir tonårsmamma, men även pojkar har en ökad risk att bli tonårsföräldrar [27, 28]. Socialstyrelsen har i en kartläggning från 2017 uppmärksammat att ensamkommande flickor är tonårsmammor i högre utsträckningen än flickor i samma åldersgrupp i Sverige som helhet. Sju procent av de som ingick i undersökningen hade ett eller flera barn jämfört med 0,1 procent i riket [51].

Uppmärksamma risken för sexuellt utnyttjande och annan utsatthet

Vi har redan konstaterat att barn i familjehem kan ha varit utsatta på olika sätt. De kan bland annat ha bevittnat och upplevt psykiskt och fysiskt våld, heders-

relaterat våld och förtryck, sexuella övergrepp eller sexuell exploatering. Barn kan även ha utnyttjats på andra sätt och en del barn har varit offer för människohandel [29, 30].

Ensamkommande barn har uppmärksammats som en riskgrupp när det gäller sex mot ersättning. Majoriteten av barnen saknar ett nära socialt nätverk i Sverige som kan vara till skydd. En del barn kan dessutom ha en svår social problematik som gör dem mer sårbara. Personer som möter ensamkommande barn behöver vara uppmärksamma på tecken på utnyttjande, och ha en beredskap för att ställa frågor och erbjuda stöd kring sex mot ersättning, oavsett den unges kön. Socialstyrelsen har tagit fram ett utbildningsmaterial och filmer om sex mot ersättning [31].

Vissa barn vågar berätta om vad de varit utsatta för först när de har kommit till tryggheten i familjehemmet. Om det finns anledning för särskild oro kan du som familjehemsförälder behöva tala med socialtjänsten eftersom barnet sannolikt behöver särskild hjälp. Om barnet varit utsatt för sexuella övergrepp före placeringen är det troligt att även du behöver få särskilt stöd och handledning då detta ofta väcker svåra känslor, både hos dig själv och hos barnet.

Här hittar du Socialstyrelsens utbildningsmaterial om sex mot ersättning www.socialstyrelsen.se

Sociala medier som riskmiljö

De flesta barn och unga är mycket aktiva på internet, vilket kan medföra risker eftersom personer som är intresserade av barn i sexuella syften ofta tar kontakt med barn via internet. Som förälder behöver man försöka skydda barnen mot dessa personer genom att föra en dialog med barnen om deras nätvanor. Internet har också blivit en arena för kränkningar och trakasserier. Samma regler gäller i sociala medier som i resten av samhället. Det betyder att ingen ska behöva utstå kränkningar, trakasserier, hot eller sexuella trakasserier på nätet. Den som utsätts kan anmäla det till polisen. Även du som familjehemsförälder kan göra en polisanmälan.

På Rädda Barnens hemsida finns handboken # Nät-smart med råd och tips till föräldrar om hur man kan

stödja och vägleda barn i olika åldrar för att förebygga sexuella övergrepp och kränkningar på nätet [49].

Här finns några tips till dig som är tonårsförälder:

- Fortsätt visa intresse för vad barnet gör på nätet fast du möter motstånd. Var inte rädd för att bli tjatig.
- Påminn barnet om att han eller hon alltid har rätt att säga nej och att lämna en kontakt om den inte känns bra.
- Lär barnet att det inte behöver ge ut några personuppgifter, sätta på webbkameran eller skicka ut bilder.
- Våga prata om sexuella övergrepp och kränkningar även om det känns pinsamt och obekvämt.
- Hitta en annan vuxen person som skulle kunna vara ett stöd om barnet inte skulle vilja eller våga prata med dig.

Läs mer om råd till föräldrar vars barn råkat illa ut på internet
Polisens hemsida www.polisen.se.
Rädda barnens hemsida <https://www.raddabarnen.se>

Vem ansvarar för barnets hälsa?

Socialtjänsten ansvarar för att utreda och följa upp barns hälsa

Det är viktigt att socialtjänsten verkar för att barnet får den hälso- och sjukvård han eller hon behöver under tiden i familjehemmet. Om ett barn ska placeras enligt LVU ska som huvudregel en läkarundersökning göras innan socialnämnden ansöker om vård. Om kommunen arbetar enligt BBIC finns stöd för vad undersökningen kan omfatta.

Läs mer om vad BBIC är i kap. 2

Om det finns behov av insatser från både hälso- och sjukvården och socialtjänsten kan en individuell plan upprättas gemensamt (SIP), men det kan också räcka med barnets genomförandeplan. Socialtjänsten ansvarar sedan för att följa upp att barnets behov inom hälsoområdet tillgodoses. Uppföljning och planering gäller även barnets behov av tandvård.

Kapitel 6: Barns hälsa och skolgång

Landstinget ansvarar för att erbjuda hälso- och sjukvård och tandvård

Landstinget ansvarar som tidigare nämnts för den hälso- och sjukvård som barn och unga i familjehem behöver. Landstingen ansvarar även för att erbjuda tandvård. Asylsökande barn och unga ska erbjudas hälso- och sjukvård och tandvård i samma omfattning som andra barn. De ska också erbjudas en särskild hälsoundersökning om det inte är uppenbart att det inte behövs.

Hälso- och sjukvården är skyldig att samverka med socialtjänsten och andra som berörs kring barn som far illa eller riskerar att fara illa.

Barnhälsovården (BVC) och *skolornas elevhälsa* sysslar med hälsoundersökningar för barn och unga, men sådana kan även genomföras på *allmänna vårdcentraler* som man också kan vända sig till vid sjukdom. Därutöver finns *specialistsjukvård* för både fysiska och psykiska problem. *Folktandvården* där barnet bor ansvarar för att erbjuda alla barn i åldern 0–19 år tandvård. Det finns även privata alternativ.

? *Vad kan jag som familjehemsförälder göra?*
Som vi konstaterade i början av kapitlet handlar hälsa inte bara om att vara frisk och fri från sjukdomar och skador, utan om en hel del annat som är viktigt för att en människa ska må bra och utvecklas positivt. Som familjehemsförälder kan du bidra på bland annat följande sätt:

- Se till att hemmet är barnsäkert.
- Hjälp barnet att komma till hälsokontroller hos läkare och tandläkare.
- Se till att barnet får sjukvård vid behov.
- Bidra till samverkan mellan olika viktiga personer runt barnet.
- Ta initiativ till särskilda insatser kring barnets psykiska hälsa om det behövs.
- Erbjud barnet en allsidig och näringsrik kost.
- Uppmuntra till fysisk aktivitet och andra fritidsintressen.
- Skapa förutsättningar för att barnet ska få tillräcklig sömn och vila.
- Var lyhörd för hur barnets eller den unges kamratkontakter fungerar och ge stöd.
- Hjälp ungdomar att inse riskerna med att använda alkohol, tobak och andra droger.
- Hjälp ungdomar till rådgivning om sex och samlevnad.
- Tala med barnet eller ungdomen om risker med sociala medier och var lyhörd för vad som pågår på nätet. Var även uppmärksam på om barnet kan riskera att utnyttjas på andra sätt.
- Var uppmärksam på om barnet befinner sig under press och brottas med hedersrelaterade frågor.
- Prata med socialtjänsten om du är orolig.

Barns rätt till utbildning

Skolresultaten påverkar barns framtid positivt

Både svensk och utländsk forskning visar att placerade barns skolgång behöver uppmärksammas bättre. Forskning visar att skolmisslyckande är en nyckelfaktor när det gäller framtida psykosociala problem. Omvänt är ett hyggligt skolresultat en av de starkaste skyddsfaktorerna för barn och unga [1]. Även för ensamkommande barn är utbildning och en fungerande skolgång en viktig framgångsfaktor för att lyckas etablera sig i ett nytt land [8, 32, 33, 34]. Forskning visar samtidigt att gruppen familjehemsplacerade barn har sämre skolresultat än andra barn, trots samma kognitiva förmåga, dvs. mentala förmåga att minnas, lära in, lösa problem, koncentrera sig och vara uppmärksam [1].

Bo Vinnerljung är en svensk forskare som har framhållit hur viktigt det är att placerade barn får en bra skolgång. I *Social rapport 2010* kan man läsa om de resultat som tagits fram genom forskning.

Detta är några exempel på forskningsresultaten:

- Det finns ett starkt samband mellan låga betyg i årskurs 9 och framtida problem (missbruk, kriminalitet, självmord, tonårsföräldraskap och socialbidragsberoende).
- Det är 2–3 gånger vanligare med låga betyg bland familjehemsplacerade barn jämfört med barn som inte är placerade.
- Placerade barn underpresterar ofta i skolan trots att de är normalbegåvade och har bott flera år i familjehem.

Socialstyrelsens *Öppna jämförelser 2017* har också visat stora skillnader i skolresultat mellan barn i samhällsvård och andra barn. Av de som var folkbokförda i Sverige och placerade i familjehem eller HVB under hela årskurs 9 hade 80 procent vid 17 års ålder fullföljt grundskolan. Motsvarande andel för de som inte var placerade var 94 procent. När det gäller andelen unga som har en avslutad treårig gymnasieutbildning vid 20 års ålder är skillnaderna större.

År 2015 gällde det 37 procent av de som var placerade under hela årskurs 9, medan 79 procent av de som inte var placerade hade avslutat en treårig gymnasieutbildning vid denna ålder [35].

Vad kan förklaringen till detta vara? Sannolikt finns ett antal förklaringar, varav några nämns nedan.

De flesta barn har haft en tuff tid före placeringen, till exempel med en skolgång som inte fungerat och som resulterat i kunskapsluckor. Om det vittnar bland annat ungdomar från Socialstyrelsens ungdomsråd.

Flera av barnen har upplevt återkommande byten av skolor och familjehem under uppväxten och brister i överföringen av information mellan olika skolor.

Oklarheter mellan skolan och socialtjänsten om vem som är ansvarig för olika delar kan också påverka skolsituationen negativt.

Man har kanske av missriktad välvilja – för att man inte vill belasta barnet – inte ställt relevanta krav på barnen.

Ibland har förväntningarna på barnen varit låga och både lärare, familjehemsföräldrar och socialarbetare har underskattat barnens begåvning.

Skolan är viktig här och nu

Barns skolresultat påverkar inte bara framtiden för barnen utan även deras psykiska mående och deras självkänsla här och nu. Skolprestationer och psykisk hälsa hänger ihop och kan leda till såväl onda som goda cirklar. Läsförmågan är särskilt betydelsefull och det är därför viktigt att satsa på stöd till barnen redan under de tidiga skolåren, sannolikt redan under förskoletiden. En bra förskola med tydliga pedagogiska inslag kan vara bra för alla barn. För barn som har det svårt med inlärning kan en stödjande familj vara viktig för att hjälpa barnet att inte förlora självförtroendet. Även kamraters och lärares bemötande och stöd kan betyda mycket. Den sociala kontakten med kamrater är överhuvudtaget mycket viktig för trivsel och framgång i skolan [36, 37].

Vuxnas attityder påverkar barn och unga

Det är känt att barn och ungas skolgång påverkas mycket av hemmiljön. Dagliga rutiner kring läxläsning, intresse och engagemang från föräldrar samt gemensam läxläsning skapar gemenskap och positiva

effekter på flera sätt. Om barn och unga får hjälp av sina familjehemsföräldrar att förstå att utbildning är viktigt kan de bli mer motiverade [38].

Ungdomar i Socialstyrelsens ungdomsråd har berättat att de tycker att socialtjänst och familjehem i början av placeringen, kanske i bästa välmening, väntade för länge med att låta barnen komma igång med skolan.

Ensamkommande barns skolgång

Flera forskningsstudier om ensamkommande barn visar att utbildning och skolgång är mycket viktigt för barnens möjligheter att etablera sig och lyckas väl i det nya land de kommer till. Det handlar inte bara om själva kunskapsinhämtningen och den ökade möjligheten till arbete, utan också om att skolan är en social arena som på olika sätt påverkar de ensamkommande barnens liv positivt. Skolgången bidrar till struktur och normalitet efter kanske flera år med en osäker tillvaro. I skolan får de möjlighet att skaffa nya vänner och knyta kontakter med både jämnåriga och vuxna. Barnen får goda möjligheter att lära sig det nya språket och ta del av kulturen i det nya landet [8, 32, 33, 34].

Ensamkommande barn vill ha utbildning och stöd i skolarbetet

Ensamkommande barn beskrivs ofta som en skolmotiverad grupp i flera forskningsstudier, även om det inte gäller varje enskilt barn [39]. I en amerikansk studie där ungdomar från Sudan intervjuades sju år efter att de lämnade hemlandet, framhöll de själva utbildning som en av de faktorer som bidragit mest till att det gått bra för dem i det nya landet. De poängterade hur betydelsefullt det varit att få stöd och hjälp med skolarbetet av sina familjehemsföräldrar [34, 40]. Socialstyrelsens kontakter med ensamkommande barn bekräftar också detta.

Det finns stora skillnader mellan de ensamkommande barnen vad gäller utbildningsbakgrund, vilket framgår av både svensk och internationell forskning [17, 34, 41]. Deras möjligheter till utbildning före ankomsten till Sverige har troligtvis varit beroende av klasstillhörighet, ålder, kön och etnisk tillhörighet, förutom situationen i ursprungslandet. En del har nästan ingen utbildning medan andra kan ha gått flera år i privatskolor.

Alla barn som söker asyl i Sverige har rätt att gå i skolan

Kommunen ansvarar för att ge asylsökande barn som bor i kommunen möjlighet att gå i skolan på samma villkor som andra barn i Sverige. Rätten till skolgång gäller också gymnasienivå om den asylsökande påbörjat utbildningen innan han eller hon har fyller 18 år. Barnet bör få börja senast en månad efter ankomsten till Sverige eller så snart det är lämpligt, med hänsyn till barnets personliga förhållanden.

Utbildningen ska vara likvärdig den som andra barn får och ska kunna anpassas inom ramen för den ordinarie undervisningen. Om ett ensamkommande barn inte är behörigt till ett nationellt program på gymna-

siet kan det gå kvar i grundskolan i två år för att slutföra utbildningen. Inom ramen för gymnasieskolans introduktionsprogram finns också olika möjligheter att anpassa skolgången efter barnets behov. Språkintröduktion kan vara ett introduktionsprogram som ger möjligheter att lära sig svenska och få gymnasiebehörighet i andra ämnen. Att så snabbt som möjligt lära sig svenska är förstås viktigt för barnen, men de kan även behöva undervisning i sitt modersmål.

Förskolan kan vara en viktig resurs

Ett stort antal studier visar otvetydigt att förskola, med den pedagogik och personaltäthet som gäller i Sverige, gynnar barns hälsa och utveckling. Den gynnsamma effekten gäller även på lång sikt [42]. En experimentell studie med förskola för socialt utsatta barn i USA visar på effekter upp till 40 års ålder. En brittisk studie visar att antisocialt beteende är mindre vanligt hos barn som har gått i förskola [42].

Bo Vinnerljungs forskning visar att det finns ett starkt samband mellan barns skolgång och hur det går för dem senare i livet.

"Om samhället vill förbättra framtidsutsikterna för utsatta barn är det sannolikt nödvändigt att ge dem ett kraftfullt stöd under skolgången."

Social rapport 2010, Socialstyrelsen

Yasar, som går i högstadiet, berättar hur det är i hans familjehem:

"Vi pratar med varandra, vi skrattar tillsammans, de vill veta allt om mig, t.ex. vad jag har gjort idag. Om jag sitter med dem så beskriver jag vad jag gjort idag. Så om något var roligt så skrattar vi tillsammans. Ungefär så. Och dom pratar. Om jag haft ett prov så kommer jag och säger att jag är ledsen idag."

Återgett i Why one goes to school: what school means to young people entering foster care av Lena Hedin, Ingrid Höjer och Elinor Brunnberg

Lisa, som går i högstadiet, berättar vad det betydde för hennes skolgång att flytta till ett familjehem:

"Jag började liksom må bättre. Jag började känna mig okey och ville gå i skolan och ha en bra framtid och allt det där. Dom hjälpte mig verkligen mycket med det där."

Återgett i Why one goes to school: what school means to young people entering foster care av Lena Hedin, Ingrid Höjer och Elinor Brunnberg

Emely är 16 år. Hon berättar så här efter att ha bott en tid i familjehem:

"Jag känner mig väldigt smart också. Jag känner mig inte som ett dumhuvud av värsta sort som jag brukade göra."

Återgett i Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families av Lena Hedin, 2012

När det gäller förskola för barn som bor i familjehem går det inte att uttala sig generellt om vad som är lämpligt. En individuell bedömning behöver göras utifrån varje barns behov. Ett rimligt antagande är dock att en bra förskola med tydliga pedagogiska inslag har goda utsikter att påverka barnens utveckling positivt och det gäller även för barn i familjehem [1].

Metoder för att hjälpa barn till bra skolresultat

De dystra forskningsresultaten om placerade barns skolgång har resulterat i olika projekt och metoder, både i Sverige och på andra håll i västvärlden, som syftar till att hjälpa barn och unga till bra skolresultat. En del av dessa har utvärderats och Socialstyrelsen har kartlagt resultatet av utvärderingarna [43]. Kartläggningen visar att följande är viktigt för att de placerade barnen ska lyckas i skolan:

- Samverkan mellan dem som är involverade i barnets skolgång, till exempel lärare, socialsekreterare, familjehemsföräldrar och barnen själva.
- Samordning av insatser, resurser och aktörer.
- Individuell pedagogisk kartläggning av barnets förutsättningar och förmågor att klara olika ämnesområden, för att bättre kunna planera barnets skolgång.
- Individuella handlingsplaner med tydliga mål.
- Handledning av barnet inom specifika ämnesområden som genomförs av en vuxen person, till exempel familjehemsförälder eller lärare.

Exempel på en svensk verksamhet som innehåller flera av dessa delar är Skolfam som började utvecklas i Helsingborg och som spridit sig till andra svenska kommuner. Verksamheten utgår från modern hjärnforskning som har visat att hjärnans arbetsminne på olika sätt kan tränas upp så att inlärningsproblem kan minskas. Det finns ett samband mellan det som kallas människors arbetsminne och läs- och skrivsvårigheter samt problem med siffror. *Arbetsminnesträning* är en metod som kan hjälpa barn att förbättra sina resultat. Barn som deltagit i Skolfam i Norrköping har fått träna sitt arbetsminne och utvärderingen tydde på att deras koncentration och färdigheter i matematik

påverkades positivt [44]. En senare utvärdering pekar bland annat mot att Skolfam fungerar som en starkare skyddsfaktor mot negativ utveckling än ordinarie kommunalt stöd till familjehemsplacerade barn i Sverige [45].

Ett annat exempel värt att nämnas är *Paired Reading* (Parläsning), en strukturerad metod för att stödja barns läsutveckling som har utvärderats med goda resultat i både England och Sverige [46]. Metoden baseras på forskning, dels om hur viktig barns läsförmåga är för resultatet i skolan, dels om betydelsen av att få stöd från föräldrarna [47]. I korthet innebär Paired Reading att familjehemsföräldrarna läser högt samtidigt med barnet i 20 minuter, tre gånger i veckan i tre månader. Under tiden har familjehemsföräldern kontakt med en specialpedagog en gång per vecka. Barnets läsförmåga mäts både före och efter den aktuella perioden.

Läs mer om Paired Reading på webben

Tips från en pedagog för att stödja barnets skolgång

I tidningen Nytt i Skolfam (maj 2012) intervjuas en pedagog, Lennart Grosin. Han menar att det inte har så stor betydelse om du som familjehemsförälder förstår allt som ditt barn studerar. Det viktiga är att du visar intresse för vad barnet gör i skolan och att du är delaktig [48]. Så här kan du stödja barnet:

- Prata med barnet om skolan.
- Hjälp till att organisera skolarbetet.
- Hjälp till med läxorna.
- Berätta om dina egna erfarenheter och kunskaper.
- Läs, skriv, räkna och prata med barnet.
- Intressera dig för barnets fritidsintressen.
- Gör saker tillsammans på fritiden.
- Visa intresse för barnets framtid.
- Håll kontakt med skolan.

Vem ansvarar för barnets skolgång?

Socialtjänsten ska verka för att barn i familjehem får lämplig skolgång. Skolan ska tillhandahålla undervisning och vid behov särskilt stöd. Du som familjehemsförälder ansvarar för att följa och stödja barnets skolgång utifrån de planer som finns. Ett bra samarbete mellan alla parter är a och o. Även barnets föräldrar ska så långt möjligt göras delaktiga.

! Skolan ansvarar för att

- tillhandahålla undervisning
- genomföra en utredning om det visar sig att en elev inte uppnår kunskapskraven
- upprätta ett åtgärdsprogram och erbjuda särskilt stöd om behov finns.

! Socialtjänsten ansvarar för att

- verka för att de barn som placeras i familjehem får lämplig utbildning
- upprätta en genomförandeplan där det framgår vad som ska göras och vem som ansvarar för vad
- tillhandahålla de extra insatser som kan behövas i skolan av sociala eller psykologiska skäl
- följa upp hur det går i skolan genom samtal med barnet, familjehemmet och skolan.

? Vad kan jag som familjehem göra?

Utifrån genomförandeplanen och andra överenskommelser med socialtjänsten ansvarar familjehemmet för att barnets vardag i skolan fungerar. Du kan exempelvis behöva

- läsa för och tillsammans med barnet
- uppmuntra barnet att läsa själv
- ge barnet stöd i kamratkontakter
- prata med barnet om skolan och visa intresse för hur det går
- ha löpande kontakt med lärare och annan skolpersonal
- gå på föräldramöten
- delta i skolaktiviteter som föräldrar är inbjudna till
- slå larm till skola och socialtjänst om barnets skolsituation inte fungerar.

Ensamkommande barn om utbildning:

"Jag vill bli nåt stort, säger Nawin som vill bli affärsman eller pilot i framtiden. Nawin förklarar att hans mål i livet är: att göra sina föräldrar stolta. Mehrans framtidsplaner är att plugga vidare på universitetet. Helst vill han bli pilot men det kräver god ekonomi eftersom han själv måste bekosta utbildningen som antingen är privat eller organiserad av försvarsmakten. Han ser positivt även på andra utbildningsmöjligheter som civilingenjör, dataingenjör, byggingenjör – det finns massor att välja mellan, säger han.

Referenser kapitel 6

1. Vinnerljung B, Berlin M, Hjern A. Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling. I: Social rapport 2010. Socialstyrelsen; 2010. s. 227–266.
2. Dartingtonprojektet – en försöksverksamhet för att stärka och utveckla familjehemsvården. Socialstyrelsen; 2000. Rapport 2000:2.
3. Kling S. Fosterbarns Hälsa – det medicinska omhändertagandet av samhällsvårdade barns hälsa i Malmö. Nordiska Högskolan för Folkhälsovetenskap. Malmö 2012.
4. Kling S, Nilsson I. Familjehemspplacerade skolbarns hälsa och hälsovård – uppföljning av 105 barn. Allmänna barnhuset. Stockholm; 2015.
5. Bean T M, Eurlings-Bontekoe E, Spinhoven P. Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. Social Science & Medicine. 2007;64, 1204–1215.
6. Derluyn I, Broekaert E. Different perspectives on emotional and behavioral problems in unaccompanied refugee children and adolescents. Ethnicity and Health 2007;2 141–162.
7. Analys av situationen i socialtjänsten. Läget under hösten 2016 – delrapport 2. Socialstyrelsen; 2016.
8. Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning. Socialstyrelsen; 2013.
9. Brunnberg E, Borg R-M, Fridström C. Ensamkommande barn – en forskningsöversikt. Studentlitteratur AB. Lund; 2011.
10. Psyisk ohälsa hos barn och unga. Hämtat 2017-06-02 från <http://www.kunskapsguiden.se/psykiatri/Teman/psyisk-ohalsa-hos-barn-unga/Sidor/Vad-ar-psyisk-ohalsa.aspx>.
11. Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2015.
12. Youmo.se. Hälsa och jämställdhet för unga på flera språk. Rapport UMO; 2017.
13. Alternative Family Care. Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families. Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor Ndako, Organization for Aid to Refugees. Nidos; 2016
14. Andershed H, Andershed A-K. Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen? Stockholm: Gothia Förlag; 2008.
15. Watters, C. Refugee Children: Towards the Next Horizon. London: Routledge; 2008.
16. Wernesjö, U. Unaccompanied asylum-seeking children: Whose perspective? Childhood; 2011: 19(4).
17. Stretmo, L, Melander, C. Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp. FoU i Väst/GR rapport 2: 2013. Göteborg; 2013.
18. de Wal Pastoor, L. Delaktighet och utanförskap. I: Bak M, von Brömssen K, red. Barndom & migration. Umeå: Boreas; 2013.
19. Skolelevers drogvanor 2016. CAN Rapport 161. Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN); 2016.
20. Om filmen Vad händer nu?Handledning för personal inom socialtjänsten om hur filmen kan användas i arbetet med ensamkommande barn. Socialstyrelsen; 2016.
21. Ungdomsmottagningen på nätet. Hämtat 2017-06-08 från www.UMO.se.
22. En webbaserad ungdomsmottagning för nyanlända. Hämtat 2017-06-08 från www.YOUMO.se.
23. Hedersrelaterat våld och förtryck. Hämtat 2017-06-08 från <https://dinarattigheter.se/dina-rattigheter/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>.
24. Hedersförtryck. Hämtat 2017-06-08 från www.hedersfortryck.se.
25. Kvinnlig könsstämpning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete. Socialstyrelsen; 2016.
26. Är du gift? Rapport. Migrationsverket; 2016
27. Kyhle Westermarck P, Hultman M. BRA-fam – Manual till initial bedömning vid rekrytering av familjehem. Socialstyrelsen; 2012.
28. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermarck P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
29. Grundbok i BBIC. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015
30. Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015. Rapport 2015:30. Länsstyrelsen i Stockholm; 2015.
31. Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och skydd till barn och unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
32. Wade, J, Sirriyeh, A, Kohli, R, Simmonds, J. Fostering unaccompanied Asylum-Seeking Young People. A Creating a family life across a world of difference. British Association for Adoption & Fostering (BAAF); 2012.
33. Eide K, Hjern A. Unaccompanied refugee children – vulnerability and agency. Acta Paediatrica. 2013;102: 666–668.
34. Luster T, Qin D, Bates L, Meenal R, Lee Jung J A. Successful adaption among Sudanese unaccompanied minors: Perspective of youth and foster parents. Childhood 2010; 17(2):197–211.
35. Öppna jämförelser. Socialstyrelsen; 2017.
36. Kungliga vetenskapsakademien, State of the Science Conference, Uttalande Skola, Lärande, Psyisk Hälsa, 26–28 april 2010.
37. Att främja barns och ungas psykiska hälsa – vägledning inför val av implementering och metoder. Karolinska Institutets folkhälsoakademi; 2011. Rapport 2011:22.

38. Hedin L. Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families. An interactive perspective on foster youth's everyday life. Doktorsavhandling. Örebro university: 2012. Örebro studies in social work 10.
39. De Wal Pastoor, L. Skolan – Ett sted å være og et sted og lære. I: Eide K, red. Barn på flukt – Psykosocialt arbeid med enslige minderårige flyktinger. Oslo: Gyldendal Akademisk forlag; 2012.
40. Aitar, O. Brunnberg, E. Empowering Unaccompanied Children I Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. *Revista de Asistentia Sociala*, anul XV, nr. 2/2016, 35–56.
41. Backlund Å, Eriksson R, von Greiff K, Nyberg E, Åkerlund E-M. Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv. FoU Nordost, FoU Nordväst, FoU Södertörn. Forskningsrapport 2014:4.
42. Bremberg, S. Tema förskolan. Psykisk hälsa 2011:3.
43. Kartläggning av interventioner med syfte att tillgodose placerade barns rätt till utbildning och hälso- och sjukvård, Socialstyrelsen; 2012.
44. Skolprojekt inom familjehemsvården – projektrapport Skolfam 2. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Norrköpings kommun; 2012.
45. Effektvärdering av arbetsmodellen Skolfam bland familjehemsplacerade barn i Sverige. Karolinska institutet och Socialstyrelsen. Socialstyrelsen; 2016.
46. Osborne C, Alfano J, Winn T. Paired reading as a literacy intervention for foster children. *Adoption & Fostering* 2010; 34(4):17–26.
47. Vinnerljung B, Tideman E, Sallnäs M, Forsman H. Paired Reading for foster children: Results from a Swedish replication of an English literacy intervention. *Adoption & Fostering* 2014; 38:361–73.
48. Grosin L. Nytt i Skolfam, maj 2012.
49. # Nätsmart. Tips och råd för att förebygga sexuella övergrepp mot barn på internet. Rädda barnen. Hämtat 2017-06-12 från https://www.raddabarnen.se/Documents/vad-vi-gor/Sexuella%20%C3%B6vergrepp/natsmart-radda_barnen.pdf?ref=ladda-ner-natsmart.
50. Nyanlända barns hälsa. Delrapport i Barnombudsmannens årstema 2017 – Barn på flykt. Barnombudsmannen; 2017.
51. Analys av situationen i socialtjänsten våren 2017. Fokus på ensamkommande flickor, yngre barn, nätverksplaceringar samt suicidrisk – delrapport 3. Socialstyrelsen; 2017.

Samspel och gränssättning

Samspel och gränssättning

I det här kapitlet kan du läsa om

- hur du som familjehemsförälder kan främja ett bra samspel med barnet
- strategier för att lösa konfliktsituationer
- hur du kan hjälpa barnet att bryta negativa beteenden.

Förälder eller familjehemsförälder – likheter och skillnader

Alla barn har behov av fostran och vägledning för att kunna växa upp till välfungerande vuxna individer. Barn i familjehem har rätt till "god vård och fostran". Likheter mellan föräldraskap i allmänhet och föräldraskap i rollen som familjehemsförälder är i många fall större än skillnaderna. Barns behov av ett gott omhändertagande är lika stort, oavsett om barnet bor hos sin ursprungsfamilj eller är placerat i ett familjehem. Att fostra barn handlar om att ge värme, kärlek, beröm och uppmuntran, och att på så sätt skapa en grund för en god självkänsla. Att bygga en god relation till barnet och skapa en positiv samvaro är grunden i all fostran. En förälder behöver också sätta gränser, men inte på ett auktoritärt och bestraffande sätt. Forskning visar att en sådan uppfostringsstil är negativ för ett barns utveckling [1]. Den kränker dessutom barnets rättigheter och hör inte hemma i vare sig familjehemsvården eller i uppfostran av egna barn. I Sverige är aga olagligt, men en del av barnen i familjehem kommer från länder där fysisk bestraffning är tillåten och i vissa fall även uppmuntras.

Ovanstående gäller alltså alla barn, men det finns särskilda omständigheter när det gäller barn i familjehem som är viktiga att belysa. Som vi tidigare konstaterat har barn och unga som flyttat till familjehem ofta svåra upplevelser bakom sig. Barn som farit illa har ofta fler problematiska känslor och beteenden att hantera än barn som haft en mer trygg tillvaro. Familjehemsföräldrar kan därför behöva fler strategier för att möta exempelvis beteendeproblem hos det placerade barnet än vad de behöver för att möta de "egna" barnen.

En annan viktig skillnad är att du redan har byggt en trygg bas och har en stabil grundrelation till ditt eget barn medan detta är något du behöver etablera med ett barn som inte vuxit upp med dig från början.

Ett sätt att beskriva föräldrarollen

Det finns en evidensbaserad utbildnings- och handledningsmodell för familjehem som kallas KEEP (Keeping Foster Parents Trained and Supported) [2, 3]. I denna

modell har man på ett lekfullt sätt tagit fasta på fyra olika roller som en familjehemsförälder kan utöva i sitt uppdrag:

- **Lärare.** I många fall kan problematiska beteenden (t.ex. att vara stökig vid en matsituation) handla om att barnet saknar sociala färdigheter för att klara av situationen på ett bra sätt. Här är familjehemsförälderns uppgift att lära barnet nya färdigheter som han eller hon behöver för att klara situationen bättre (hur man förväntas sitta vid matbordet, hur man pratar vid matbordet med de andra måltidsdeltagarna m.m.).
- **Detektiv.** För att man som familjehemsförälder ska veta vad barnet behöver hjälp med, t.ex. vilka sociala färdigheter som barnet behöver träna på, måste man ha god kunskap om barnet och dess beteenden. Det är ofta familjehemsföräldern som träffar barnet mest, vilket skapar goda förutsättningar för att identifiera såväl träningsarenor som styrkor hos barnet. Denna uppgift kan liknas vid ett "detektivarbete".
- **Skyddsängel.** Det är familjehemmets kanske främsta uppgift att se till att barnet får en god omvårdnad och att barnets intressen och behov uppmärksammas.
- **Domare.** För att en fotbollsmatch ska kunna spelas tryggt och säkert behöver det finnas en domare som sätter regler för spelet och vägleder spelarna så att de vet hur de ska följa dessa. På samma sätt kan det placerade barnet behöva vägledning kring vad som är okej och vad som inte är det.

Viktigt att förebygga oönskade avbrott i placeringen

Ett problem inom familjehemsvården som vi tidigare varit inne på är att placeringen alltför ofta avbryts i förtid, ofta med allvarliga konsekvenser för den unges utveckling och negativa upplevelser för familjehemet. Risken är särskilt stor när det gäller tonåringar med beteendeproblem [4]. Familjehem kan behöva redskap och verktyg för att bryta mönster av återkommande konfliktsituationer och för att förebygga att allvarliga problem utvecklas.

Vi vill göra tre viktiga tillägg till detta:

- Alla barn och unga som flyttar till ett familjehem har inte ett problematiskt beteende. Det är viktigt att inte generalisera, eftersom vi vet att ens egna förväntningar också påverkar hur barnet faktiskt beter sig i praktiken. Positiva förväntningar leder ofta till positiva beteenden och vice versa.
- Grunden för att kunna förändra negativa beteenden är allt som vi i tidigare kapitel tagit upp som viktigt för att möta barnets behov och skapa en god relation. Att lära ut verktyg utan att först ha nämnt vikten av att skapa en positiv samvaro mellan barn och vuxna, blir inte bara respektlöst utan också ineffektivt. Ett lyhört, respektfullt och varmt bemötande är viktiga förutsättningar för att skapa en bra relation med barnet.
- Problematiska beteenden hos barn och svårigheter i relationer med barn kan ha flera orsaker. Barnet kan till exempel ha funktionsnedsättningar som kräver särskilda kunskaper. Samråd med socialtjänsten och med barnets föräldrar är viktigt för att få veta om särskilda insatser och förhållningssätt behövs.

Social inlärningsteori – en utgångspunkt för att förebygga och förändra

Det sätt att tänka som presenteras i det här kapitlet har sin grund i social inlärningsteori, som är en förklaringsmodell för hur vi människor lär in såväl önskade som oönskade beteenden. Utgångspunkten är att vårt beteende påverkas av, och påverkar, vår omgivning [2, 5, 6]. Genom att fokusera på människors beteende i stället för på exempelvis människors känslor skapar man, enligt förespråkare för denna teoretiska utgångspunkt, bättre förutsättningar för positiva förändringar i relationer människor emellan. Det kan i sin tur leda till ett större välbefinnande.

Att kunna bryta ett mönster av konflikter mellan barn och föräldrar är av intresse, inte bara för familjehemsvården. Under senare år har en rad utbildnings- och stödprogram för "vanliga" föräldrar utvecklats som bygger på social inlärningsteori (Komet, Cope, The incredible years med flera). Det finns även vidareutbildningar för familjehem och behandlingsmetoder för personal på HVB av olika slag. Utvärderingar som genomförts visar skiftande resultat, men erfarenheterna är i många fall positiva, även om fortsatta utvärderingar behöver göras för att få mer kunskap inom det här området.

MTFC (Multi Dimensional Treatment Foster Care) är ett evidens- och manualbaserat behandlingsprogram från USA för ungdomar med beteendeproblem och deras familjer. [2, 7]. Den tidigare nämnda familjehemsutbildningen KEEP bygger på MTFC och social inlärningsteori. KEEP är en vidareutbildning för familjehem med yngre barn (5–12 år gamla). En utvärdering som genomförts i USA visar att familjehemmen upplevde att barnens problematiska beteenden minskade, frekvensen av sammanbrott i familjehemmen minskade och antalet lyckade placeringar ökade. Det innebar att barnet antingen kunde flytta hem igen eller stanna i familjehemmet [8].

Det här avsnittet är inspirerat av KEEP och ska ge en inblick i hur man kan arbeta och tänka kring beteendeproblem hos barn.

Små och stora beteendeproblem

Både barn och vuxna har ibland problematiska beteenden. Exempel på beteendeproblem är aggressivitet, skolk och kriminalitet. Beteendeproblem kan också definieras som upprepade brott mot sociala normer för vad som betraktas som ett acceptabelt beteende [7].

Beteendeproblem yttrar sig på olika sätt beroende på barnets ålder. Ju tidigare problemen uppstår, desto större är risken för att problemen ska kvarstå och dessutom öka, om inte insatser sätts in [9]. Det kan finnas naturliga skäl till att barn exempelvis är aggressiva och bråkiga. Det gäller inte minst barn som flyttar till familjehem. Oavsett orsak till beteendet bör barn få hjälp med att bryta mönster av negativa beteenden, främst för barnets egen skull. Omfattande forskning visar att en hög andel av de barn som har beteendeproblem får svårigheter på flera områden i livet, såsom i kamratrelationer och i skolan [7]. Det gäller alltså att rusta barnet för goda, varaktiga relationer och då är de vuxnas förmåga att hantera barnets beteendeproblem centrala. Barn behöver hjälp i ett tidigt skede med beteenden som skapar svårigheter i relationer med andra, innan problemen har blivit alltför stora. Genom att bryta mönster av negativa beteenden i vardagen kan du som familjehemsförälder dels förebygga att allvarigare problem utvecklas, dels få till en mer positiv samvaro i familjen här och nu.

Hur kan negativa sociala beteenden växa fram?

Människor är som flockdjur; vi formar och formas av det sociala sammanhang som vi befinner oss i. Talesättet "barn gör inte som du säger, utan som du gör" får starkt stöd i forskning om mänskligt beteende. Du har kanske själv sett ditt barn trösta eller "läxa upp" sina gosedjur med samma ord, tonfall och mimik som du själv använder till ditt barn? Vi lär oss genom att observera andra i vår omgivning. Positiv förstärkning av olika beteenden (t.ex. belöningar eller beröm) ökar sannolikheten för att ett beteende lärs in [10]. Om lillasyster märker att storebror får positiv förstärkning i form av uppmärksamhet och skratt när han sjunger för föräldrarna, kommer hon med stor sannolikhet att själv vilja sjunga en sång.

Hur inläringen blir påverkas av vilka rollmodeller som finns att iaktta. På så vis kan både ett "lyckat" beteende och ett antisocialt beteende läras in. Beteendeproblem kan utvecklas i relationen mellan barn och föräldrar om föräldrar ofta ger efter eller är överdrivet hårda och bestraffande [5]. Barnets negativa beteende kan bli ett mönster som riskerar att upprepas i andra sammanhang, till exempel i skolan. Barn som

inte lärt sig de "rätta koderna" kan bli utestängda från gemensamma aktiviteter och så småningom söka sig till andra med liknande svårigheter. Det kan förstärka en negativ gruppidentitet där normbrytande beteenden, såsom begynnande kriminalitet, är acceptabelt och till och med ger hög status [2, 6].

Det vi uppmärksammar kommer vi troligen att få se mer av

Det är inte ovanligt att barn som kommer till familjehem har fastnat i ett mönster där de får mycket uppmärksamhet för dåligt beteende, till exempel att bråka och slåss, och lite uppmärksamhet för positiva beteenden. Detta påverkar barnets självkänsla på ett negativt sätt och riskerar att bli en självuppfyllande profetia, där negativa förväntningar leder till ökat negativt beteende. Ett verktyg för att bryta en sådan utveckling är att anta utmaningen att påverka beteenden genom riktad uppmärksamhet och positiv förstärkning. Detta kräver två saker av dig:

- Du måste vara beredd att omedelbart uppmärksamma och uppmuntra önskade beteenden som du ser hos barnet.
- Du måste vara beredd att ignorera och minska graden av uppmärksamhet när barnet visar oönskade beteenden. Ofta är våra möjligheter att rikta om vår uppmärksamhet större än vad vi tror.

Precis som en brasa fortsätter att brinna då vi ger den syre fortsätter ofta ett beteende om vi uppmärksammar det. Därför finns det anledning att uppmärksamma det som är positivt. Det finns självfallet beteenden som du

FUNDERA

De flesta av oss har ett starkt behov av att tillhöra en grupp och ett sammanhang och att känna oss sedda och bekräftade. Vi tenderar i hög grad att bete oss på ett sätt som uppskattas av gruppen eller någon förebild vi har. Vilka förebilder har jag själv haft under min uppväxt? Har någon varit speciellt betydelsefull och i så fall varför?

Exempel:

Om någon i ditt hushåll glömmer att släcka lamporna i hallen och sedan lämnar huset, är det troligt att du kommer att uppmärksamma och kommentera detta? Kanske. Hur stor är sannolikheten att du på samma sätt skulle uppmärksamma och kommentera varje gång samma person har kommit ihåg att släcka lamporna? Förmodligen inte så hög. Om vi framgångsrikt ska kunna öka mängden positiv förstärkning till de människor som vi omger oss med krävs det att vi letar efter små positiva saker att uppmärksamma, även sådant som vi kan tycka är självklart. Det handlar även om hur vi riktar våra tankar. Var lägger jag min energi, på det som fungerar, eller på det som behöver förändras?

Exempel:

Alla som har gjort en livsstilsförändring någon gång i sitt liv, t.ex. börjat träna, vet att förändringen ofta har ett pris och att det kan kännas "motigt" att göra något nytt, framför allt till en början. Om man går från att vara en "soffpotatis" till att börja med någon fysisk aktivitet brukar detta dock bli självförstärkande efter 4–6 veckor. Genom att tillföra uppmuntran i olika former under den första tiden, då risken för återfall i det "gamla" oönskade beteendet är som störst, kan känslan av motstånd för det "nya" minska.

inte kan ignorera. Om barnet till exempel håller på att skada någon annan eller sig själv så måste du förstås ingripa.

Gränssättning – "Fem gånger mer kärlek"

Även om man vet att beröm och belöning ökar chansen till positiv inläring är det svårt att undvika att då och då säga "nej, du får inte!" eller något liknande. Forskning visar dessutom att barn behöver adekvat gränssättning [1]. Det innebär i korthet att det behöver finnas tydliga regler och rutiner i hemmet. Gränssättningen ska vara konsekvent, men inte rigid och auktoritär. Barn behöver också lära sig att förhandla och kompromissa. Gränssättningen behöver vara balanserad och ske med flexibilitet i en varm relation mellan barn och vuxna [1].

Hur bör då balansen mellan den vuxnes positiva och negativa reaktioner på ett beteende se ut? Forskaren Martin Forster ger oss ett riktmärke i boken *Fem gånger mer kärlek*. Han menar att formeln för en framgångsrik interaktion mellan vuxen och barn är fem gånger så mycket positiv social samvaro som negativ samvaro. Att ha trevliga stunder tillsammans har stor betydelse [11]. Detta kan låta enkelt och självklart. Verkligheten för många familjer i en stressad vardag är emellertid att en stor del av kommunikationen består av tillsägelser eller korrigeringar. Det som är problematiskt med detta är att en alltför hög grad av tillsägelser och kritik leder till ökade konflikter och problem.

Förhållningsätt och strategier

Även om många konfliktsituationer går att förebygga är det ändå troligt att vi någon gång kommer att hamna i mer "akuta" lägen som förälder eller familjehemsförälder. När konflikten redan är ett faktum behöver vi verktyg för att hantera, snarare än att förebygga.

God kommunikation och aktivt lyssnande främjar samarbete

Hemligheten bakom ett gott samarbete är ofta en god kommunikation. För att skapa en god kommunikation krävs ett aktivt lyssnande, särskilt om man pratar med någon som inte är så van vid att uttrycka sig på ett effektivt sätt eller att bli lyssnad på [12].

! *Några tips för att främja aktivt lyssnande:*

- Visa aktivt med din kropp att du lyssnar, t.ex. genom att hålla ögonkontakt eller vända dig mot barnet. Det finns dock barn som blir obekväma vid just ögonkontakt. Med tonåringar är samtal i bilen ofta särskilt lyckade.
- Lyssna färdigt innan du ställer frågor.
- Ställ öppna och utvecklande frågor – alltså inte frågor som är påstående eller som man kan svara ja eller nej på.
- Hjälプ barnet att sätta ord på sina känslor men gör det varsamt eftersom det viktiga är att fokusera på barnets version av exempelvis något som hänt. Det är inte säkert att de känslor som väcks hos dig när du lyssnar på barnet, är desamma som de som barnet faktiskt kände.

Förutom aktivt lyssnande är förmågan att kommunicera budskap och önskemål på ett tydligt sätt en viktig ingrediens i ett gott samarbete.

! *Tips på hur du kan bli mer effektiv i din kommunikation:*

- Välj ett lämpligt tillfälle för att fånga barnets uppmärksamhet. Respektera om barnet tittar på sitt favoritprogram på tv.
- Var kortfattad och tydlig. Ofta blir vi mångordiga när vi verkligen vill nå mottagaren men risken är att vi då tappat mottagarens intresse. Fundera på vad du verkligen vill ha sagt innan du säger det.
- Ge positiva och specifika budskap om vad du önskar i stället för att berätta vad du *inte* vill.
- Om du vill ge barnet en uppmaning och du vill att han eller hon ska följa den, ge då barnet tid för det. Upprepa inte samma uppmaning flera gånger; både barn och vuxna kan behöva processtid för att först kunna bearbeta informationen och sedan omsätta den i handling.

Det är inte ovanligt att vi vuxna avbryter barns berättelser med frågor, tips eller till och med kritik. Risken är då att barnet tystnar, upprepar sig eller betar sig sämre.

FUNDERA

I vilket av nedanstående exempel tror du att det är störst chans att Kevin kommer att berätta om sin dag?

Kevin: Det var inte kul i skolan i dag. Alla är dumma, särskilt Jesper! Jag fick inte vara med och låna hans skateboard på rasten i dag.

Mamma: Du hade säkert fått låna hans saker om du hade varit mer försiktig. Kommer du ihåg spelet som gick sönder när du lånade det? Varför leker du inte mer med Robin i stället, ni verkar komma bättre överens?

Eller

Mamma: Är du verkligen säker på att det var så? Jesper kanske bara var upptagen av annat, han gillar säkert dig.

Eller

Mamma: Det verkar som om du haft en tuff dag, jag kan förstå om du blev ledsen eller arg när du inte fick vara med. Kan du berätta mer om vad som hände?

Att arbeta med uppmuntran i form av belöningar

De föräldrastödsprogram och metoder som utifrån social inlärningsteori har vuxit fram för att bryta upp-trappade konflikter och onda cirklar av tjat och trots arbetar bland annat med så kallad positiv förstärkning i form av belöningsystem. Det innebär att aktivt uppmärksamma och belöna ett önskat beteende. Det finns många enkla sätt att arbeta med belönings-system. Målet är att öka mängden uppmuntran och att den uppmuntran som ges blir så attraktiv för barnet att det blir lönsamt att anstränga sig. Ett belöningsprogram kan ses som en igångsättare för förändring. Det är däremot inte rimligt att ett beteende, till exempel att passa tiden vid måltider, alltid ska belönas med annat än en positiv kommentar.

Jobba effektivt med belöningar:

- Formulera tydliga uppdrag utifrån önskade beteenden. Om du utgår ifrån ett problem, t.ex. ett stökigt rum, formulera dess motsats. Vad exakt vill du att barnet ska göra? Bryt ner detta i lagom stora steg, t.ex. "bädda sängen" och "lägg leksakerna i lådan".
- Skapa enkla belöningsystem. Välj ut något eller några enstaka uppdrag och börja med dessa. Det ska vara realistiskt för barnet att lyckas.
- Välj förstärkningar som är anpassade efter barnets ålder och intressen.
- Använd billiga belöningar.
- Kräv inte perfektion. Forskningen tyder på att det är optimalt att belöna vid cirka 70 procents mål-uppfyllelse [2].
- Var konsekvent. Ge alltid belöningen efter att det överenskomna uppdraget är utfört.
- Använd inte belöningsystemet längre än att både du och barnet tycker att det är intressant.
- Om det inte skulle fungera, gör ingen stor sak av det. Hela tanken med belöningsystem är att det är ett verktyg för att öka mängden uppmuntran till barnet och då är det viktigt att fokusera på det som fungerar.

Vad är konsekvenser och hur kan de användas på ett effektivt sätt?

Huvudbudskapet i detta kapitel är att det är oerhört viktigt med uppmuntran och en positiv samvaro. Det finns dock tillfällen i all fostran och vägledning då även användande av konsekvenser är nödvändigt [13]. Konsekvenser är inte samma sak som straff. Vad det handlar om är att allt mänskligt beteende får någon form av konsekvens och detta är något som både barn och vuxna behöver förstå och förhålla sig till.

Man kan skilja på naturliga konsekvenser och konstruerade konsekvenser.

- En *naturlig konsekvens* är något som uppstår av sig själv, t.ex. "Om jag går ut i kyla utan att ta på mig min jacka fryser jag".
- En *konstruerad konsekvens* är något vi kan skapa för att göra ett oönskat beteende mindre lönsamt, t.ex. "Om läxorna inte är gjorda före klockan 19.00 blir det ingen datortid".

Naturliga konsekvenser är ofta en mer effektiv väg till inlärning. Tyvärr står de ju utanför vår kontroll och inträffar inte alltid då vi önskar. Fostran som består av en hög andel konstruerade konsekvenssystem blir lätt "tungrodd" och i värsta fall ineffektiv. Liksom när man använder belöningsystem är det viktigt att konsekvenser utformas i överenskommelse med barnet. Det blir bättre om konsekvenser är genomtänkta och har ett, för barnet, tydligt syfte. Det är annars lätt att konsekvensen skapas i stunder av irritation och som resultatet av en konflikt.

Viktigt att tänka på vid användandet av belöningssystem och konsekvenser

Hemligheten bakom framgång vid användande av belöningssystem och konsekvenser är egentligen ganska logisk. Det handlar om att skapa regler som gör det mer lönsamt att uppvisa ett positivt beteende än ett negativt, och att sedan tillämpa dessa regler konsekvent. Det kan låta enkelt att använda sig av belöningssystem och konsekvenser, men det finns en del fallgropar. Det finns exempel på att personal vid HVB för ungdomar använt belöningssystem på ett sådant sätt att ungdomar känt sig straffade och kränkta.

Viktigt att tänka på:

- Barnets delaktighet är viktig och barnets bästa ska vara avgörande.
- Ofta är belöningslistor och andra sätt att systematiskt arbeta med belöningar effektivast om de används under en begränsad tid, som några veckor.
- Ett belöningssystem som är aktivt all vaken tid är svårt för barnet att leva upp till och dessutom svårt för den som övervakar det att bedöma rättvist.
- Endast positiv förstärkning ska användas. Det kan finnas en risk för att det som är tänkt som en belöning uppfattas som ett straff av barnet. Det kan t.ex. inträffa om belöningen uteblir på grund av att barnet inte nått målet. Det är viktigt att vara uppmärksam på risken för detta.
- Sådant som är att betrakta som omsorg och rättigheter ska inte ingå i belöningarna.
- Belöningar ska vara något "extra", inte något som normalt ingår i ett barns liv.

Välj dina strider

Forskaren Ross Greene har utvecklat ett verktyg som han kallar för A-B-C-modellen. Från början var modellen särskilt inriktad på hur man bemöter barn med olika diagnoser, t.ex. adhd eller Aspergers syndrom. Verktyget kan dock vara användbart även i bemötandet av barn utan diagnoser. Modellen beskriver de olika alternativ man har som vuxen då man ger barn en uppmaning eller fråga, eller ställer ett krav

Att arbeta med belöningssystem och konsekvenser passar inte alla barn. Rådgör alltid med barnets socialsekreterare. Det är en fördel om man får specifik utbildning och handledning om man vill använda sig av dessa metoder. Om man vill ha ett mer genomgripande belöningssystem eller om man känner sig osäker på hur barnet uppfattar det hela bör man konsultera en barnpsykolog som arbetar med kognitiv beteendeterapi.

[14]. Många av oss kan nog känna igen att det är just i dessa situationer, då vi förväntar oss något av våra barn, som de kan "explodera". Känner ni igen 3-åringen som börjar skrika "vill inte" vid uppmaningen "nu ska vi borsta tänderna" eller 13-åringen som smäller i dörren och stänger in sig på sitt rum vid uppmaningen "det är dags att göra läxorna"? Ross Greene menar att det finns barn som är särskilt explosiva och som har svårare att hantera denna typ av situationer än andra. Har ni exempelvis träffat barn som säger "nej" nästan reflexmässigt till allt som är nytt?

För att de vuxna som finns runt barnet ska orka stå för en konsekvent fostran och för att den ska vara så effektiv som möjligt rekommenderar Ross den vuxne att sortera sina förväntningar på barnet i tre kategorier:

- A. Förväntningar som inte är förhandlingsbara och som den vuxne kan genomdriva.
- B. Förväntningar som är förhandlingsbara, där den vuxne och barnet kan finna en kompromiss.
- C. Förväntningar som lämnas obesvarade, där den vuxne omedelbart släpper sitt krav.

Modellen ger alltså föräldern ett verktyg att tänka igenom vilket handlings sätt som kan ge den mest konstruktiva lösningen för just det här barnet i just den här situationen. Att exempelvis inte ta strid om tandborstningen en kväll när barnet av något skäl är särskilt upprivet eller ledset kan vara en medveten strategi. Vid ett annat tillfälle kan det vara mer lämpligt att försöka få barnet att förstå att tandborstning är nödvändigt.

När konflikten är ett faktum

Många konfliktsituationer går som sagt att förebygga, men det är troligt att vi någon gång kommer att hamna i mer "akuta" lägen som förälder eller familjehemsförälder. En viktig insikt är att det i sådana situationer handlar minst lika mycket om att hantera sig själv och sina egna känslor, som barnets. Om du bestämmer dig för att använda nya strategier vid konflikthantering kan det dessutom tillfälligt leda till att barnet trappar upp konflikten. Nedan följer några tips på hur du kan tänka och handla [11]:

- Försök att hitta nödutgångar från konflikten. Du kan t.ex. välja att inte ta strid enligt modellen ovan för att undvika upptrappning.
- Det kan även fungera att avleda barnets uppmärksamhet till en annan aktivitet. På det viset kan du hantera dina egna känslor och hjälpa barnet att öka sin förmåga till självkontroll.

Olika åldrar

Yngre barn

Positiv samvaro med små barn sker ofta genom lek. Det har forskats mycket kring hur viktig leken är för att utveckla barns förmåga till samspel och språkutveckling [15]. Leken stärker också relationen mellan barnet och den vuxne. Det är ofta bra att följa barn i leken, att se vad de tar initiativ till och följa efter. Barnstyrd lek, där vuxna är lyhörda och närvarande, tycks öka barnets förmåga till samarbete mer än lek mellan vuxna och barn i allmänhet [11]. Det viktigaste att dock att man har en positiv social samvaro regelbundet. Forskning har visat att 15 minuters positivt umgänge per dag mellan barn och föräldrar påverkar kontakten positivt [12].

Det är vanligt att barn utvecklas i "språng". Perioder med intensiv utveckling och prövande av nya kunskaper kan följas av perioder då barnet tvivlar på sin förmåga och tillfälligt tycks "tappa" färdigheter som barnet tidigare uppvisat [16]. Under dessa perioder kan barnet ofta upplevas som trotsigt eller gnälligt och klängigt. Man pratar ibland om specifika "trotsåldrar" men detta är beteenden som kan förekomma under barnets hela utveckling och som ställer krav på både lyhördhet och tålamod hos de vuxna. För att bli en självständig individ pendlar barnet mellan en önskan om närhet och en strävan efter att handla efter egen vilja.

Tonåringar

Hjärnforskare brukar tala om att hjärnan blir "vuxen" först vid 23–25 års ålder [17]. Rent biologiskt befinner sig tonåringen i en fas då förmågan att bedöma risker och förstå konsekvenser inte är fullt utvecklad. Hjärnan är som mest "riskbenägen" vid 15–16 års ålder [17]. Kanske är detta en av anledningarna till att normbrytande beteenden (t.ex. kriminalitet och droganvändande), som generellt är ovanliga hos barn, förekommer i större utsträckning hos tonåringar.

Tonårstiden är också en tid då frigörelse från vuxen världen är en del av identitetsutvecklingen. Det kan innebära särskilda utmaningar för de tonåringar som blir familjehemsplacerade och för de familjehem som tar emot dem. En skillnad som det är viktigt att vara medveten om, är att den bas och de band som man

FUNDERA

Vilka känslor kan jag drabbas av som förälder i en akut konfliktsituation? Finns det flera exempel på "nödutgångar" att ta till?

byggt upp med sin biologiska tonåring ofta innebär att relationen tål mer av konflikter och hårda ord. Det kanske inte händer så mycket om "din" tonåring skriker "Då flyttar jag!" och du svarar "Gör det du!", men ett sådant svar till en tonåring i familjehem kan ställa till stor skada.

Att skapa förutsättningar för en positiv samvaro med tonåringar kan handla om att hitta rätt balans mellan att finnas till hands för aktiviteter och samtal, och att respektera tonåringens behov av ökad integritet och en egen sfär, där jämnåriga ofta har en stor betydelse. Idealet är förstås att skapa ett familjeklimat som uppmuntrar till att familjemedlemmarna öppet delar med sig av vad som händer dem i deras dagliga liv, men detta är inte alltid så lätt med en tonåring. Om tonåringen har haft eller har ett normbrytande beteende (som kan vara en del av anledningen till placeringen), kan det finnas ett extra stort behov av kontroll. Tonåringen kan också behöva ett särskilt stöd för att bygga positiva kamratkontakter men det kan samtidigt kollidera med tonåringars frihetslängtan. I dessa situationer är det viktigt att ha ett nära samarbete med andra som finns runt barnet, som socialtjänst, skola eller ursprungsfamilj. Tillsammans kan ni kanske hjälpas åt, så att ni som familjehemsföräldrar inte ensamma behöver stå för alla gränser.

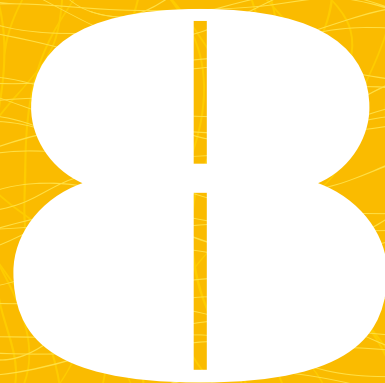
Samarbeta och ta emot stöd

Att fostra ett barn är något av det mest utmanade och belönande som finns. Ett talesätt säger att "det krävs en by för att fostra ett barn", dvs. det krävs flera personer för att klara en så ansvarsfull uppgift. Det ligger en hel del i det talesättet. Föräldraskap innehåller många utmaningar och glädjeämnen, som vi vinner på att dela med andra. Detsamma gäller för familjehemsföräldrar. Forskning visar att familjehem som deltar i utbildning/handledning med andra familjehem, där fokus läggs på att hantera problematiska beteenden hos det placerade barnet, upplever att de klarar sitt uppdrag bättre än andra familjehem och mår bättre psykiskt [8].

Referenser kapitel 7

1. BRA-fam – en standardiserad bedömningsmetod för rekrytering av familjehem. Socialstyrelsen; 2014.
2. Chamberlain P, Fischer PA, Moore K. Multidimensional treatment foster care: Applications of the OSLC Intervention Model to High Risk Youth and Their Families. I: Reid JB, Patterson GR, Snyder J (red). *Antisocial Behavior in Children and Adolescents. A development analysis and model for intervention*. American Psychological Association Washington, DC; 2003.
3. Chamberlain P, Price JM, Reid JB, Landsverk J, Fisher PA, Stoolmiller M. Who disrupts from placements in foster and kinship care? *Child Abuse Negl* 2006;30.
4. Vinnerljung B, Sallnäs M, Kyhle Westermark P. Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution. Socialstyrelsen; 2001.
5. Patterson GR. *Coercive family process*. Eugene. Castaglia Publishing Center Oregon; 1982.
6. Shaw DS, Winslow EB. Precursors and correlates of antisocial behavior from infancy to preschool. I: Stoff DM, Breiling J, Maser JD (red). *Handbook for antisocial behaviour*, New York. Wiley; 1997. s. 384–94.
7. Kyhle Westermark P. MTFC – en intervention för ungdomar med beteendeproblem. Lund. Socialhögskolan; 2009. Avhandlingsserien: 37.
8. Price JM, Chamberlain P, Landsverk J, Reid J, Leve L, Laurent H. Effects of a Foster Parent Training Intervention on Placement Changes of Children in Foster Care. *Child Maltreat* 2008; 13(1):64–75.
9. Nyberg L, Lindberg L. Barn och ungdomars psykiska hälsa. Stockholm: Enheten för psykisk hälsa, Stockholms läns landsting; 2003. Rapport 2003:7.
10. Ferrer-Wredder L, Stattin H, Lorente CC, Tubman JG, Adamson L. *Successful prevention and youth development programs: Across borders*. New York. Kluwer; 2004.
11. Forster M. *Fem gånger mer kärlek*. Stockholm. Natur & Kultur; 2009.
12. Webster-Stratton C. *De otroliga åren*. Lund. Palmkrons förlag; 2005.
13. Patterson GR, Narrett CM. The development of a reliable and valid treatment program for aggressive young children. *Int J Ment Health* 1990; 19.
14. Greene RW. *Explosiva barn*. Lund. Studentlitteratur AB; 2003.
15. Hedenbro M, Wirtberg I. *Samspelets kraft*. Stockholm. Liber AB; 2000.
16. Hofsten K, Alfvén M. *Trotsboken*. Stockholm. Norstedts; 2011.
17. Klingberg T. *Den lärande hjärnan*. Stockholm. Natur & Kultur; 2011.

Vardagen i familjehemmet

Vardagen i familjehemmet

I det kapitlet kan du läsa om

- hur du som familjehemsförälder kan ta emot barnet på ett välkomnande sätt
- hur den egna familjen påverkas när en ny familjemedlem flyttar in
- hur de egna barnen kan känna och tänka
- hur du kan stödja barnet inför flytt till eget boende.

När barnet flyttar in

Förberedelser

När ett barn ska flytta till ett familjehem kan det vara bra om alla berörda är väl förberedda och har fått den information och det stöd som man har behov av. Utifrån rollen som uppdragsgivare ansvarar socialtjänsten för att ni som familjehemsföräldrar och barnet, i den mån det är möjligt, är delaktiga och får den information som krävs. För barnet är informationen om familjehemmet särskilt viktig och ni som familjehem kan gärna förbereda en presentation av er familj och er omgivning som kan lämnas till barnet. I planeringen inför flytten kan t.ex. ingå en plan för hur övergången till familjehemmet ska se ut. Planering för eventuell skolgång är också viktigt [1].

Ni som familjehemsföräldrar behöver få nödvändig information om barnet, till exempel rutiner vid sänggåendet, barnets matvanor (favoriträtter, vad barnet ogillar), saker som är särskilt viktiga eller roliga för barnet, saker som skrämmar eller oroar och eventuell medicinering. Om barnet kommer från en annan kultur kan det finnas ytterligare information som är viktig att få ta del av för att ni ska kunna hjälpa barnet att trivas.

Socialtjänsten ansvarar för att ni som familjehem får nödvändig information och det kan vara bra att få den skriftligt [2]. Den information om barnet som förmedlas kan komma från olika personer runt barnet beroende på omständigheterna. Barnets föräldrar har vanligtvis god kännedom om vad som är viktigt för barnet och blir delaktiga genom att de blir tillfrågade om det.

Om det rör sig om en omplacering kommer barnet från ett annat familjehem, ett jourhem eller en institution. I så fall är det hemmet eller den institutionen, tillsammans med föräldrarna, självklara informationsgivare.

Flytten är en omvälvande händelse för barnet
Att flytta till ett familjehem är oftast en omvälvande händelse för barnet. Det är smärtsamt att skiljas från det välkända och det är naturligt att känna sig

chockad, rädd och orolig inför allt det nya i familjehemmet. Känslan hos barnet kan stå i kontrast till familjehemmets känsla av förväntan och glädje inför att barnet ska flytta in. Flera barn beskriver att omställningen från kaoset i ursprungsfamiljen eller under tiden på flykt från annat land till lugnet i familjehemmet är stor och svår att hantera. När barnet väl landar i familjehemmets lugn kan känslor som varit nedtryckta komma upp till ytan. Det kan resultera i att barnet mår sämre än det gjorde före flytten [3]. Mindre barn behöver hjälp med att förstå alla förändringar i och med flytten. Att få med sig något hemifrån, till exempel ett gosedjur eller en filt som luktar "hemma", kan ge en viss tröst i övergången.

När barnet flyttar in hos er behöver ni i familjen på alla sätt försöka få barnet att känna sig välkommet och i säkerhet. Förutom att ni i ord, gester och leenden välkomnar barnet, kan ni till exempel bjuda barnet på sin favoriträtt. Visa intresse för barnet och var tydlig och förutsägbar i kommunikationen. Bjud in barnet i era samtal och er samvaro i familjen. Många barn i familjehem beskriver hur viktigt det är att få känna att man räknas som en familjemedlem [3, 10].

Har man tillgång till kylskåpet vet man att man ses som en i familjen

Många av barnen känner oro för sina föräldrar

Många barn som flyttar till familjehem har tagit ett stort ansvar för sina föräldrar och ibland även för syskon. När de kommer till familjehemmet förändras deras relation till föräldrarna och då kan relationen bli än mer komplicerad. Vissa föräldrar är ledsna och uppmanar barnen att flytta hem igen. Andra är arga och beskyller barnen för att ha orsakat kaoset i familjen eller för att ha ljugit för socialtjänsten om situationen i familjen.

De ensamkommande barnen kan ha fått i uppdrag att i och med flytten arbeta och försörja sin familj i hemlandet eller hjälpa resten av familjen att komma till Sverige.

”Det bästa med att bo i familjehem”, säger

Oscar, ”är att jag inte är rädd när det blir fredag. Och att jag har något att berätta i skolan när det blir måndag.”

Kylskåpsbolibompa, En bok om att bo i ett familjehem, Lisbeth Pipping, 2015

Ungdomar från Masrosbarn har lyft fram några viktiga punkter att tänka på.

Ungdomar vill:

- få förtroendet att få en hemnyckel
- få förtroende att vara ensam hemma
- kunna röra sig fritt i bostaden
- få äta när man är hungrig
- att det finns mat som man tycker om och är van med
- få inreda sitt eget rum
- få veta var allt finns, toalettpapper, schampo, diskmedel osv. Och veta att det är ok för dem att använda det.
- känna sig fria att ifrågasätta saker och ge förslag om förändring/förbättring
- att det är tydligt för ungdomen att den inte själv ansvarar för inköp av mat, hygienartiklar osv
- inte veta vad familjehemmet får i ekonomisk ersättning för deras placering.

FUNDERA

Vad tror du kan ha betydelse för att inflyttningen ska bli så bra som möjligt för barnet?

Din uppgift som familjehemsförälder blir att stödja barnet i kontakten med föräldrarna och att hjälpa det att inte behöva ta mer ansvar för sina föräldrar än vad som är rimligt och möjligt. Starka oros- och skuld-känslor gentemot sin ursprungsfamilj kan hindra barnet från att knyta an till sina familjehemsföräldrar. Det kan också bidra till att barnet vill flytta hem igen [3]. Det är socialtjänsten som ansvarar för att erbjuda stöd till barnets föräldrar. Om ni märker att föräldrarna har behov av stöd kan ni som familjehemsföräldrar göra socialtjänsten uppmärksam på det.

Ett interkulturellt perspektiv

Vi bär alla med oss en kultur. Den formar vår livsstil, våra göranden och våra normer och värderingar. Att känna sig hemma i en kultur innebär att veta vem man är och att kunna förmedla sina tankar och känslor, och att agera på ett sätt som man kan räkna med att omgivningen förstår. Om man istället känner sig utanför kan både ens identitet och självkänsla påverkas negativt.

Alla kan känna utanförskap vid vissa tillfällen i livet, till exempel då man flyttar eller byter jobb. Ibland är förändringen en spännande upplevelse, men om den blir för stor eller inte är önskvärd kan det påverka såväl identitet som självkänsla. Det minskar ens förmåga att anpassa sig till det nya sammanhanget. Alla barn som kommer till ett familjehem byter i större eller mindre utsträckning en familjekultur mot en annan. Som familjehemsföräldrar behöver ni visa intresse och lyhördhet inför barnets kultur och på alla sätt försöka

hjälpa barnet att hitta sin plats i sitt nya sammanhang. Det gäller alla barn men särskilt de ensamkommande barnen [5].

Särskilt om jourhem

Som jourhemsföräldrar har man, eller kommer att få, en vana vid att ett barn flyttar in. Inför mottagandet kan man skaffa sig allmänna kunskaper om vad som är viktigt att tänka på, men man måste samtidigt ha i åtanke att varje barn är en ny individ med sina unika egenskaper och personlighetsdrag. Varje barn som man tar emot innebär en ny relation.

När ett barn behöver flytta till ett jourhem är situationen ofta mer eller mindre akut, vilket påverkar den tid som finns för förberedelser. Då är det särskilt viktigt att vara lyhörd för barnets behov och förutsättningar i samband med inflyttningen.

Vanor och rutiner

Det är i vardagen i familjehemmet som alla möts, vuxna som barn. Varje familj har sina regler och förhållningssätt, några är tydligt uttalade och andra mer underförstådda och självklara för familjemedlemmarna. Det är viktigt att ni berättar för barnet hur vardagsrutinerna i er familj ser ut, vilka regler och gränser som ni har. Det kan handla om sådant som familjemedlemmarnas bestämda sittplatser runt matbordet eller hur ni brukar ha ert fredagsmys. Det handlar också om er familjs traditioner och vanor, till exempel hur ni firar högtider och födelsedagar och hur ni umgås med släkt och vänner. Ur ett interkulturellt perspektiv är det både viktigt och spännande att tillsammans med det nyinflyttade barnet skapa en ny familjekultur tillsammans.

Många av de barn som flyttar till familjehem har tagit ett stort ansvar och varit tvungna att skapa sina egna regler. Det kan då vara svårt för barnet att förhålla sig till att någon vuxen sätter gränser [3]. Med tiden kan dock barnet uppleva att det är både en befrielse och en trygghet att få bo med vuxna som just sätter gränser, av omsorg om barnet.

Flytten till familjehemmet innebär förändringar och förluster av olika slag för barnet. Kanske fanns det ett älskat husdjur hemma eller en nära vän som barnet nu saknar. Barnet kan också sakna hemmets lukter och smaker. I barnets ursprungsfamilj pratade man kanske

”Per (familjehemspappan) eller min lillebror kommer och tänder lampan halv sju eller sju. Jag går upp direkt, även om jag vill ligga längre, klär på mig, kläderna hänger framme, det har jag och mamma (familjehemsmamman) gjort på kvällen, äter frukost, som Per har tagit fram, müsli eller cornflakes utan socker – eller gröt. Sen går vi till skolan.”

En pojke berättar i Barns vardagsliv i familjehem av Gunvor Andersson, 2006

Två barn svarar på frågan vad som kännetecknar ett bra familjehem:

”Familjelivet, att hela familjen ska kunna sitta ner tillsammans, äta middag om inte annat på helger, kunna umgås på kvällarna, hitta på saker tillsammans. Alltså det som är det vanliga, det så kallade normala familjelivet.”

”De är liksom sociala, umgås och gör allting tillsammans som en vanlig familj. Jag känner som att jag är född där.”

Återgett i Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden, 2011

En ensamkommande om betydelsen av sitt modersmål.

”Men när man träffar tandläkaren och så ser man att ’wow, det här är en persisktalande’ och man förstår varandra väldigt väl, det känns som att man bara tar en skön, underbar dusch och så släpper allting.”

Återgett i Nyanlända barns hälsa, Barnombudsmannen 2017

Farzin berättar att han kan uppleva distans i förhållande till sina klasskamrater, t.ex. genom att inte dela humor:

”När jag pratar, när jag skämtar med dem, det blir lite konstigt för dem. Och de garvar inte alls, de skrattar inte alls. Om de skrattar så skrattar de bara för att jag blir glad, men egentligen så är det inte alls roligt. För dem.”
Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv, Åsa Backlund mfl., 2014

Oscar 6 år berättar. ”Jag tittade inte så mycket på Bolibompa när jag flyttade hit. Jag tittade i kylskåp. Alltså, det var så mycket god mat så att jag inte kunde räkna alla saker. Det är som i en affär. Mat i kylskåp gör mig glad.”

Kylskåpsbolibompa, En bok om att bo i ett familjehem, Lisbeth Pipping, 2015

En familjehemsförälder får frågan om hur uppdraget påverkat deras parförhållande: ”Positivt, det har svtat oss samman. Den stora tryggheten vi har haft, den har vi haft då i varann, och sökt i varann när man har hållit på och brottats med de problem som har varit.”

En familjehemsmamma berättar i Fosterfamiljens inre liv av Ingrid Höjer, 2001

på ett annat sätt, även om barnet är uppvuxet i Sverige, och man hade kanske egna skämt och andra familjeegenheter. Det kan dröja innan barnet förstår hur man pratar och skrattar med varandra i den nya familjen.

När ensamkommande barn flyttar in

När ensamkommande barn placeras finns det sällan tid för förberedelse. De kan ha varit på flykt under lång tid och inte fått sina grundläggande behov tillgodosedda på länge. För dem är det viktigt att familjehemmet representerar trygghet och säkerhet. På samma sätt som andra barn i familjehem vill de flesta ensamkommande barn också vara en del av familjen och betraktas som familjemedlemmar [4].

Språkets betydelse

Det är vanligt att familjehemmet inte talar samma språk som barnet och det kan även av andra orsaker vara svårt med kommunikationen till en början. Därför behöver du som familjehemsförälder vara lyhörd, nyfiken och kreativ för att hitta sätt att kommunicera med barnet. Även om man strävar efter att barnet ska lära sig svenska så snart som möjligt är det bra för barnet att få möjlighet att tala på sitt modersmål när det gäller angelägna och känslomässigt laddade frågor. Du som familjehemsförälder kan uppmuntra barnet att underhålla och behålla sitt modersmål, både det talade och det skrivna språket, samtidigt som det lär sig svenska. Ett rikt modersmål medför att även barnets svenska blir mer nyanserad.

FUNDERA

Vilka traditioner och rutiner har vi i vår familj? Vad kan komma att påverkas av att ett barn flyttar in? Vad kan behöva förändras?

Religionens betydelse

I en studie där flera ensamkommande barn intervjuades beskrev barnen att deras kontakt med den egna religionen var bra för dem. Att de utövade sin religion hade en lugnande inverkan och fungerade som en inre kompass, sa barnen. Det var för dem ett sätt att hålla kvar kontakten med den egna kulturen och en möjlighet att få tala sitt modersmål. De upplevde också att religionen kunde hjälpa dem i existentiella frågor [6, 7]. Precis som för andra barn skiftar dock religionens betydelse barnen emellan. En del har ett mindre intresse av att ha kontakt med sitt samfund och utöva sin religion och andra ett större.

Asylprocessen

De ensamkommande barnen är ofta oförberedda på den process som det innebär att söka asyl. Det är förvirrande med alla aktörer som de möter i processen och ovissheten för både barnet och dess ursprungsfamilj är svår att uthärda. Även om det inte är du som familjehemsförälder som ansvarar för att barnet får kontinuerlig information i asylprocessens olika delar kan ditt stöd och engagemang vara viktigt för barnet [6, 7].

Ibland har barnen fått instruktioner, som de uppmanats hålla hemliga, från de människosmugglare som tagit dem till Sverige. De kan också ha fått uppdrag från sin familj som de inte får berätta för någon om. Många föräldrar tror till exempel att barnens chanser att få uppehållstillstånd ökar om de inte har någon familj i hemlandet och därför uppmanas barnen att inte berätta om sin ursprungsfamilj [6]. Sådana hemligheter är svåra och stressande för barnen att bära.

De ensamkommande barnen är ofta oförberedda på den process som det innebär att söka asyl. Ovissheten för både barnet och dess ursprungsfamilj är svår att uthärda.

På Socialstyrelsens webbplats www.socialstyrelsen.se hittar du filmen Vad händer nu? och en informationsskrift till familjehemsföräldrar om de ensamkommande barnens första tid i Sverige.

Barnet anpassar sig till en ny vardag

Nedan följer ett avsnitt om hur det på längre sikt kan te sig för barnet att vara en del av en hemmiljö som på flera avgörande punkter skiljer sig från barnets ursprungsmiljö.

Leva vanligt och normalt

I en studie intervjuade Gunvor Andersson barn i 10–11-årsåldern om deras vardag i familjehemmet. Deras tillvaro visade sig vara märkvärdigt "normal" och "vanlig", trots att deras situation var minst sagt ovanlig. Detta kunde förklaras med att vardagslivet präglades av rutiner på likartat sätt som för andra barn, vilket fick dem att känna trygghet. När barnen funderade över vad det är för skillnad att bo i familjehem jämfört med att bo i en egen familj, jämförde de i första hand med hur andra barn har det och konstaterade att det inte var någon skillnad. Jämfört med hur de hade det i sin ursprungsfamilj fick de ofta tillgång till mer resurser. De fick till exempel hjälp med läxor, hade tillgång till dator och blev skjutsade till ridlektioner och fotbollsmatcher [8].

Barn och unga i familjehem intervjuades i ett projekt som Barnombudsmannen genomförde 2010. Även dessa barn och unga beskrev att det som var bra med familjehemmet var sådant som kan tyckas vanligt och normalt. Det kunde handla om att uppleva trygghet, ha ett eget rum, få bada och sova, få möjlighet att göra roliga saker, utöva fritidsaktiviteter och lära känna nya vänner [9].

I "vanligheten" ingår även att bli bemött på ett bra sätt av familjehemsföräldrarna. Sådant som barnen nämner som värdefullt är att bli lyssnad på, att känna att familjehemsföräldrarna har tid, att de bryr sig, att de är kärleksfulla, förstående, snälla och raka, liksom att de ger en hjälpande hand när det behövs. Man ska också kunna prata med familjehemsföräldrarna om vad som helst och de ska märka om man är ledsen eller arg [8].

Det visade sig att barnens vardag tedde sig förvånansvärt normal och vanlig, trots att deras situation var minst sagt ovanlig

Följande två exempel beskriver hur svårt det kan vara att göra rätt och att man som familjehem måste vara oerhört lyhörd:

Ingvar flyttade till familjehem som tonåring och bodde där i två år. Han beskriver att det han framför allt uppskattade var att familjehemmet respekterade hans privata fält, hans behov av att behålla sina tankar och känslor för sig själv. Han var inte van vid att visa känslor och vågade inte släppa någon för nära. Familjehemmet såg, förstod och respekterade hans gränser. De frågade ibland och visade att de fanns till hands.

Vera omplacerades när hon var 11 år och hamnade i ett familjehem, där hon upplevde att hon hade svårt att veta hur hon skulle vara. Detta gjorde hennes osäker, varför hon valde att mest vara på sitt rum. Hon hade önskat att någon hade tagit sig tid att komma in, sitta ner och prata. Familjehemsföräldrarna gjorde inte det. "De trodde väl att jag ville vara ensam", säger Vera i dag.

Berättat för socialtjänstens representant i *Att lära av fosterbarn* av Monica Westberg & Kristian Tílander, 2010

Lina har följande åsikt om att bo i jourhem:

"Jag tror att de som kommer känner sig ganska välkomna, för om man är en sådan familj som liksom pratar med varandra och har roligt tillsammans, känner man sig mer välkommen och man blir som en familj, fast man kanske inte ska bli kvar länge."

Återgett i *Barnombudsmannens rapport Bakom fasaden*, 2011

Att känna sig som hemma

I en undersökning genomförd av Örebro universitet frågade man tonåringar om deras upplevelser av vardagslivet i familjehemmet. Syftet var att ta reda på vad som får ungdomar att känna sig hemma. Här konstateras att både struktur och värme är viktigt för att skapa ett välgörande vardagsliv i familjehemmet. Dagliga rutiner som regelbundna måltider, att få tillräckligt med sömn och att göra läxor gör tillvaron trygg och säker. Har man fri tillgång till kylskåpet känner man att man ses som en medlem i familjen. Att man skämtar och skrattar tillsammans, kanske retas på ett vänligt sätt, att man pratar med varandra och har gemensamma aktiviteter gör att det blir en varm känsla i familjehemmet. Det bidrar också till att minska spänningar och kan få barnet känna sig som en del av familjen [10].

Känslan av tillhörighet är viktig även för de ensamkommande barnen. Det kan handla om att få vara en aktiv medlem i hushållet och på olika sätt bidra till exempel i matlagningen. Det är viktigt för barnen att familjehemsföräldrarna är intresserade av deras vanor och traditioner, att de får röra sig fritt i huset och att de exempelvis får en egen nyckel till hemmet [6, 7, 11, 12].

? Vad kan jag som familjehemsförälder göra?

- Skapa situationer där barnet kan känna att han eller hon ingår i familjegemenskapen.
- Ha tid för barnet och visa att du lyssnar.
- Se till att ni har trygga rutiner.
- Gör saker tillsammans och sträva efter att ha trevligt ihop.
- Var tydlig när du pratar med barnet för att undvika missförstånd.
- Berätta hur ni gör i familjen och varför ni gör det, så att barnet slipper undra och gissa.

Unga på väg ut i vuxenlivet

Barn och unga flyttar från sina familjehem av olika skäl. Ibland flyttar de tillbaka till sina föräldrar och ibland vidare till något annat boende, till exempel ett annat familjehem eller HVB. Ibland är barnets flytt från familjehemmet planerad och sker i förtid.

Övergången från att vara äldre barn till att bli vuxen pågår i flera år. Under den perioden behöver de äldre barnen stöd från sin familj, både känslomässigt och materiellt. Det gäller alla barn, men barn som bott i familjehem har inte alltid fått det stödet.

För många barn är familjehemsföräldrarna väldigt viktiga och då är det värdefullt att de kan finnas kvar och stödja barnet även när han eller hon har flyttat. Socialtjänsten bör beakta behovet av fortsatt kontakt med familjehemmet sedan familjehemsvården upphört. Ungdomens behov av personligt stöd bör uppmärksammas och tillgodoses.

Unga behöver lära sig många praktiska saker inför sin utflytt, som att planera sin ekonomi, betala räkningar, städa och handla. De behöver även information om hur samhället fungerar och vart man kan vända sig vid olika behov, till exempel sjukdom eller arbetslöshet [13].

Inför och efter utflyttning kan den unge få stöd även från andra personer än föräldrarna och familjehemmet. Relationen med syskon och andra anhöriga kan

ha en avgörande betydelse för den unge. Även andra personer, som den unge lärt känna under tiden i familjehemmet, kan finnas kvar i hans eller hennes nätverk.

FUNDERA

Hur var det för mig när jag flyttade hemifrån? Hade jag någon som jag kunde fråga till råds?

Vilket ansvar är jag som familjehem beredd att ta på mig efter att en ungdom flyttat ut i eget boende?

"Så länge vi är placerade blir vi misstänkliggjorda och betraktas som okapabla. När det blir dags för utflyttning förväntas vi plötsligt klara av allt på egen hand."

Flicka som bott i familjehem uttrycker sin synpunkt vid möte på Socialstyrelsen

Erik 18 år, har föräldrar som under hans uppväxt varit familjehem.

E: "Det man bör veta om man funderar på att skaffa fosterbarn, det är att ... det kommer ju inte att bli något direkt "normalt" liv. Utan ... det är ju mycket som kommer att ändras, det är det. Fast det mesta är på ett positivt sätt. Men man får ju offra en del."

I: "Vad får man offra?"

E: "Socialt umgänge och fritid. Ska man skaffa fosterbarn så måste man ta bort vissa sådana delar för att kunna hjälpa ... barnet."

I: "Vad får man i stället då?"

E: "Ja, erfarenhet, glädje, nya upptäckter. Tror jag."

I: "Så det är både vinster och förluster med det här?"

E: "Ja."

I: "Hur är balansen då, tycker du? Mellan vinsterna och förlusterna?"

E: "Det är ju mer ... det är ju mer vinster. Det beror helt och hållet på hur man värderar de förlusterna man får."

Återgett i Att leva med fostersyskon av Monika Nordenfors och Ingrid Höjer, 2006

Risk för isolering och att bli utan stöd

Ungdomar som lämnar sitt familjehem för att flytta till eget boende riskerar att bli ensamma och isolerade. Kontakten mellan dem och de egna föräldrarna kan ha avtagit under placeringens gång och relationen mellan dem kan ha försvagats. Föräldrarna lever ofta i en svår social och ekonomisk situation och det är inte en självklarhet att de har möjlighet att ge stöd till sina barn. De unga kan även få problem att hålla kvar stabila relationer till familjehemsföräldrarna efter utflyttning. Det finns till och med risk för att kontakten avbryts helt, till exempel om placeringen avslutas oplanerat och i affekt.

En svensk undersökning visar att det finns en låg medvetenhet inom socialtjänsten om att de ungas situation är annorlunda jämfört med andras [14]. Unga som har bott i familjehem har, vid direktkontakt med Socialstyrelsen och Allmänna Barnhuset, berättat att de tvingats klara allt, inklusive svåra livsval, utan något vuxenstöd.

Inom ramen för BBIC, finns ett material som heter "På väg". Det består av enkäter som ska besvaras av den unge själv, av familjehemmet och, när det är möjligt, av föräldrarna eller en god man. Syftet är att det ska bli tydligare för alla berörda vilka behov den unge har inför och efter utflyttning från familjehemmet. Med stöd av dessa enkäter kan man lägga upp en plan för hur den unges behov ska tillgodoses [2].

Unga som har flyttat ut från sina familjehem har berättat att de framför allt oroar sig för följande:

- Hur ska jag klara min ekonomi?
- Hur ska jag bo?
- Vad ska jag göra – arbete eller utbildning?
- Vem ska hjälpa mig med praktiska saker?
- Hos vem kan jag få personligt stöd?
- Kommer jag att bli helt ensam?

Unga vill flytta först när de känner sig redo

Vanligtvis flyttar unga hemifrån när de är redo för det. De har dessutom ofta möjlighet att återvända hem under en period innan de så småningom flyttar ut igen. Så är det vanligtvis inte för unga som flyttar från sitt familjehem. De förväntas ofta vara redo att flytta i och med att de har blivit myndiga [14] och om flytten inte går bra är det långt ifrån säkert att de kan återvända till sitt familjehem. Det finns dock inget lagkrav på att unga ska lämna sitt familjehem vid en viss ålder. Det är

möjligt att låta dem få lämna i en lugnare takt. Unga som fått bo kvar i familjehemmet och själva har bestämt takten i utflyttningen berättar att de mått bra av att inte känna en press att flytta. Det gäller antingen de har kunnat bo kvar i familjehemmet genom socialtjänstens försorg eller på familjehemmets eget initiativ [15].

Socialtjänsten kan även se till att övergången till ett självständigt liv blir mjukare genom att låta placeringen övergå till en inackordering med högre grad av självständighet eller genom att ge familjehemmet i uppdrag att vara den unges kontaktfamilj under en period [13].

Efter utflyttning – en känsla av osäkerhet i relationen till familjehemmet

Inför utflyttningen behöver ni som familjehemsföräldrar och den unge talas vid om hur er fortsatta relation ska se ut. Det är viktigt för den unge att få klara besked om vad han eller hon kan förvänta sig er. Kommer han eller hon att få ringa eller besöka er? Hur ofta i så fall? Kommer ni att ta kontakt med honom eller henne? Helger och födelsedagar – är den unge välkommen till er då?

I en undersökning med unga som flyttat från familjehem uppgav en tredjedel att de hade någon form av relation till sina tidigare familjehemsföräldrar. De unga beskrev relationen som hjälpsam men inte självklar. De kände att de inte hade tillgång till familjehemsföräldrarna på samma sätt som familjens egna barn. Det hände att de tvekade att ta kontakt och istället väntade på att bli inbjudna. Denna osäkerhet kan vara förklaringen till att hela två tredjedelar av de familjehemsplacerade barnen inte har någon fortsatt relation med sina familjehemsföräldrar efter utflyttning.

Om ensamkommande barns utflytt

Det som hittills beskrivits gäller alla familjehemsplacerade barn. Det följande gäller särskilt ensamkommande barn.

Uppehållstillstånd

Ensamkommande barn som blir vuxna i familjehem kan också flytta av olika skäl. Det vanligaste skälet är att de fått beslut om avslag på sin asylansökan eller att de fyller 18 år. Om barnet fyller 18 år under asylprocessen innebär det i de flesta fall att placeringen i familjehemsvården avbryts eftersom barnet då betraktas som vuxen och att den unge flyttas till Migrationsverkets boenden för vuxna asylsökande.

Om barnet får uppehållstillstånd övergår ansvaret från Migrationsverket till socialtjänsten i den kommun som ansvarar för barnet. Det vanliga är då att barnet bor kvar i familjehemmet tills han eller hon flyttar hemifrån, som andra unga i familjehem [16].

Återförening med familjen

Barn som fått uppehållstillstånd kan ansöka om att få återförenas i Sverige med sin ursprungsfamilj. Det är Migrationsverket som beslutar om återförening. Möjligheten till återförening är begränsad. Det händer också att barnets familj kommer till Sverige som asylsökande. Ibland kan då barnet återförenas med sin familj redan under asylprocessen och därmed avslutas familjehemsplaceringen [16].

Barnet kan ha ambivalenta känslor inför en återförening; å ena sidan får barnet vara med sin efterlängtnade familj, å andra sidan har barnet knutit an till sitt familjehem. Om barnet har påbörjat sin etablering i Sverige och börjat lära sig svenska finns det en risk för att det får ta ett stort ansvar för sin nyanlända familj när den ska introduceras i det svenska samhället [6, 16].

Avvisning eller utvisning

Om barnet får ett beslut om avvisning eller utvisning börjar Migrationsverket ordna med hemresan och ser till att det finns någon som tar emot barnet i hemlandet. Finns det ingen som kan ta emot barnet kan inte utvisnings- eller avvisningsbeslutet genomföras. Barnet kan då få ett tillfälligt uppehållstillstånd i avvaktan på att utvisningen eller avvisningen kan ske. När barnet fyller 18 år och därmed blir vuxen upphör kravet på att någon ska ta emot den unge i hemlandet, vilket innebär att åtgärden kan genomföras. Socialtjänsten ansvarar för att barnet har boende fram till att utvisningen eller avvisningen genomförs [17]. Det betyder att barnet vanligtvis bor kvar i familjehemmet under den tiden [16].

Ett avslag på asylansökan är svårt för barnet. Som familjehemsförälder behöver du ge barnet känslomässigt stöd, struktur och rutiner i vardagen för att motverka känslor av meningslöshet, ångest och apati. En aktiv fritid kan underlätta för barnet [16]. Du behöver också förbereda barnet praktiskt genom att till exempel se till att barnet får ett kursintyg från skolan om det inte hinner få ett avgångsbetyg [6].

Barn som avviker

Det händer att barn avviker både innan de ansökt om asyl, under asylprocessen eller då de fått avslag på sin asylansökan. Några av de vanligaste skälen är att de är rädda för att bli utvisade, att de vill söka asyl i annat land eller att de vill söka upp någon i släkten/sitt nätverk i eller utanför Sverige. Mörkertalet är stort men en kartläggning som länsstyrelsen har gjort visar att flera ärenden om människohandel rör ensamkommande barn. Många av de barn som avviker känner misstro eller rädsla för myndigheter. Det är därför angeläget att alla ensamkommande barn får en tydlig och barnanpassad information om asylprocessen. För dig som familjehemsförälder är det viktigt att vara observant på tecken som tyder på att barnet tänker avvika och prata med socialtjänsten. Tecken som observerats i samband med att barn avviker är till exempel låg närvaro i skolan, att barnet håller sig borta hemifrån och att barnet har ett undvikande beteende [6, 18].

! Socialtjänsten bör

- beakta ungdomens behov av fortsatt kontakt med familjehemmet efter avslutad placering
- uppmärksamma och tillgodose ungdomens behov av personligt stöd när placeringen upphör
- tillgodose behov av stöd och hjälp med frågor om ekonomi och att ordna med bostad, studier eller arbete om ungdomen flyttar till eget boende.

? Vad kan jag som familjehemsförälder göra?

- Fortsätt att hålla kontakten med den unge efter utflyttning.
- Tydliggör – om du och din familj vill det – för den unge att han eller hon är välkommen att ta kontakt efter flytten.
- Om du vill att ni ska ha vissa regler för kontakten om hur och när – klargör även det.
- Hjälp den unge att göra en budget.
- Ge träning i praktiska göromål före utflyttningen.
- Finns till hands för den unge när han eller hon behöver råd om något efter utflyttningen.
- Uppmuntra ungdomen till kontakter med andra i nätverket inför och efter utflyttningen.

Den egna familjen påverkas

Vi konstaterade i bokens inledning att uppdraget som familjehemsförälder ger både glädje och tillfredsställelse, men även utmaningar, vilket du behöver vara beredd på. I det följande kan du ta del av andra familjehems erfarenheter som redovisats i olika studier och undersökningar.

Ett berikande men även krävande uppdrag

I en svensk studie, genomförd av forskaren Ingrid Höjer, säger familjehemsföräldrar att det är tillfredsställande och givande att vara familjehemsföräldrar. De anser att de gör en viktig insats och att de får en stor känslomässig belöning genom sina nära relationer till de barn och unga som de tar emot i sitt hem. Många berättar att det tillfört mycket positivt i familjens liv [19].

Uppdraget att vara familjehemsförälder kräver stort engagemang och medför ett behov av att kontinuerligt reflektera över vad det innebär att vara förälder. Livet blir känslomässigt mer intensivt med nya upplevelser som behöver bearbetas. Familjemedlemmarna behöver vara öppna med vad de tycker och känner. Det kan bli många och långa samtal på kvällarna om föräldraskap och om olika sätt att lösa problem. Majoriteten av familjehemsföräldrarna i Höjers studie tycker att de, genom att ta emot ett barn, känner sig

FUNDERA

Ett jourhems egna barn får vid upprepade tillfällen vara med om att barn flyttar in och flyttar ut. Det finns skäl att fundera över hur de påverkas och hur de hanterar det faktum att det återkommande sker förändringar i familjen. Hur kan det upplevas och hur kan jag som jourhemsförälder påverka situationen?

mer som ett föräldrateam än tidigare; de bildar ett arbetslag som kan finna glädje i de utmaningar som de möter och i att se barn och ungdomar utvecklas på ett positivt sätt [19].

Fler får insyn i familjens liv

Att bli familjehem innebär en rad förändringar för familjen. En av de mer påtagliga är att ett familjehem behöver vara öppet för besök och andra former av kontakt med barnets föräldrar och andra släktingar samt med socialtjänstens representanter och övriga professionella. Familjehem får alltså vara beredda på mer insyn i familjens liv [20, 21, 22, 23, 24].

Uppdraget kräver tid

Uppdraget att vara ett familjehem kan kräva mer tid än vad man hade förväntat sig. Barnet som flyttar in behöver ofta mycket uppmärksamhet, vilket kan ta mycket tid i anspråk för alla familjens medlemmar. Även praktiska omständigheter eller uppgifter, som att ta emot barnets föräldrar i sitt hem eller köra en lång väg för att barnet ska få träffa sina föräldrar, är exempel på tidskrävande uppgifter som kan upplevas som oväntade.

Omgivningens reaktioner

Familjens alla medlemmar kan komma att möta reaktioner från omgivningen som de finner överraskande. Flera familjehemsföräldrar uppger i ovan nämnda studie att de fått kritiska kommentarer från arbetskamrater, släktingar och vänner. I några fall gällde kritiken det faktum att de får ett arvode för sitt uppdrag, med kommentarer om att man inte bör tjäna pengar på att ta hand om barn. Kritikerna hade i dessa fall ingen förståelse för att uppdraget är både tidskrävande och ansvarsfullt. Vissa familjehemsföräldrar berättar att familjens umgänge har begränsats, bland annat på grund av att barn som bor i familjehem i vissa fall är utagerande och krävande, vilket inte alltid accepteras i sociala sammanhang [19].

Svagare mandat att fatta beslut om barnet

Att ta ansvar som förälder innebär bland annat att kontinuerligt fatta små och stora beslut som rör barnen, beslut som ska vara så välgrundade som möjligt och syfta till att barnen får det bra.

Familjehemsföräldrar delar ansvaret för barnet både med barnets föräldrar och med socialtjänsten. Det är inte alltid som familjehemsföräldrarnas syn på vad som är bäst för barnet delas av övriga. I flera studier framkommer att familjehemsföräldrar kan uppleva en frustration över detta. De känner ett ansvar för barnet som flyttat in hos dem, men i de fall då de inte är överens med övriga har de inte en given möjlighet att påverka viktiga delar i barnets liv [24, 25, 26, 27, 28, 29].

Familjehemmets egna barn

Även familjehemmets egna barn påverkas när ett nytt barn flyttar in.

Förr var det ingen självklarhet att barn och unga – varken familjens egna barn eller placerade barn – som redan bor i familjehemmet skulle vara delaktiga i samband med utredning och beslut om att godkänna ett familjehem. Numera bör socialtjänsten i utredningen beakta vilken inställning barn och unga som redan bor i familjehemmet har till att barn eller unga placeras där.

Familjens barn är oftast nöjda

Liksom sina föräldrar kan familjehemmets egna barn berätta om varma och nära relationer till det familjehemsplacerade barnet [21, 22, 23]. I flera studier uttrycker äldre barn att de uppskattar att ta hand om yngre fostersyskon, eftersom det får dem att känna sig dugliga och ansvarstagande [19, 20, 29]. Med fostersyskon menas andra barn boende i familjehemmet. År 2006 avslutades en svensk undersökning där ett stort antal barn och ungdomar som levt med fostersyskon deltog. Av den framkom att de flesta ungdomar var nöjda med att familjen var ett familjehem. Nästan hälften tyckte att det inte spelar någon roll om man är "fostersyskon" eller "biologiska syskon". De flesta uppgav sig ha ett gott förhållande till sina fostersyskon och tyckte att det var bra att familjen gjorde en insats [20, 29].

Familjens barn kommer ofta i andra hand

Det framkommer emellertid också i undersökningen som nämns ovan att familjehemmets egna barn anser att de ofta kommer i andra hand. De är medvetna om

att fostersyskonen i många fall har upplevt omsorgsbrist och andra svårigheter när de levde med sina egna föräldrar, och att de därför har stora behov av uppmärksamhet. De barn som tillfrågades i studien säger sig acceptera att föräldrarna ofta fokuserar på fostersyskonen men att det kan innebära att de själva får klara av sina svårigheter på egen hand. Vissa barn tycker att det är djupt orättvist att fostersyskonen prioriteras framför dem själva och uttrycker sin besvikelse över att inte ha blivit sedda av sina föräldrar. Det är emellertid få av dem som har visat sitt missnöje eftersom de förstår att deras föräldrar vill lyckas med sitt uppdrag som familjehemsföräldrar. De är rädda för att föräldrarna ska få en alltför tung börda om de även måste hantera sina egna barns problem. För att skydda föräldrarna väljer alltså barnen att inte berätta om sina egna svårigheter. Några av barnen uttrycker känslor av ensamhet och övergivenhet [20, 29].

Upplevelser av orättvisa

I synnerhet de yngre barnen som fick komma till tals i studien talar om orättvisa. För dem kan känslan av orättvisa bli påtaglig i vardagen, i synnerhet då de har fostersyskon som är jämnåriga med dem själva. Deras upplevelse av att särskild hänsyn tas till foster-

syskon eftersom det är synd om dem, kan påverka relationen negativt och leda till känslor av avundsjuka. Avundsjukan handlar ofta om materiella ting – att barnen som flyttar in får presenter, nya möbler till sitt rum, nya kläder etc. av familjehemsföräldrarna.

Flera av de yngre barnen känner att det inte är tillåtet att uttrycka sina upplevelser av orättvisa. Eftersom de själva har haft det bra, är det inte tillåtet att klaga. Barn behöver få uttrycka ilska och andra negativa känslor gentemot fostersyskon precis som barn oftast får lov att göra det gentemot sina biologiska syskon, annars kan relationen till fostersyskonen påverkas negativt. Som förälder kan du klargöra för de egna barnen att det är både naturligt och tillåtet att ha negativa känslor, så att de inte ska känna skuld gentemot fostersyskonen.

Känner ansvar för fostersyskonen

En majoritet av barnen i studien tar ansvar för sina fostersyskon, och med fostersyskon avses andra barn som bor i familjehemmet. De oroar sig ofta för att de inte har det tillräckligt bra. I många fall vet de också mer än vad deras föräldrar vet om hur fostersyskonen har det, exempelvis i skolan. De ser fostersyskons behov ur andra perspektiv än vad deras föräldrar gör och agerar för att hjälpa och stödja dem [20, 29].

Att vara en ovanlig familj

En del barn i studien beskriver sin familj som "en ovanlig familj". De syftar då bland annat på att fostersyskon kan ha problem som skapar konflikter och bråk, vilket medför att familjen upplevs som olik andra familjer. Det kan i vissa fall leda till att de inte vill ta hem kamrater, vilket också skapar en känsla av att vara "ovanlig" [20].

Lärorikt att leva med fostersyskon

Många barn och ungdomar tycker att de har lärt sig mycket genom att leva med fostersyskon. De menar att de har fått kunskap om att livet inte är enkelt för alla, att livsvillkoren kan se mycket olika ut och att människors problematiska beteende kan bero på en besvärlig livssituation. De är stolta och nöjda över sin kunskap och empatiska förmåga. Några menar att den kunskap de fått genom att leva med fostersyskon skiljer dem från andra jämnåriga och från andra vuxna. Denna kunskap kan dock leda till att det ibland kan vara svårt för de egna barnen att visa negativa känslor gentemot fostersyskon som betar sig illa. Eftersom de har utvecklat en förståelse för fostersyskonen kan de få skuld-känslor när de blir irriterade [21, 22, 23, 24, 29].

Även familjehemsföräldrar som intervjuats tycker att en av fördelarna med att vara familjehem är att deras egna barn lär sig att bli empatiska och får en förståelse för andra människors problem [19, 23, 24].

De flesta har ett gott förhållande till sina fostersyskon och tycker att det är bra att familjen gör en insats

! Socialtjänsten bör

- i familjehemsutredningen beakta vilken inställning barn och unga som redan bor i familjehemmet har till att barn och unga placeras där.

? Vad kan jag som familjehemsförälder göra?

Det är svårt att ge några generella råd eftersom alla familjer har olika erfarenheter och behov, liksom de barn som flyttar in i familjehem. Det finns dock några punkter som kan vara av särskild betydelse:

- Var beredd på att uppdraget som familjehem tar en stor del av familjens tid. De barn som placeras har rätt att få mycket uppmärksamhet.
- Ge dina egna barn utrymme och uppmärksamhet. Lyssna till vad de har att säga, både i processen som föregår en placering och efter det att ni har tagit emot ett barn.
- Var beredd på att er familj förändras – en ny familjemedlem påverkar hela familjen.
- Se till att få utbildning och handledning.

FUNDERA

De placerade barnen beskriver det "normala" och "vanliga" som det bästa med sina familjehem. Familjehemmets egna barn tycker att familjen blir "ovanlig" och inte längre fullt ut "normal" – på gott och på ont. Vad tänker du om det?

Referenser kapitel 8

1. Placerade barns skolgång och hälsa: ett gemensamt ansvar. Stockholm: Socialstyrelsen; 2013. Hämtad från <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2013/2013-1-2/>.
2. Grundbok i BBIC, Barns behov i centrum, Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
3. Jag är bara en påse med pengar: En rapport av Maskrosbarn om ungdomars upplevelser av insatser från socialtjänsten. Maskrosbarn Stockholm; 2016.
4. Sirriyeh, A. Hosting strangers: hospitality and family practices in fostering unaccompanied refugee young people. *Child and Family Social Work* 2013. 18:5–14.
5. Socialstyrelsen. Interkulturellt socialt arbete. Stockholm: Socialstyrelsen; 2010.
6. Alternative Family Care, Alfaca, Manual for staff working with reception families and unaccompanied children living in reception families, Nidos, Danish Red Cross, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor-Ndako, Organization for Aid to Refugees, 2016.
7. Backlund Å, Eriksson R, von Greiff K, Nyberg E, Åkerlund EM. Ensamkommande barn och ungdomar – ett longitudinellt perspektiv, Forskningsrapport 2014:4: Stockholm 2014.
8. Andersson G. Barns vardag i familjehemmet. I: Bäck-Wiklund M, Lundström T (red). Barns vardag i det senmoderna samhället. Stockholm: Natur och Kultur; 2006.
9. Bakom fasaden. Stockholm; Barnombudsmannen; 2011.
10. Hedin L. Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families. An interactive perspective on foster youth's everyday life. Doktorsavhandling. Örebro University: Örebro Studies in Social Work 10;2012.
11. Watters, C. Refugee Children: Towards the Next Horizon. London: Routledge; 2008.
12. Aytar O, Brunnberg E. Empowering Unaccompanied Children in Everyday Life in a New Country. A Resilience Support Centre in Sweden Evaluated from the Perspective of Program Theory. *Revista de Asistentia Sociala*. 2016. 15:2, 35–56.
13. Ny bestämmelse om stöd och hjälp till barn och unga som har varit placerade. Socialstyrelsen; 2009.
14. Höjer I, Sjöblom Y. Procedures when young people leave care – Views of 111 Swedish social service managers. *Child Youth Serv Rev* 2011; 33:2452–60.
15. Westberg M, Tilander K. Att lära av fosterbarn – åtta års intervjuer med före detta fosterbarn. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, nr 1; 2010.
16. Ensamkommande barn och unga, Handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter, Stockholm: Socialstyrelsen; 2016.
17. Regeringens proposition 2005/06:46. Mottagande av ensamkommande barn.
18. På flykt och försvunnen, En nationell kartläggning av ensamkommande barn som avviker, Rapport 2016:25, Stockholm, Länsstyrelsen Stockholm; 2016.
19. Höjer I. Fosterfamiljens inre liv. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet; 2001.
20. Nordenfors M. Ett reflexivt syskonskap – en studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet; 2006.
21. Part D. Fostering as seen by the carer's children. *Adoption and Fostering* 1993; 17(1).
22. Poland D, Groze V. Effects of Foster Care Placement on Biological Children in the Home. *Child Adolesc Soc Work J* 1993; 10(2):153–64.
23. Pugh G. Seen but not heard? Addressing the needs of children who foster. *Adoption and fostering* 1996; 20(1).
24. Talbot C. Sons and Daughters of Foster Carers. Children and Young People who Foster. Copy of speech for IFCO conference Vancouver July 1997.
25. Höjer I, Sjöblom Y. Ungdomar i utsatta livssituationer och deras väg till självständighet. Bilaga 4; SOU 2009:68.
26. Havik T. Slik fosterforeldrene ser det. Resultat fra en kartleggingsstudie. Bergen: Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet; 1996.
27. Sinclair I, Gibbs I, Wilson K. Foster Carers. Why They Stay and Why They Leave. London: Jessica Kingsley Publishers; 2004.
28. Nutt L. The lives of foster carer. Private sacrifices, public restrictions. London: Routledge; 2016.
29. Höjer I, Nordenfors M. Att leva med fostersyskon. Göteborg: Göteborgs universitet; 2006.

Familjehemsguiden A–Ö

I denna sammanställning kan du i bokstavsordning hitta kort information och fakta kring vissa begrepp och frågor som kan bli aktuella i uppdraget som familjehemsförälder. I vissa fall handlar det om frågor som har tagits upp tidigare i utbildningsmaterialet, men en del är nytt. Familjehemsguiden A–Ö är hämtad från Malmö stads och Stockholm stads utbildningsmaterial för familjehem, men har utvecklats av Socialstyrelsen, bl.a. med Socialstyrelsens handbok *Barn och unga i familjehem och HVB* som utgångspunkt. Sammanställningen gör inte anspråk på att vara heltäckande. I vissa fall hänvisar vi till andra myndigheter och organisationer som ansvarar för den aktuella frågan och har bättre information.

Adoption

De grundläggande reglerna om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken (FB). Ansökan om adoption görs hos tingsrätten av den som vill adoptera ett barn eller en vuxen person över 18 år. För att det ska vara möjligt ska adoptionen vara till fördel för barnet och den som ansöker ska ha uppfostrat barnet eller vilja göra det. Samtycke krävs från vårdnadshavaren och barn över 12 år. Om barnet är yngre ska barnets vilja beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad. Samtycke behövs inte från vårdnadshavare som lider av en allvarlig psykisk sjukdom eller befinner sig på okänd ort. Om familjehemsföräldrar ansöker hos tingsrätten om att få adoptera ett barn begär tingsrätten ett yttrande från socialnämnden. Socialnämnden yttrar sig inte om den som ska adopteras är över 18 år. Då krävs inte heller föräldrarnas/den f.d. vårdnadshavarens samtycke utan endast samtycke från den som ska adopteras.

Vid adoption bryts alla rättsliga relationer mellan barnet och de biologiska föräldrarna. Adoptivföräldrarna övertar hela ansvaret för barnet och barnet blir i juridisk bemärkelse jämställt med adoptivföräldrarnas eventuella biologiska barn, t.ex. när det gäller arvsrätt och underhållsskyldighet.

Ersättningar från socialnämnden i form av arvode och omkostnader upphör, men socialnämnden har enligt 5 kap. 1 § socialtjänstlagen (SoL) en särskild skyldighet att tillgodose särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas efter ett beslut om adoption.

A-kassa

Eftersom familjehemsföräldrar är arvoderade uppdragstagare åt socialnämnden och inte anställda omfattas de inte av arbetslöshetsförsäkringen. De har därför inte rätt till ersättning från a-kassan.

Avtal

När beslut om placering fattats ska ett avtal mellan familjehemmet och placerande kommun upprättas (6 kap. 6 b § SoL). Familjehemsvård betraktas inte som en yrkesmässig verksamhet och avtal kan endast ingås med en fysisk person, vilket betyder att socialnämnen inte kan skriva avtal med ett företag. Familjehemmet kan heller inte lämna uppdraget vidare till någon annan person. För ytterligare information om avtalets innehåll och upprättande, se tidigare redogörelse i kapitel 2 i denna bok.

Barnbidrag

Bestämmelserna om rätten till barnbidrag finns i 16 kap. socialförsäkringsbalken. Enligt bestämmelserna där har Försäkringskassan möjlighet att besluta att barnbidraget ska betalas ut till familjehemsföräldrar eller till socialnämnden. Om socialnämnden begär det får pengarna betalas ut till familjehemsföräldrarna. Omkostnadsersättning som utgår till familjehemmet minskas med motsvarande summa eftersom kläder och liknande redan är inräknat under rubriken livsuppehälle i omkostnadsersättningen. Det familjehemsplacerade barnet berättigar inte till flerbarnstillägg.

Barnpension

Barn har rätt till barnpension om den ena eller båda föräldrarna är avlidna. Rätten till barnpension eller efterlevandestöd för barn regleras genom bestämmelser i 78–79 kap. socialförsäkringsbalken. Barnet kan eventuellt även ha pension från annat håll, exempelvis en privat pensionsförsäkring. Socialnämnden har inte rätt att uppbära pensionsförmåner för placerade barn. Pengarna ska gå till barnet och förvaltas av barnets juridiske företrädare, vanligtvis en särskilt förordnad vårdnadshavare.

Bostadsbidrag

Familjehemmet kan enligt socialförsäkringsbalken vara berättigat till bostadsbidrag för det placerade barnet. Närmare upplysningar om aktuella regler för bostadsbidrag finns hos Försäkringskassan.

Ekonomisk ersättning

Eftersom familjehemsföräldrar är uppdragstagare och inte anställda av socialnämnden finns det inget kollektivavtal som reglerar ersättning. Ersättningen till familjehem betalas ut i form av en omkostnadsersättning och ett arvode. Omkostnadsersättningen ska täcka de kostnader som den nya familjemedlemmen medför. Arvodet varierar i storlek beroende på hur omfattande arbetsinsatsen och tidsåtgången bedöms vara utifrån barnets behov. Familjehem är uppdragstagare, vilket bl.a. betyder att ersättningen ska betalas ut i form av arvode och inte i form av vårdavgift till ett eventuellt företag som familjehemmet kan ha. Även om familjehemmet har f-skattsedel får inte socialtjänsten betala ersättningen till företaget.

Arvodet kan fördelas mellan familjehemsföräldrarna eller utbetalas till en av dem enligt deras önskemål. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) utfärdar rekommendationer om hur hög ersättningen bör vara. De följs av de flesta kommuner; ersättningen kan variera beroende på kommun och uppdrag. På SKL:s webbplats www.skl.se finns mer information om vad som gäller kring ersättningen.

Familjehemsorganisationer och föreningar

Det finns i Sverige flera olika organisationer och föreningar som driver familjehems intressen och som

arbetar för att utveckla familjehemsvården för barnets bästa. De arrangerar i olika utsträckning utbildningar, temadagar och erfarenhetsutbyte familjehem emellan. Många familjehem har ett stort utbyte av att delta i de aktiviteter som ordnas. Nedan följer namn på några av de organisationer som finns:

- Familjevårdens centralorganisation (FACO)
- Familjehemmens riksförbund (FR)
- Socionomer inom familjehemsvården (FSF)
- Forum för familjehemsvård (FFf)
- Riksförbundet för förstärkt familjehemsvård (RFF)

Familjehemsutredning

Socialnämnden får inte placera ett barn i familjehem eller jourhem utan att förhållandena i det enskilda hemmet eller förutsättningarna för vården är utredda av en socialnämnd (6 kap. 6 § SoL). Det gäller även s.k. konsulentstödda familjehem. Socialstyrelsen har tagit fram föreskrifter och allmänna råd om vad en sådan utredning ska omfatta och hur den ska bedrivas (4 kap. SOSFS 2012:11).

Utredningen ska leda till en bedömning av hemmets allmänna lämplighet, men också av hemmets förutsättningar att tillgodose barnets specifika behov. Socialnämnden ska särskilt uppmärksamma förekomsten av våld mot närstående, annan brottslig verksamhet, missbruk eller andra omständigheter i det tilltänkta familjehemmet som kan äventyra ett barns eller en ung persons hälsa och utveckling.

Utredningen ska omfatta uppgifter om

1. familjens sammansättning, bakgrund, livssituation och levnadsvanor
2. boende och närmiljö
3. varje familjehemsförälders personliga förutsättningar, egenskaper och omsorgsförmåga
4. varje tilltänkt familjehemsförälders inställning till uppdraget.

Om utredningen rör ett jourhem bör det även ingå att utreda de tilltänkta familjehemsföräldrarnas förmåga att hantera krisreaktioner hos barn och unga och de upprepade separationer som uppdraget innebär.

Utredningen ska omfatta intervjuer, hembesök och referenstagning. Inställningen hos barn och unga som

redan bor i hemmet bör också beaktas. Det gäller både redan placerade barn och familjehemmets egna barn.

När familjehemsutredningen inleds upprättar socialtjänsten en familjehemsakt där utredningen, fortlöpande journalanteckningar och andra handlingar kopplade till uppdraget förvaras. Familjehemmet har rätt att ta del av sin egen akt. Uppgifterna omfattas av socialtjänstsekretess enligt 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL). Om barnets vårdnadshavare eller barnet vill ta del av uppgifterna ska socialtjänsten göra en sekretessprövning. Vårdnadshavare och barn över

15 år ska dock kunna ges den information om familjehemmet som behövs för att de ska kunna ta ställning till vården. De har i regel rätt att ta del av familjehemsutredningen.

Familjehemsakten gallras fem år efter sista anteckningen, med undantag för vissa akter som bevaras av hänsyn till forskningens behov.

För närmare information om frågor kring familjehemsutredningen hänvisas till Socialstyrelsens tidigare nämnda handbok *Barn och unga i familjehem och HVB*. Tilläggas kan att Socialstyrelsen även har tagit fram ett stöd för socialnämnden för initial bedömning av ett familjehems lämplighet – *BRA-fam – Manual till initial bedömning vid rekrytering av familjehem*.

Flera placeringar i samma familjehem

För familjehem som vill ha fler placerade barn är det viktigt att ta hänsyn till vad som är bäst för det placerade barnet. Vad som ska gälla kring detta bör regleras i det avtal som upprättas mellan socialnämnden och familjehemmet före placeringen. Ibland bedömer socialtjänsten att det utifrån barnets behov inte är lämpligt att familjehemmet tar emot fler barn. I ett annat fall kan det vara tillräckligt att det i avtalet står att familjehemmet bör samråda med socialtjänsten om frågan blir aktuell. Familjehemmet behöver få veta i förväg vad som gäller. Om det redan finns någon som är placerad av en annan kommun i ett tilltänkt familjehem är socialnämnden skyldig att informera och samråda med den kommunen innan en ny placering görs. Det betyder däremot inte att den kommunen kan hindra att en ny placering görs.

Folkbokföring

Huvudregeln är att en person ska vara folkbokförd där hon eller han är bosatt, dvs. tillbringar sin dygnsvila (6 och 7 § folkbokföringslagen), men om man på förhand vet att en person under högst sex månader regelbundet tillbringar sin dygnsvila någon annanstans ska folkbokföringen inte ändras (8 § folkbokföringslagen).

För barn under 18 år är det vårdnadshavaren som gör anmälan om flyttning genom medverkan av socialtjänsten. Skulle föräldrarna vägra kan socialtjänsten eller familjehemsföräldrarna med hänvisning till 10 kap. 2 § OSL göra en anmälan till Skatteverket. Barn som fyllt 16 år har själva rätt att göra en sådan anmälan.

Vid beslut enligt LVU om att barnets vistelseort inte ska röjas finns möjlighet för socialnämnen och Skatteverket att ha överläggningar utan att röja ett barns identitet.

Försäkringar

Försäkringsskyddet för både barn och familjehem kan behöva regleras i avtalet som upprättas i samband med placeringen. Familjehemmet kan behöva kontrollera och se till att deras hemförsäkring även omfattar det placerade barnet och kommunen kan behöva ta ställning till vad som ska gälla i fråga om självrisker i familjens försäkringar.

Familjehemsföräldrar omfattas inte av sådana kollektiva försäkringar avseende olycksfall och arbetsskada som kommunens anställda gör eftersom man inte är anställd utan har ett personligt uppdrag. Därför kan familjehemmet behöva komplettera sitt försäkringsskydd.

God man

Barn kan i vissa situationer få en god man förordnad enligt bestämmelser i föräldrabalken. Det gäller om vårdnadshavaren på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte kan ta sitt ansvar. God man kan också förordnas i andra situationer, t.ex. inför en rättegång då det inte är lämpligt att vårdnadshavaren företräder barnet.

Barn som kommer ensamma till Sverige ska också ha en god man enligt lagen om god man för

ensamkommande barn. Det är då överförmyndaren som tillsätter gode män på ansökan från socialnämnden eller Migrationsverket. Se även kapitel 2 i denna bok.

Namnändring

Barnet ska vid placering behålla sitt namn och familjehemmet har inte rätt att i skola, barnomsorg eller annars kräva att barnet ska kallas för något annat än sitt ursprungsnamn. Ett eventuellt namnbyte görs i enlighet med namnlagens bestämmelser.

Part och talerätt

En vårdnadshavare är, i egenskap av ställföreträdare för barnet, part i sitt barns ärende. Barnet är alltid, oavsett ålder, part i det ärende som rör honom eller henne.

En person som är part i ett ärende har rätt att ta del av uppgifter och ska meddelas beslut som rör ärendet samt har rätt att i vissa fall överklaga ett beslut. Ett barn som har fyllt 15 år har rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL och LVU. Det framgår av 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU.

En familjehemsförälder är inte part i ett placerat barns ärende oavsett hur länge familjehemsföräldern har haft hand om barnet.

Passansökan

Enligt 7 § första stycket andra punkten passlagen ska en passansökan som gäller ett barn under 18 år avslås om inte båda vårdnadshavarna har lämnat medgivande, såvida det inte finns synnerliga skäl att ändå utfärda pass. Ett synnerligt skäl för att utfärda ett pass utan medgivande från en vårdnadshavare kan vid en familjehemsplacering vara att den naturliga kontakten med vårdnadshavaren är bruten. Om det står klart för passmyndigheten att vårdnadshavaren motsätter sig att pass utfärdas för barnet bör det endast komma ifråga under speciella omständigheter. Om frågan uppkommer ska passmyndigheten, dvs. Polisen, begära ett yttrande från socialnämnden om det inte är uppenbart att passansökan ska beviljas. Polisen beslutar självständigt.

Pension

Arvodet som utgår för familjehemsuppdraget är enligt 59 kap. 3 § socialförsäkringsbalken pensionsgrundande.

Sekretess

Enligt 26 kap. 1 § OSL gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om den enskildes personliga förhållanden, om det inte står klart att den enskilde eller någon närstående lider men. Uppgifter kan lämnas ut om den enskilde samtycker eller om det finns andra sekretessbrytande bestämmelser. En av dessa bestämmelser innebär att socialnämnden kan lämna ut uppgifter som behövs för att den ska kunna genomföra sina uppgifter. Detta betyder att socialtjänsten i princip har tystnadsplikt gentemot familjehemmet vad gäller barnet och barnets föräldrar, men att sekretessen i vissa fall kan brytas för att familjehemmet i egenskap av socialtjänstens uppdragstagare ska kunna utföra de uppgifter som är nödvändiga. Huvudprincipen är dock att i första hand försöka få samtycke från den enskilde till att lämna ut uppgifter.

Till skillnad från personal inom socialtjänsten omfattas inte familjehem av sekretess enligt OSL. Tanken med detta är att familjehemsföräldrar så långt som det är möjligt ska kunna jämföras med vanliga föräldrar i vardagen och kunna diskutera barnets situation med t.ex. skolan och hälso- och sjukvården.

Angående familjehemsakten och sekretess, se ovan under Familjehemsutredning.

Sjukpenning

Familjehemmets arvode är enligt 27 kap. socialförsäkringsbalken sjukpenninggrundande. Kommunen betalar inte ut någon sjuklön till familjehemmet eftersom det inte föreligger något anställningsförhållande. För att få sjukpenning måste familjehemmet sjukanmäla sig direkt till Försäkringskassan.

Sparande och barnets ekonomiska tillgångar

När ett barn familjehemsplaceras fortsätter vårdnadshavaren att förvalta barnets eventuella egendom. Sparkapital och olika utbetalningar till barnet kan fortfarande tillfalla vårdnadshavaren. Om förhållandena

talat för att barnets föräldrar inte kommer att förvalta barnets tillgångar på ett tillfredsställande sätt ska socialnämnden enligt socialtjänstförordningen anmäla detta till överförmyndaren i den kommun där barnet är folkbokfört. Överförmyndaren kan då utse en förmyndare eller god man för barnet och spärra barnets konto så att pengar inte kan tas ut utan överförmyndarens tillstånd.

Studiehjälp

Bestämmelser om studiehjälp finns i studiestödslagen. Studiehjälp består av studiebidrag, inackorderings-tillägg och extra tillägg. Det betalas som längst ut till och med det första kalenderhalvåret det året då den studerande fyller 20 år.

Studiehjälp betalas liksom barnbidrag ut till vårdnadshavaren eller till den studerande om han eller hon är myndig. Om det finns särskilda skäl kan studiehjälp för en omyndig betalas ut till socialnämnden eller till familjehemmet.

Tillfällig föräldrapenning

Familjehemsföräldrar har rätt till tillfällig föräldrapenning, dvs. ersättning för "vård av barn", precis som andra föräldrar. Tillfällig föräldrapenning utbetalas till familjehemsföräldrarna efter anmälan till Försäkringskassan.

Underhållsbidrag och underhållsstöd

Om ett barn genom socialnämndens försorg får vård i ett annat hem än det egna är föräldrarna skyldiga att i skäligen utsträckning bidra till kommunens kostnader. Socialnämnden får i sådana fall, enligt 8 kap. 1 § andra stycket Sol, uppbära underhållsbidrag som avser barnet.

En förälder som uppbär underhållsstöd från Försäkringskassan har inte rätt till det för sådan kalendermånad då barnet under hela månaden har vårdats i familjehem.

Umgänge

Barn i familjehem har enligt både Sol och LVU rätt till umgänge med föräldrar och andra närstående, t.ex. syskon. Även barnkonventionen lyfter barnets rättigheter att ha kontakt med sina föräldrar, i de fall de inte bor tillsammans, så länge det är för barnets

bästa. Socialnämnden kan i undantagsfall besluta om inskränkningar i umgänget om barnet är omhändertaget enligt LVU och det bedöms nödvändigt med hänsyn till barnets bästa. Placeringar enligt Sol bygger på att föräldrar och socialnämnd kan komma överens i umgängesfrågan. Barns och ungas inställning till umgänge ska också tillmätas betydelse.

För mer information om umgänget mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar samt andra närstående hänvisas till kapitel 2 och 5 i denna bok.

Upphörande av placeringen

Vård enligt Sol är frivillig och ska upphöra när vårdnadshavaren eller ett barn över 15 år begär det. Om de lagliga förutsättningarna är uppfyllda kan socialnämnden ansöka om ett omedelbart omhändertagande eller flyttningsförbud enligt LVU.

Om vårdnadshavaren eller barn över 15 år begär att vården enligt LVU ska upphöra ska socialnämnden ompröva sitt beslut om vård. Socialnämnden ska då inleda en utredning för att kunna ställa frågan (s.k. hemtagningsutredning). Socialnämnden ska även på eget initiativ pröva om vården kan upphöra när det finns skäl till det.

Vård enligt LVU på grund av föräldrarnas bristande omsorg (2 §) ska upphöra senast när den unge fyller 18 år. Omhändertagande på grund av eget beteende (3 §) kan som längst pågå tills den unge fyller 21 år.

För andra frågor kring vårdens upphörande såsom förberedelser och rätt till stöd, se kapitel 2, 5 och 8 i denna bok.

Vårdnadshavare

Även när barnet är familjehemsplacerat kvarstår i de allra flesta fall dess föräldrar som vårdnadshavare. Om vårdnadshavaren dör tillsätts en särskilt förordnad vårdnadshavare, som då träder in i föräldrarnas ställe.

Vårdnadshavarens ansvar och rättigheter regleras i föräldrabalken. När barnet är omhändertaget i enlighet med LVU är vårdnadshavarens bestämmanderätt till viss del inskränkt.

För mer information om frågor kring vårdnadshavarens roll vid familjehemsplaceringar, se kapitel 2.

Vårdnadsöverflyttning

När ett barn varit familjehemsplacerat i samma familjehem i tre år ska socialnämnden enligt 6 kap. 8 § SoL särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Överflyttning av vårdnad regleras i föräldrabalken.

För mer information om överflyttning av vårdnad till familjehemmet, se kapitel 2 i denna bok.

Övervägande/omprövning

Socialnämnden ska överväga vården minst en gång var sjätte månad för barn som är placerade enligt SoL och enligt 2 § LVU. För unga som är placerade enligt 3§ LVU ska socialnämnden ompröva vården var sjätte månad.

För mer information om övervägande och omprövning av vården, se kapitel 2 i denna bok.

Här kan du skriva ner saker som du vill komma ihåg

[illegible]

Ett hem att växa i – en uppdaterad grundutbildning för jourhem och familjehem

Ett hem att växa i är en grundutbildning som togs fram år 2013 inom ramen för regeringens satsning *Trygg och säker vård i familjehem och HVB*. Den riktar sig till olika typer av familjehem som tar emot barn med skiftande bakgrund och behov. Mot bakgrund av att Sverige under de senaste åren tagit emot många ensamkommande barn har Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen nu utvecklat och kompletterat *Ett hem att växa i* så att det även är anpassat till grundutbildning för familjehem som tar emot ensamkommande barn.

Utbildningsmaterialet har också reviderats utifrån ny lagstiftning och forskning inom området. Det har kvar sin ursprungliga struktur och består av två delar – en lärobok som utgör kunskapsunderlaget och är riktad till familjehemmen och en studiehandedning till familjehemsutbildare, med förslag på kursplan och upplägg av utbildningen. Det ska kunna användas på ett flexibelt sätt utifrån lokala behov och förändringar över tid.

Förhoppningen är att *Ett hem att växa i* bidrar till att alla barn och unga i familjehem får nödvändig omvårdnad, kärlek och vägledning så att de känner sig hemma och får bästa möjliga förutsättningar att leva ett bra liv som vuxna.

Ett hem att växa i – Familjehemmets bok

Grundutbildning för jour- och familjehem (Artnr 2017-8-1)

kan beställas från Socialstyrelsens publikationsservice.

www.socialstyrelsen.se/publikationer

E-post: publikationsservice@socialstyrelsen.se

Fax: 035-19 75 29

Publikationen kan även laddas ner från www.socialstyrelsen.se